

Földtudományok Doktori Iskola

**A magyarországi formális urbanizáció hatása a településfejlődésre –
Motivációs tényezők a fejlődés irányában**

Karsai Viola

Témavezető

Dr. Trócsányi András

habilitált egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar

Pécs, 2023

TARTALOMJEGYZÉK

I. BEVEZETÉS	4
Köszönetnyilvánítás	11
II. CÉLKITŰZÉSEK	13
III. SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK	15
III.1. A kutatás alapfogalmai	15
III.1.1. Urbanizáció – Városodó településhálózat, városiasodó elemek	15
1. 2. A téma szabályozási környezete és annak változásai Magyarországon	24
IV. MÓDSZERTAN	30
IV. 1 Primer és szekunder források	30
IV. 2 A vizsgálatok mintája	33
IV. 3 A települési működés motivációs modellje	35
IV. 4 Vizualizáció: térképek, szöveghők, fotók	38
IV. 5. Az objektivitást befolyásoló egyéb tényezők és a kutatás korlátai	38
V. EREDMÉNYEK	41
V. 1 Aktualitás, diskurzusba illesztés	41
V.2 Maslow mint keret	48
V.3 A vizsgált települések bemutatása	51
V.4. Kutatási eredmények	54
V.4.1 Demográfia	55
V.4.2 Infrastruktúra	63
V.4.3 Közösség, tradíciók	72
V.4.4 Sikeresség	82
V.4.5 Hely a (térbeli és társadalmi) rendszerben	88
V.4.6 Arculat/imázs – műszaki megjelenés és a fejekben élő arculat	96
V.4.7 Fejlődés, fenntarthatóság, reziliencia	103
V.4.8 Saját igényein túlmutató szolgáltatások, térszervező funkció	109
VI. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA	115
VI. 1 A település közösségét érintő tapasztalatok	117
VI. 2 Az infrastruktúra, a települési arculat és imázs összefüggő jellemzői	119
VI. 3 A sikeresség és a fenntartható, reziliens hozzáállás közös jellemzői	122
VI. 4. A rendszerben elfoglalt pozíció és a térszervező funkció lehetőségeinek jellemzői	126
VII. KONKLÚZIÓ	129
VIII. A KUTATÁS TOVÁBBI LEHETSÉGES IRÁNYAI	136
MELLÉKLETEK	138
A PhD-képzés során interjúzott/kérdőívezett települések	138
A disszertációhoz a modell alapján összeállított kérdőív	147

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	156
Ábrák.....	156
Táblázatok.....	157
FELHASZNÁLT FORRÁSOK.....	158

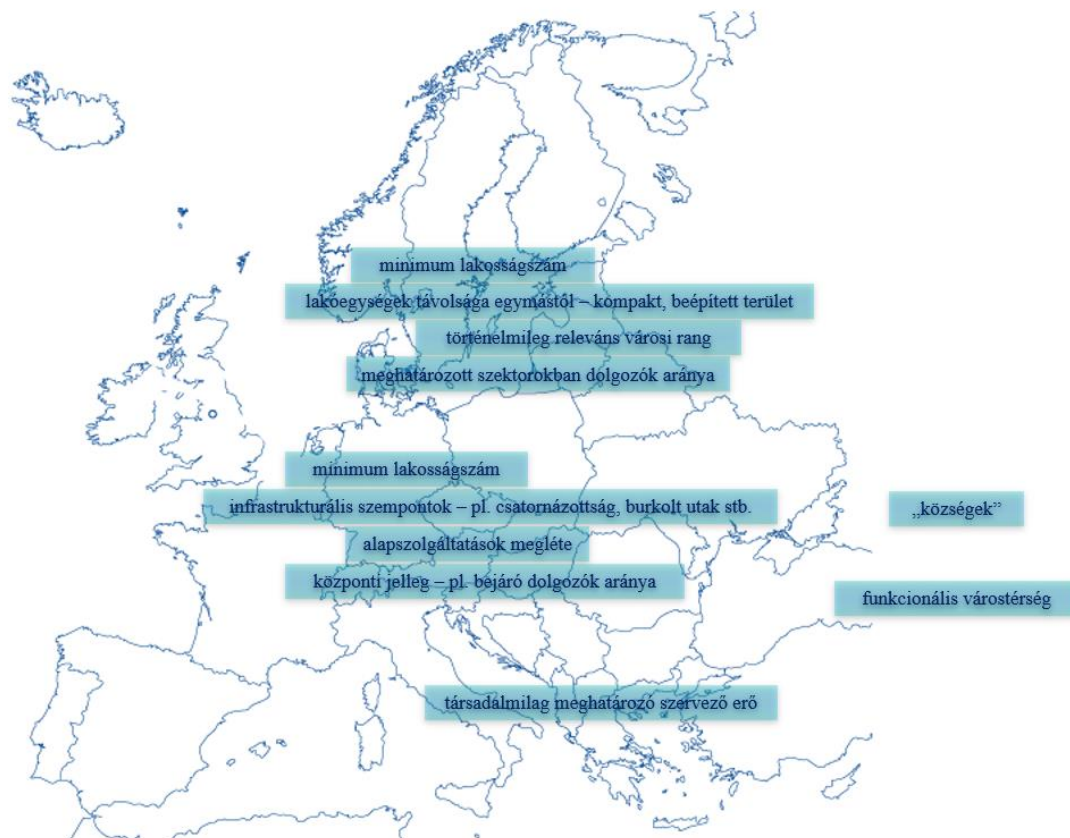
I. BEVEZETÉS

Az urbanizáció – amely kétféle megközelítéssel mennyiségi és minőségi szempontból is értelmezendő – globális tekintetben a településekre ható egyik legmeghatározóbb folyamat, amelynek nyomán ma már a Föld lakosságának 56,5 %-a városlakónak tekinthető (United Nations, 2021; Statista Research Department, 2022). Az azonban, hogy ezek a hivatalosan városnak nevezett települések milyen minőségű szolgáltatásokat kínálnak (pl. kulturális, szociális, egészségügyi szempontok szerint), illetve, hogy az ott élő lakosság összetétele minőségi szempontból (pl. iskolázottság, foglalkoztatottság) milyen jellemzőkkel bír, kisebb-nagyobb térségenként jelentősen eltérő. A városi lét jelentősége – településföldrajzi tekintetben – *civilizációs többletként* is megjelenik, illetve klasszikusan a központi jelleg által nyújtott alapfunkciókon túl, vonzáskörzetet is ellátó extra szolgáltatások meglétéként (Beluszky, 1996; Beluszky & Györi, 2006; Kocsis, 2008; Jeney, 2020; Eurostat, 2022). Azonban az a felgyorsult fejlődés következtében felmerülő kérdés, hogy ez a központi szerepeket „elváró” megközelítés részben vagy egészben megállja-e a helyét ma is, illetve, ha nem (teljesen), akkor milyen egyéb vagy más szempontok mentén kell újra gondolni a városok mibenlétét, alkalmazkodva a világ, a fejlődés támasztotta változásokhoz és kihívásokhoz.

A települések kategorizálása számos módon történhet. Általános különbségtétel van a települések funkcionális besorolása alapján: falvakat és városokat különböztetünk meg, illetve a szakirodalomban egyre inkább a *városkörnyék* (is) alap kategóriaként kerül említésre (Urban Europe, 2016; Szirmai, 2019), ami a szuburbanizáció jelentősége, illetve a globális hatásként egyre inkább jelentkező gazdasági–társadalmi függés nyomán nem meglepő. Az elhatárolás térségenként, országonként más és más, a téma és a poszt-szocialista térség országainak¹ vizsgálata során (Trócsányi & Karsai, 2018) azonban néhány szempont visszatérőnek bizonyul, ezzel sokszor általános alapkritériumnak tekintett a kérdésben. Ilyenek például a népességszám, adott terület népsűrűsége vagy az adminisztrációs (központi) szerep(ek) (1. ábra). A városdefiníciók tudományterületenként sem azonosak, az említett különbségek ezek között is fellelhetők, illetve ezek eltérő súllyal is szerepelnek a meghatározásokban. Mindezeket túl az, hogy a város mint minőség milyen döntő szempontok mentén jelenik meg az azt megélő lakosság körében, még inkább árnyalja a témában felvetődő kérdéseket.

---

¹ A hivatkozott kutatásban az alábbi országokat kerestük fel a poszt-szocialista térség vizsgálatának kezdeti lépései során: Albánia, Ausztria, Bulgária, Bosznia-Hercegovina, Csehország, Észak-Macedónia, Észtország, Fehéroroszország, Horvátország, Koszovó, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Moldova, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, Ukrajna

1. ábra A poszt-szocialista térség országainak várossá nyilvánítási minimumfeltételei
(Trócsányi & Karsai, 2018)

Mind a szakirodalmakban (a különböző tudományterületeket egyaránt beleértve), mind pedig a köznyelvben többféle paraméter teljesülése szükséges ahhoz, hogy egy települést funkcionális értelemben is városnak tekintsenek. Ezek között találhatóak számszerű, „kemény” kritériumok, ezek jellemzően a szakmai megközelítések során lényeges elemek, illetve „puha” szempontok, amelyek az emberek fejében élő, városokról alkotott képet alakítják. A kettő között értelemszerűen élő és kölcsönös összefüggés van, azonban utóbbiak rendszerint lassabban érvényesülő hatások. A már említett népességszám, illetve népsűrűség mellett számos infrastrukturális, gazdasági, és különböző szolgáltatásokat leíró tényezők adatai szerepelnek elvárásaként, avagy minimum-követelményként, akármelyik tudományterület definícióját is vizsgáljuk. A minimum-követelmények a „cél” tekintve megegyeznek, ugyanis a városokhoz mindig is, sok tekintetben kapcsolódó többletjellegre igyekeznek alátámasztani, megerősíteni. A városok mint legmagasabb szerveződési szint jelennek meg (Beluszky & Győri, 2004), illetve a társadalom és funkciók koncentrációjának tekintetében egyaránt térben való sűrűsödésének helyszínei a térségükhöz viszonyítva (Tóth, 1981). Fejlődésük során a

későbbiekben sok esetben akár globális szempontból is a *többet, jobbat, fejlettebbet, differenciáltabb, gazdagabbat* stb. jelentették minőségi és mennyiségi megközelítésben is. A népesség szempontjából ez lefordítható a nagyobb népességszámra ugyanúgy, ahogy a népesség minőségi jellemzőire is (pl. polgárság, „városi elit”, etnikai vagy vallási diverzitás), fejlettségi szempontból pedig gondolhatunk az infrastruktúra fejlettségére, illetve a munkalehetőségek, szolgáltatások koncentrációjára is.

Magyarországon és a térségben is hasonló többletelvárás és -funkció kapcsolódik a városokhoz, ugyanakkor ez kevésbé (csupán) a szerves fejlődés eredménye. A jogállás adományozásának, az ahhoz kapcsolódó hatalmi céloknak a hazai települések története során időszakosan nagyobb jelentősége volt. Az országot földrajzi elhelyezkedéséből, illetve történelméből adódóan a települések fejlődése tekintetében is „*útfüggőség*” (*path dependency*) jellemzi (Beluszky, 1999), szűkebb térségének fejlődési időszakai és folyamatai ilyen módon is nyomot hagytak. Egyaránt megjelennek a keleti hatások a települések kialakulása és kezdeti fejlődése során, ugyanakkor – főként a mai települések esetében már – nyugati (globális) hatások is alakítják azokat, ráerősítve az átmeneti, „*kompország*” jellegre (Beluszky, 1996). Jogai tekintetében a bármiféle városi címmel (pl. szabad királyi város, mezőváros, nemes város, tárnoki város, rendezett tanácsú város, főváros, megyei jogú város, járási jogú város stb.) bíró település számos privilégiummal rendelkezett (pl. szász-magdeburgi jog fehérvári jog, budai jog alapján) Magyarországon és külföldön is (Beluszky, 1999). Azaz a városi cím elnyerésével egyúttal *kiváltságolt* településsé vált (Konecka-Szydłowska et al., 2018). A megélt város azonban – különösen ma már, a globális hatások megjelenésével – nem tekinthető pusztán jogi kategóriaként, illetve nem vizsgálható kizárólagosan a vonatkozó szabályozási környezet elvárásainak mentén, bár a városi rang adományozása mindig az adott korszak hatalmának (az uralkodónak vagy manapság itthon az államfőnek) előjoga volt, gyakorta definiált érdekek mentén. A várossá emelt település, privilegizált helyzetbe kerülésével – amellett, hogy a címmel az előnyök mellett jogok, kötelezettségek és feladatok is jártak –, fejlődésében általában ennek következtében dinamika-változást mutatott. Ez annak függvényében, hogy mennyire illeszkedett adott település szerves fejlődésébe, sok esetben csak időszakosan jelentkez(he)tett. A városi cím és minőség a fentiekén túl ezáltal a település fejlődési folyamatának egyfajta lenyomata is, emellett haladásnak következménye a már említett települési – és a településhálózatban egyaránt detektálható – differenciáltság, valamint a többletjellemzők kialakulása is.

A magyar településhálózat történelmi és közelmúltbéli fejlődésének során a hazai városok számának alakulása sokáig többé-kevésbé illeszkedett az urbanizáció természetes vagy

éppen erőltetett üteméhez. A szocialista időszakban azonban a *városodás* lemaradt a *városiasodáshoz* képest, így a rendszerváltozás időszakára „elhalasztott kereslet” formájában – öndefiníció szerint – városias települések sokasága szeretett volna a címhez is hozzájutni. A kormányzat az időszakra jellemző „amnesztiahangulatban” 1989-ben adminisztratív eszközökkel ugrásszerűen növelte (33%-kal, 41 nagyközség átminősítésével – *reclassification*) a városok számát és arányát. A rendszerváltást követő új jogi és közigazgatási keretek között az urbanizációs ráta tovább gyarapodhatott, mivel a korábbi szigorúbb várossá nyilvánítási gyakorlatot egy látszólag rögzített keretek közé szorított, mégis megengedő és rugalmasan kezelhető rutin váltott fel. A kötött küszöbértékek teljesítésének és elérésének kötelme helyett a fókusz a fejlettség, a térségi szerep, a nagyközségi cím birtoklása, valamint az alulról jövő kezdeményezés négyesére helyeződött (Trócsányi et al., 2007; Szabó, 2015) – fenntartva ugyanakkor az előterjesztő miniszter és az államfő egyéni mérlegelési lehetőségét, azaz rögzítette, hogy a cím odaítélése a feltételek maximális teljesítése esetén sem automatizmus.

A gyakorlatot sokfelől érte kritika, megkérdőjeleződött a városi rang jelentősége, értéke és ezzel együtt a város mibenléte is, amit csak erősített a 2000-es évek végére újabb csúcsot döntő várossá nyilvánítási hullám, így a kritériumrendszer szigorításának igénye – szakmai körökben is – felerősödött. 2011-től több lépésben átalakításra került a magyar közigazgatási rendszer (2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól (104. §), benne a városok szerepe és az előlépés lehetősége, a változtatás ugyanakkor továbbra is tágan értelmezhető kereteket hagyott a döntés körül. Ennek következtében 2013 után éveken keresztül, egyértelmű indoklások nélkül, csak részben értelmezhető módon leállt a várossá nyilvánítások korábbi gyakorlata, az azt követő első, komoly meglepetést okozó városi cím adományozás(ok)ra csak 2021-ben került sor Kiskunlacháza és Nyírbogát esetében.

2. ábra A városháza épülete a „frissen” várossá nyilvánított Kiskunlacházán (fotó: Trócsányi A., 2021)

A 2014 óta tartó várossá nem nyilvánítások arra mutattak, hogy a döntéshozók között azok kerültek többségbe, akik nem támogatták a formális urbanizáció – azaz a funkcionális jellemzők figyelembevételre, esetenként azok detektálható hiánya nélküli, adminisztratív módon előmozdított urbanizáció – 1990-2013 közötti gyakorlatát (egyértelmű okok definiálása nélkül), így nyugvóponton lévők tűnt a folyamat. Ez a helyzet a rendszerváltás óta eltelt körülbelül 30 éves időtartammal együtt megfelelő kiindulópontja volt egy átfogó kutatásnak abban a tekintetben, hogy ennek az eléggé diverznek tekinthető elemekkel bővült településállománynak, különösen a legújabb városok (Karsai & Trócsányi, 2019)² állapotának jellemzői, korlátai és lehetőségei, valamint jövőképe felmérhető legyen. A város és a városias lét megítélésének jó néhány közös alapvetése ellenére a városok mibenléte sokféle szempontból, ezernyi fókusszal megközelíthető, és bár tudományterületenként léteznek

---

² A rendszerváltás után és kapcsán a formális urbanizáció által városi rangra emelt településeket a szocialista (új) – szintén nem organikus fejlődés eredményeként urbanizálódott – városoktól megkülönböztetendő a *legújabb városok* címmel illetjük. Az elnevezés így talán kifejezi a rokonságot az új városokkal, és meg is különbözteti a két csoportot.

definícióként kezelhető, illetve kezelendő tartalmi összefoglalások, egységes fogalom meghatározás még sincs e tekintetben. A városok fejlődésének vizsgálata mellett ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a falvak is átalakulnak, az urbanizáció ezeket is érinti, és e kettős fejlődés magában hordozza azt is, hogy a falvak és városok közti választóvonal folyamatosan „mozog”: átalakul, sávvá szélesedik, markáns elválasztó jellege egyre halványul, (Pirisi & Trócsányi, 2014). Ennek következtében a városi minőséget kutatni éles határvonalakat húzva nem is igazán lehetséges. Jelen disszertáció átfogó célja ezért egy, a falu és város közti határsáv településeinek vizsgálata. Ahogy a földrajzi aspektusokat, úgy a jogi, szociológiai, közgazdasági és egyéb szempontokat is célszerű figyelembe venni, mindezt a számszerűsíthető tényeken túl olyan dimenziók mentén kutatni, amelyek fókuszában a város(isasság) a kevésbé kézzelfogható, általánosítható jelenségek mentén, sokkal inkább a helyi közösség percepcióin keresztül jelenik meg. Ehhez egy olyan sajátos megközelítésű módszertani keretrendszer felállítása történt meg, amely számos szempont szerint igyekszik felmérni azt, hogy a település megélése miként és milyen irányba árnyalja azokat a tényszerű információkat (az ideális népességszám, sikeresség, fejlettség definiálását is beleértve), amelyek a különböző statisztikai adatbázisokból rendelkezésre állnak. Az így kapott eredmények alkalmasak lehetnek arra, hogy határsávba tartozó települések múltján és jelenén túl a jövőbeni fejlődésükhöz hasznosítható információval szolgáljanak jó példák, megküzdési („túlélési”, ellenállóképességet kiemelő, megújulási) stratégiák szempontjából. Az, hogy helyben miként látják, melyek azok a sarokpontok és stratégiák, amelyekkel kialakítható egy, mind a lokális lehetőségek, mind pedig a lakosság és gazdasági szereplők – komplexen a település – érdekeit is figyelembe vevő, több szempontból fenntartható koncepció, hosszú távon egy gyorsan változó, folyamatos kihívásokat támasztó világban is segítség lehet, akár a „valódi” – minőségében, talán jogállástól (presztízs szempontoktól is) függetlenül történő – várossá válás a cél, akár az ettől független fejlődés (modernizáció).

A disszertáció a kutatásra vonatkozóan nagyjából többes számban íródik. Ennek oka, hogy a megközelítés témavezetőmmel – Trócsányi Andrással – közös alaptémára, emellett jelentős mértékben közösen felépített adatbázisra épül. Nélküle, az Ő megelőző kutatásai és segítségével nélkül a saját eredményeim értelmezhetetlenek. A PhD-kutatás során együtt dolgoztunk, tapasztalataira, iránymutatására mindvégig számíthattam, így a többszámot használni indokoltnak érzem, ettől eltekinteni a fentiek okán nem kívánok. Mindezek ellenére a disszertáció eredményei egyértelműen saját munkámnak is tekinthetők, a közös alapokra építve saját elemzési módszertant fejlesztettem. A későbbiekben részleteiben kifejtett szociálpszichológiai elméletre épülő kérdőív-módszertan az én elképzeléseimen alapul,

ugyanakkor témavezetői támogatás következtében a végleges forma itt is közös szellemi termék. Ehhez hasonlóan a kutatás (kérdőívezések, interjúk) és az eredmények elemzése javarészt az én munkám, de az iránymutatás nyomait természetesen ezek a részek is tartalmazzák.

Köszönetnyilvánítás

Szerencsésnek tartom magam, mert rengeteg olyan ember vesz körül, akik támogatnak, együtt örülnek egy-egy sikernek vagy éppen tovább löknek, amikor megállnék. Töreksem arra, hogy tudják is, hogy mit jelentenek, így a következő mondataimmal sokakat valószínűleg nem fogok meglepni.

Először is, minden túlzás nélkül mindig is hálás leszek témavezetőmnek, Trócsányi Andrásnak, hogy a rám ható helyzetek, hangulatok és miegymás széles spektrumát türelemmel viselte, és az esetek jelentős hányadában tudta is, hogy éppen a tanáromra, pszichológusra, apára vagy akár egy szigorúbb szemöldökfelhúzásra van szükségem ahhoz, hogy tovább tudjunk lépni, és mindig az éppen legmegfelelőbb szerepben állt mellettem. Nagyon és mindig büszke leszek arra, hogy bíztál bennem és a témádat megosztotta velem, és köszönöm, hogy mindig magasabbra tetted a lécet, miközben nyitott maradtál az elsőre időnként elrugaskodottnak tűnő gondolatokra is. Végtelenül hálás vagyok neked, és nem utolsó sorban a családnak azért a rengeteg időért is, amit adta(to)k nekem, gyakran azzal, hogy feltöltődhettem veletek. Egy nagyobb időszak megint lezárult, de már dolgoznak a tekervények a folytatáson (és egyébként sem szabadultok meg tőlem)...

Köszönettel tartozom a Földrajzi és Földtudományi Intézetnek és a Földtudományok Doktori Iskolának is, az egykori oktatóimnak – néhányuknak különösen a számos konzultációért, a lehetőségekért, a különböző megmérettetéseken vizsgáztatóként, bizottsági tagokként elmondott építő kritikákért –, mert 2012 óta folyamatosan biztos háttér voltak a tanulmányaim során, és tudom, hogy ha kérdésem van, bármikor fordulhatok hozzájuk a jövőben is. Egy embert muszáj meg is neveznem közülük: Pirisi Gábort. Köszönöm, hogy mindig mindenben számíthattam rád (is), és azt a megjegyzésedet, ami – biztosan nem véletlenül – megragadt a gondolataimban, bár akkor még nem igazán értettem (vagy inkább nem akartam érteni), de talán már kezdem, miszerint szükségem volt a PhD tapasztalataira a személyiségfejlődésemhez is...

A disszertációhoz kapcsolódó kutatás – a koronavírus-járvánnyal súlyosbítva, ennek ellenére, de egyben talán részben annak köszönhetően is – rengeteg hasznos tapasztalatot jelentett közvetlenül olyan emberektől is, akik a településfejlesztést és működtetést a gyakorlatban végzik. Sok-sok órájuk és megértő figyelmük van abban, hogy az anyag háttérül szolgáló adatbázis összeállhatott – legyen szó személyes beszélgetésekről, vagy akár a kellően hosszúra sikerült kérdőív kitöltésére szánt időről –, ezért mindegyiküknek hálás vagyok. Kettejüknek, Cserhádi Ferencnek (akkor Verese gyháza alpolgármesterének, ma

polgármesterének), és Fábri Istvánnak, Csömör polgármesterének, azért különösen, mert többször, a kutatás minden fázisában szakítottak időt arra, hogy az ő tapasztalataikon is keresztül az anyag alapjai és az eredmények is minél hasznosabbak és jobbak legyenek.

A támogató barátok listája legalább olyan hosszú lenne, mint a településvezetőké, de ebben az esetben – amellet, hogy mindenki türelmét és támogatását végtelenül köszönöm (!) –, annak a négy személynek név szerint is hálával tartozom, akik végig, minden napban osztoztak: Kitti, Judit, Dalma és Dávid, veletek volt igazán jó! Veress Nóra-Csillának pedig köszönöm, hogy segítette(d) a romániai tapasztalatszerzést a konzultációkkal, háttérinformációkkal, a jelenlétével – és nagyon örülök, hogy ezalatt baráttá is vált(ál).

Végül, de egyáltalán nem utolsó sorban köszönöm a családomnak, különösen Anyának – paradox módon épp nekik tudom a legkevésbé szavakba önteni –, akiknek sosem tudom visszaadni vagy meghálálni mindazt, amit jelenlétükkel és feltétel nélküli támogatásukkal adtak...

Köszönöm, köszönöm, köszönöm (hogy vagytok)...

II. CÉLKITŰZÉSEK

Magyarország településhálózatának elemei a rendszerváltás óta történt események – az önkormányzatiság kialakulásától a napjaink okozta kihívásokig – következtében sajátos struktúrájukon, fejlődési ívükön, működésükön túl a társadalom folyamatban lévő változásai által is tanulságos lenyomatokat hordoznak. Az urbanizáció szerves és irányított fejlődése egyaránt megjelent, de az utóbbi évtizedekben nagyobb hangsúlyt kapott a *formális urbanizáció* (Trócsányi et al., 2007). Hogy ez sajátos magyar (illetve poszt-szocialista) urbanizáció, vagy a világszerte végbemenő folyamatokba illeszkedő (Enyedi, 1988, 1996, 2012; Szelényi, 1996; Szirmai, 2017, 2019), nem változtat azon a tényen, hogy hazai kis- és közép méretű települések közötti funkcionális közeledés, az egyes (alap)szolgáltatásokban vagy éppen a lakosság életvitelében meglévő különbségek oldódása megy végbe. Ezek nyomán a kutatás fő kérdésköre annak vizsgálata, hogy a rendszerváltás óta eltelt évtizedek alatt városi rangot elnyert települések, valamint a címmel nem rendelkező, de számos statisztikai mutató és/vagy szakmai javaslat alapján hasonló fejlettségűnek tekinthető település jellemzői alapján *hol található az a határsáv (K1)*, amely a funkcionális tekintetben falusi és városi szerepeket, tevékenységeket, működési alapfeltételeket, társadalmi megítélést elválasztja. Ehhez kapcsolódóan falusias-városias kettősség megjelenéséhez a település adottságai (pl.: nagyság, népesség, műszaki infrastruktúra) és a mindennapjai (működés, megélés) oldaláról egyaránt szükséges volt vizsgálni ahhoz, hogy a nevezett *határsáv milyensége (K2)* is leírható legyen, beleértve a stratégiai, koncepcionális gondolkodás témakörét a település fejlesztése kapcsán. A statikus és dinamikus (háttér)változók mellett a karakterek is egyértelműbbé válhattak. Ezeket – főként a kutatás időszakában zajlott koronavírus-járvány ismeretében – árnyalták, illetve a kihívások jelentőségét kidomborították az ezzel kapcsolatos kérdések és az azokra adott reakciók, amelyek már túlmutattak a mindennapi konfliktusforrásokon. Ugyanakkor a kihívások viszonylagossága, szoros összefüggésben a kötelező és vállalt feladatok hordozta előnyökkel és terhekkkel, a települési célok hosszú távú fejlődésre is hatást gyakoroltak és gyakorolnak. A hosszú távú célok vonatkozásában a térségi jelleg megítélése, illetve ennek igazodása az adottságokhoz (földrajzi, gazdasági stb.) a mindennapokban fontos adaléka annak, hogy a célok értelmezhetőek és megvalósíthatóak legyenek. Ehhez definiálni szükséges a településvezetők által a térségi szerep létét, jellegét (térségi, mikrotérségi), egyáltalán az ehhez való viszonyulást (adott, elvárt, potenciálisan létrehozható – objektíven létező vagy szubjektíven gondolt, vágyott szerepek stb.). Az is fontos kérdés – tekintve a vizsgált csoport összetételét és a megközelítési szempontokat –, hogy megítélésük szerint mennyiben számít a

települések mindennapjai és fejleszthetősége szempontjából az adminisztratív háttér, és egyáltalán van-e igény, érdeklődés a települések közigazgatási besorolására vonatkozóan (a jövőkép, stratégia szempontjából). Emellett lényeges elem, hogy miként jelenik meg a térségi gondolkodás (van-e ilyen jelleg az adottságokban, a mindennapi megélésben vagy a jövőképet illetően) a településvezetők számára, illetve szerintük a lakókban. A települések milyen mértékben csak falu–város dichotómiában gondolkodnak és terveznek, vagy mennyire jelenik meg a városkörnyéki–térségi gondolkodás? Miért, miben látják előnyét és/vagy hátrányát, mennyire van benne a hosszú távú gondolatokban? Ehhez kapcsolódóan megjelenik-e, és ha igen, milyen megközelítésben a koncepcionális fejlesztés kérdésköre? Van-e erre igény, hajlandóság? Ha nem jelenik meg, mi (lehet) ennek az oka?

A települések perspektívája, az elmondottak szubjektív összetevői ellenére (vagy éppen ennek köszönhetően) önmagában fontos kiegészítő a háttéradatoknak. Ezek összessége képes árnyaltan bemutatni azt, hogy a – kutatás fő célja értelmében kiemelten a határsávba tartozó – települések jellemzőik alapján mik is pontosan: *modern falvak, falusiassá vált városok, vagy egyfajta új kategóriaként ténylegesen „faluvárosok”* (Beluszky & Györy, 2006) (K3) – amely definíció ebben a megközelítésben azonban független a közigazgatási besorolástól.

Mindehhez a logikai ívet egy hierarchiába sorolt témakör-csoport adta, amelyek mentén a mai magyar „*legújabb (kis)városok*” szükséglet- és motivációhierarchiáját igyekeztünk kibontani, illetve azt, hogy egyáltalában szükséglet- vagy igényhierarchiáról kell beszélnünk, esetleg együttesen: vannak a minimumfeltételek és szükségletek, a többi igény, egyben egyfajta motivációs hajtóerő. Amennyiben ebben markáns különbség van, láthatóvá tehető, hogy mindez hogyan határolható el. A fenti igények és szükségletek összegezve a korábban említett határsávot voltak hivatottak a statisztikai adatokon túl szubjektív, helyben megélt és tapasztalt információk mentén elhatárolni, miközben jellemzést nyújtottak a vizsgált csoport elemeire vonatkozóan.

Bár a hazai várossá nyilvánítások intenzív urbanizáló befolyása (tulajdonképpen a formális urbanizáció) egy jelentősebb átminősítési hullámot követően 2013 után leállni látszott, az önkormányzatiság évtizedeit végig kísérte, meghatározta. Jelentősége, hatásai, illetve a látszólagos megtorpanás, és összességében az eltelt három évtized aktuálissá tette a témát a némileg más megközelítésből való vizsgálatra. A kutatás időszakában váratlanul újfent (2021) adományozott városi címek (Kiskunlacháza és Nyírbogát), valamint a (vizsgált) településeket és az önkormányzatok lehetőségeit befolyásoló (koronavírus-járvány) hatások – beleértve a működést is befolyásoló rendeleteket – pedig árnyalták a településvezetők által elmondottakat.

III. SZAKIRODALMI ELŐZMÉNYEK

III.1. A kutatás alapfogalmai

III.1.1. Urbanizáció – Városodó településhálózat, városiasodó elemek

Jelen dolgozat kiindulópontja a (városi) jogállás megléte, emellett az ehhez kapcsolódó különböző elvárás-rendszerekhez (törvénykezés kritériumaihoz, illetve az emberek percepcióiban élő városkép jellemzőihez) való közelség. Ilyen módon nem (csak) általánosságban települési jellemzőket, de főként a városnak mint valamilyen szempontból civilizációs többletjelentőséggel bíró településeknek a vizsgálata volt az elmúlt években a fókuszban. Bár a kapcsolódó szabályozási környezet, illetve a módszertanban megjelenő (szociál)pszichológiai irányok tágabb perspektívául szolgálnak, a kutatás alapvetően földrajzi megközelítéssel folyt – természetesen, a keretből néhol kilépve, más szempontrendszerek integrálásával.

Miként a földrajz, úgy az azon keresztül is vizsgált települések jellemzőinek, sajátosságainak, folyamatainak feltérképezése is komplex, számos más tudományterület érintő és foglalkoztató kutatási témakör. Egy település funkciójában, társadalmában, működésében, megélésében, arculatában is diverz képződmény, emellett folyamatos változásban van. A települések – illetve a teljes településhálózat – vizsgálata a fentiek okán mindig időszerű, sőt, szükséges. A település- és városfogalmak alakulása során a részletesség és az egyes elemek fókusza változott és változhat, ugyanakkor az alapvető „összetevőként” – mintegy minimumfeltételként – az adott földrajzi környezetben élő ember(csoport) vagy társadalom minden definícióban szerepel. Emellett a műszaki, épített (infrastrukturális) elemek, illetve egyéb jelenségek (tevékenységek, viszonylatok) igyekeznek fogalmi szinten teljessé, pontosabbá tenni a települések leírását (Mendöl, 1963; Beluszky, 1973; Tóth, 1981). A településeknek különböző *központi funkciókat ellátó* egységekként többek között *lakófunkciója* van, a *munkamegosztás helyszíne*, emellett a szűkebb-tágabb vonzáskörzetében élők számára *rekreációs térrel* (téregységekkel) és szolgáltatások nyújtásával, azok igénybevételének különböző lehetőségeivel is rendelkezik. Tóth József (1981) *tetraéder-modelljében természeti, társadalmi, infrastrukturális és gazdasági szférák* mentén tartja megközelíthetőnek és értelmezhetőnek a települések fejlődésének vizsgálati alapjait. Lényeges eleme e fogalom meghatározásának, hogy a települést alkotó struktúrában a szférák *dinamikus kölcsönhatásban vannak*. Ugyanakkor ma már akár funkcionális (pl. falu és város, város és főváros),

közigazgatási (pl. város, megyeszékhely, megyei jogú város), akár méret (pl. kisváros, nagyváros, metropolisz) szerinti kategorizálást vizsgálunk (vagy akár ezek összességét), a társadalmi, gazdasági, műszaki–infrastrukturális, illetve természeti tényezők aránya, hangsúlya markánsan eltérő lehet, ami a települések közötti funkcionális szerepkörökben egyfajta rétegződést is okoz. Ennek okai egy erőteljesen megjelenő, vagy több különböző ok összeadódása alapján földrajzi, történeti, politikai, gazdasági vonatkozásokat is magában hordoz. Ezzel mintegy „városias” szerepkörbe helyezve némely, valamely ok következtében „kiemelkedő” települést – sok esetben annak rangjától és más egyéb jellegzetességétől (pl. gazdaságilag kiemelkedő település, amely azonban falusias arculatot mutat) függetlenül.

A városok lakosság száma, ezzel együtt a globális urbanizációs ráta folyamatosan növekszik: manapság 57% (United Nations, 2021; Statista Research Department, 2022), de ez az ENSZ előrejelzése alapján 2050-re várhatóan a világ népességének 68%-a lesz városi lakos (UN DESA, 2018). Világviszonylatban a városban sűrűsödő szolgáltatások és lehetőségek egyre inkább vonzzák a népet, a városi lét ugyanakkor az életminőség tekintetében nem feltétlenül jelent kiemelkedő előrelépést. A (nagy)városokban tapasztalható zsúfoltság és a szegényebb negyedek léte ugyanakkor – főként a jobb módú lakosság körében – elindítja azokat a reakciókat, ezzel együtt folyamatokat, amelyek során a város közigazgatási határain túl generálnak a tömegek letelepedő népet – a maguk „városias” igényeivel, ezzel „urbanizálva” a környező térség településeit is. A városi térségek népességnövekedésének (ezzel sok helyütt – többek között Európa keleti országaiban is – párhuzamosan a vidéki térségek népességcsökkenésének) hatásaival (lakhatás, közlekedés, energiarendszerek és más infrastruktúrák, valamint foglalkoztatás és az olyan alapvető szolgáltatások, mint az oktatás és az egészségügyi ellátás kérdései) a helyi, lokális politikának is foglalkoznia kell. A növekvő városi térségek sikeres fejlődésének kulcsa ilyen módon elsődlegesen a népességnövekedés kezelése (UN DESA, 2018). Ezzel együtt – többek között Kelet-Közép-Európában – a vidéki térségeket a népességcsökkenés intenzívebben érinti, a fenti kérdéskörök a helyi sikeres, fenntartható és élhető települések érdekében ugyanúgy kezelést igényelnek, de az ellenkező perspektívából.

A népességtömörülés fő hatótényezője az urbanizáció hajnalán a mezőgazdaság kiemelkedő adottságai, később a védelem, az igazgatás és a szakrális helyek, majd a kereskedelem voltak, illetve az ipari forradalom időszakától a koncentrált természeti erőforrásokra alapuló tömegtermelés váltak. Az elmúlt száz évben mindezeket kiegészítette a fogyasztás-alapú növekedés, a népességszám gyors gyarapodása kapcsán a hagyományos vidék eltartóképessége azonban nem tud lépést tartani a városi terekével, mindeközben a migráció is

könnyebbé, általánosabbá vált. Ma együttesen a helyi földrajzi adottságok, a történelem, az általános társadalmi–gazdasági fejlettség vagy éppen a területpolitika alakít ki sajátos modelleket. Széles körben elterjedt definíciókon túl az urbanizációval összefüggésben egyre nagyobb teret nyer szakmai körökben egy másik dimenzió is, amely a folyamat komplexitására és minőségi jellegére is kitér. A népességkoncentráció kapcsán jelentős változások jelennek meg a városi – és ennek ellenpontjaiként ellentétes előjellel a vidéki – terekben, amely a gazdaságszerkezeti változásoktól, az épített környezet átalakulásán keresztül a társadalmi átstrukturálódásig terjed. A korszerkezeti, képzettségi, foglalkozási változások életmódbéli és viselkedési, térhasználati változásokat is hoznak (United Nations, 2021).

Magyarország az EU tagjaként, vagy éppen makrogazdasági, illetve főbb társadalmi mutatóit tekintve, a fejlett térség része, így urbanizációja is ahhoz hasonlatos. Adatait nézve fejlettnek tekinthető, 71,35%-os abszolút értéke térségében is kiemelkedő, a növekedés mértéke az elmúlt tíz évben mintegy 3,5% (United Nations, 2018), ami azonban már nem feltétlen illeszkedik a nyugati modellhez, azt meghaladó mértékű, de összetevőit vizsgálva további helyi és regionális sajátosságokat azonosíthatunk. Ezek egy része a megkésett klasszikus urbanizációhoz, a poszt-szocialista átmenethez, a demográfiai zsugorodáshoz, a rurális terek átalakulásához köthető, ahol a hatótényezők egymásra torlódva és egymással kiegészülve a városok számának látványos növekedésével a térségben is karakteres urbanizációs folyamatot eredményezett (Timár & Baukó, 1999; Csurgó, 2013; Bajmócy, 2014; Szirmai, 2011, 2017; Vasárus, 2016; Csurgó & Megyesi, 2016).

Az urbanizáció vizsgálata jó ideje kurrens kérdéskör számos tudományterület számára, hiszen a területhasználatról, a műszaki, tervezési kihívásokról, a környezeti hatásoktól kezdve a társadalom szerkezeti változásain át a városodás okozta konfliktusokig érinti a mindennapokat. A folyamat jellegéből következően a vizsgálatok zöme (Park et al., 1925; Hoyt, 1939; Harris & Ullman, 1945; González, 2017; Mougiakou & Photis, 2014; Roşu et al., 2015) a nagyvárosokra koncentrált. A főbb kérdéskörök manapság a népesség koncentrációjával, az ebből adódó ökológiai nyomással (*urban footprint*) a városi funkciók változásaival és e sajátos településképződmény fenntarthatóságával foglalkoznak. Az urbanizáció ehhez kapcsolódóan egyfelől *számszerű változás* (kritikus tömeg, migráció stb.), másfelől *minőségi folyamat* is (a város mint civilizációs többlet, mint központi szerepkörű település).

A nemzetközi urbanizációs trendek helyi, szocialista, majd poszt-szocialista kontextusban történő értelmezésére Magyarországon többen, eltérő fókusszal tettek kísérletet. Kiindulási alapként a Klaasen és van den Berg páros *népességkoncentrációs cikluselméletére* tekintettek (van den Berg et al., 1982). Interpretációjában Enyedi György (1988; 1992; 2011)

töltött be kulcsszerepet, aki harminc év alatt saját nézőpontját is építette. Az is nyilvánvaló volt, hogy a fejlett világban megtapasztalt folyamatok térségünkben nem, esetleg késve vagy némileg módosult formákban jelentek meg. Szelényi Iván (1983; 1996; Murray & Szelényi, 2009), szerint a *kelet-európai szocialista városfejlődés* alapvetően eltér a hasonló gazdasági fejlettségi szinten lévő nyugat-európai országok urbanizációjától, így azt önálló típusként értelmezte. Enyedi (1989) úgy vélte, hogy a szocialista urbanizáció, mint olyan, tulajdonképpen nem létezik, ami a térségben történt, az a fejlett világ urbanizációjának egy megkésett, sajátos történeti és területi hatásokkal átmosott verziója. Szirmai Viktória (1998; 2017) megengedőbb nézőpontot képvisel, miszerint a történeti differenciáltság lényeges: az urbanizációs pályák különböznek a kapitalista országokétól, leginkább a második világháborút követő első egy-két évtizedben, de ezután a globális urbanizációs folyamatok – eltérő erősséggel és fáziskéséssel – határozzák meg Kelet- és Kelet-Közép-Európa városodási folyamatait is.

Térségünk urbanizációs szakirodalmában a nagyvárosi terek piacosodással párhuzamos átalakulása (Kovács, 1994; Lux, 2012, 2013; Kovács et al., 2001) évek óta a fő téma. Ehhez kapcsolódóan a szuburbanizáció (Timár & Váradi, 2001; Bajmócy, 2011) mint új térformáló erő elemzése jellemző még, kiegészülve azzal, hogy az urbanizáció forrásainak kimerülése miként hat a folyamatra (Andrusz et al., 2008; Hirt, 2012; Sailer–Fliege, 1999; Stanilov, 2007; Szabó et al., 2014; Tsenkova, 2006; Brown & Schafft, 2002; Enyedi, 1998; Kovács, 2004). A nagyvárosi hálózat és a régiók formálódását és stabilitását vizsgálta Rechnitzer János és csapata (Rechnitzer, 2004, Rechnitzer et al., 2014). A térségünkre jellemző demográfiai zsugorodás alapvető meghatározójává vált az urbanizációnak (Trócsányi et al., 2018), amely még inkább polarizálta (Pirisi & Trócsányi, 2011) az amúgy kisvárosok dominálta (Vaishar et al., 2016) városállományt (Kulcsár & Brown, 2017; Nagy et al., 2016).

Annak ellenére, hogy könnyebben és gyakrabban kötjük nagyvárosokhoz a fogalmat, napjaink fejlett világában az egyre kisebb települések is – eltérő mértékben és léptékben – urbanizálódtak, illetve járultak hozzá szűkebb-tágabb térségük urbanizációjához (Konecka-Szydłowska, 2016; Küle, 2014; Vaishar et al., 2015; Horeczki & Egyed, 2021). A poszt-szocialista urbanizációnak néhány országban (pl.: Románia, Lengyelország, Magyarország) az elmúlt két évtizedben egyik fő mozgatórugója azonban a rurális vagy szuburbán terek kisebb-nagyobb, fejlődő központjainak adminisztratív eszközökkel történő várossá fejlesztése (Benedek, 2006; Török & Veress, 2016; Veress, 2016; Mitrică, 2014; Pirisi & Trócsányi, 2009; Krzysztofik & Dymitrow, 2015). A jelenséget a valós, funkcionális transzformációt, tehát a minőségi változásokat hozó urbanizációtól megkülönböztetendő, *formális* – azaz csak

mennyiségi (városok száma, városlakók aránya) változást hozó – urbanizációnak nevezhetjük (Konecka-Szydłowska et al., 2018; Pirisi et al., 2015).

Az urbanizációhoz és a jogálláshoz való szabályozási hozzáállás nemzetközi vonatkozásában is születtek tanulmányok. Ezek eredményeképp elmondható, hogy Európa már 20. század végére magasan urbanizált térséggé vált, így az urbanizáció megszűnt politikai célként funkcionálni társadalmi–gazdasági tekintetben. Bár továbbra is szimbolikus jelentőséggel bír, a legtöbb esetben az államok által egyenlő jogokkal rendelkező településekről van szó, emiatt a jogállásváltozások „statisztikai gyakorlatként” működnek, ezzel elismerve azt, hogy az érintett települések elértek egy bizonyos fejlődési szintet, amelyeket a meghatározott – főként – statisztikai mutatókkal mérnek (Trócsányi et al., 2007; Kulcsár & Brown, 2011). Ezzel együtt a városi státusz szimbolikussá vált jellege miatt az átminősítés Európa-szerte a közigazgatás marginális területévé vált. Az országok többségében mindez technikai jellegű, míg például Norvégiában, Németországban és Ausztriában a regionális önkormányzatokra is delegálták (Kocsis, 2008). Némileg távolabb, az Egyesült Államokban ezt a fajta előléptetést, valamint a „lefokozást” az határozza meg, hogy a települések megfelelnek-e egy sor technikailag meghatározott kritériumnak, ami rendszeresen felülvizsgálaton esnek át. Ezzel a folyamat nem hagy teret politikai megfontolásoknak (Kulcsár & Brown, 2011, Veress, 2020)

Enyedi György 1980-ban megjelent *Falvaink sorsa* című könyvében tett előrejelzésében azt feltételezte, hogy a városnövekedés akkori üteme nem tartható fenn sokáig, a városi népesség arányát a világnépesség 50%-ára becsülte a folyamat végére (Enyedi, 1980). 2012-ben megjelent *Városi világ* című könyvében korábbi szempontjait és elgondolásait újraértékelte, ugyanakkor azt vélelmezte, hogy a városnövekedés üteme amiatt véges kell, hogy legyen, mert az egyre növekvő (nagy)városokban a környezeti terhelés, az irányítási és térszervezési nehézségek és a dráguló gazdasági externáliák egy ponton gátat szabnak a további növekedésnek. Az ehhez kapcsolódó társadalmi fenntarthatóságra vonatkozóan a társadalom integrációját, a társadalmi csoportok közötti egyenlőtlenségek mérséklését hangsúlyozta, kiemelve, hogy „*azt a várost, amelyben felhalmozódik a szegénység, tönkremegy a természeti környezet, megromlik a közbiztonság – a tőke és a sikeres társadalmi csoportok is elhagyják. Rövid életű az a városi fellendülés, melynek gazdasági növekményéből kevesen részesülnek, a városi társadalom szövete szétszakadozik, erősödnek a társadalmi konfliktusok*” (Enyedi, 2012, p.21.). Enyedi ezzel arra (is) utalt, hogy a rövidtávú érdekek hosszú távon negatívan hatnak a lokális társadalom életminőségére (és népességszámra), azon keresztül pedig adott település fejlődésére. Magyarországról, a magyar városhálózat adottságaiból kiindulva távolinak tűnnek a klasszikus (mega- vagy) nagyvárosi problémák (Glaeser, 2011; Grubbauer, 2013; Szirmai,

2019), amelyekkel Enyedi György (1988; 2012) kutatásai során leginkább foglalkozott. Ugyanakkor – bár bizonyos fokig sajátos formában –, de az ország településállományában ugyanezen folyamatok a hierarchia alacsonyabb szintjein ugyanúgy megjelen(het)nek (Pirisi & Trócsányi, 2009). Az urbanizáció más ütemben, de megmutatkozik, és más mértékben, de ugyanúgy hatással van: látványosan formálódnak a hazai nagyvárosok körüli agglomerációs és szuburbán gyűrűk, ezek a fenti folyamatokat jelenítik meg. Ezzel, illetve a társadalmi és gazdasági jellegek változásával előtérbe kerülhettek a városok között kisebb népességű városok kérdései is a fentebb hivatkozott kutatók által, de Enyedit (1984) is foglalkoztatta a tematika: akadémiai székfoglalójában a kisvárosok településhálózatban való megnövekedett szerepének bekövetkeztét vélelmezte. Hasonlóan fejlesztéspolitikai megközelítésből kutatott az 1980-as években Kőszegfalvi György (1987) is, aki a 30 ezer főnél kisebb akkori városok fejlődésének szempontjait vizsgálta. Megállapította, hogy ezen települések fejlesztése beavatkozást igényel, de ennek tekintettel kell lennie a helyi arculatra és sajátosságokra.

Az urbanizáció nagy települések esetében itthon is a tudományos érdeklődés középpontjában van hosszú ideje (Rechnitzer, 2007; Brenner, 2013; Cseke, 2013; Bodnár, 2013; Kovács et al., 2015; Kovács, 2017, Szirmai, 2019; Rechnitzer & Berkes, 2021), a kisvárosok fejlődésének ilyen irányú vizsgálatai kapcsán azonban összességében szerényebb a felhozatal. A 2000-es években Pirisi Gábor (2009) doktori disszertációjában a magyar kisvárosok rendszerváltozás utáni differenciált fejlődésével foglalkozott. Vizsgálta a kisvárosok fogalmának értelmezését, ezen települések településhálózatban betöltött szerepét, a kisvárosok településalkotó szféráit, valamint komplex típusok meghatározását tűzte ki célul, ehhez sorra vette azt is, hogy a kisvárosok vizsgálata miként jelenik meg a kutatások között.

A rendszerváltást megelőzően átfogó települési vizsgálatait Mendöl Tibor (1963) monográfiájában összegezte, azonban az általunk is vizsgálni igyekezett települések zöme – akkor – a visszamaradottság jelképeként jelent meg. Szintén egyfajta összefoglaló a *Vidéki városaink* című munka, amelyben a szerző az akkori városi rangú településeket mutatta be – amelyek ma nagyrészt a közép- és nagyvárosok között találhatók (Borsos, 1961).

Egy-egy (kis)város különböző megközelítésből történő vizsgálatára több példa adódik a 1989 előttről is. Az 1960-as években kutatott *központi helyek elméletének* (Christaller, 1933) megközelítéseiből is kiindulva készült el Beluszky Pál (1963), aki egy későbbi tanulmányában a településhierarchia változásairól értekezik, melyben a város közigazgatási funkciónak szerepéről és ennek az 1950-es években a hierarchián belül történt lefelé való mozgásáról, valamint az 1960-as években tapasztalható differenciálódás hatásairól ír (Beluszky, 1973). 2020-ban megjelent áttekintő munkájában Beluszky Pál és Sikos T. Tamás funkcionális

szempontból vizsgálta a magyar városállomány hierarchikus szintjeit³, ehhez számos statisztikai adatot vettek alapul. Megállapításaik alapján a városállomány 45%-a funkcionális értelemben nem város – 58 települést egy átmeneti, ún. „faluváros” kategóriába soroltak, míg 189-ről állapították meg, hogy városnak tekinthetők. Emellett úgy látták, a népességszám önmagában nem mutat városi minőséget, emellé „*városi funkciók mennyisége, jellege, a helyi társadalom szerkezete, „fejlettség”, „térégi szerepkör” stb.*” együttese szükséges (Beluszky & Sikos, 2020, pp. 130.).

Funkcionális változások, valamint a vonatkozó átstrukturálódás kérdéseit vizsgálta Hajdú Zoltán (1978, 1996) is. A mezővárosok és azok modernizációs kérdéseinek témakörében írt tanulmányokat többek között Erdei Ferenc (1961, 1971). Hasonlóan Tóth József (1976, 1978) is, aki az akkor még nagyközségi jogállású, de városi szintet elérő településről Mezőberényről értekezett (Tóth, 1980). Szirmai Viktória „*Csinált*” városok című könyvében (1988) a szocialista típusú „*újvárosokról*” (Ajka, Dunaújváros, Ózd, Kazincbarcika, Komló, Tatabánya, Tiszaújváros, Százhalombatta, Oroszlány, Paks és Várpalota) írt. Ezek már nem a korábbi történeti korszakok építészeti hagyományait követték, hanem a modern városépítészeti rendezőelvek alapján a „*lakni*”, a „*dolgozni*”, a „*pihenni*” és a „*közlekedni*” térfunkciók szerinti tagolódásban a kor építészete alapján alakultak (Szirmai, 1988). Ennek folytatásaként (2013) az akkori „*újvárosok*” jövője kapcsán feszegette annak kérdését, hogy az említett települések miként tudnak fejlődni, környezetükkel együttműködni a gazdasági–társadalmi kihívások közepette, és ezzel párhuzamosan mit kezdenek szocialista múltjukkal egy más keretrendszerben (Szirmai, 2013).

A településhálózat fejlődésével és alakításával kapcsolatban széleskörű szakirodalom áll rendelkezésre korábról, de különösen a világháborúk időszakából, tekintettel arra, hogy a trianoni békeszerződés következtében jelentős változások álltak be a település- és városhálózat egyensúlyában. A kor szakemberei felismerték, hogy a településrendszer, ezen belül a városok és községek vizsgálata és ezen alapulva a településszerkezet új feltételekhez való alkalmazkodása, illetve a közigazgatás korszerűsítése és racionalizálása összetett feladat, ezért széleskörű, ugyanakkor egységes elvek alapján igyekeztek különféle koncepciókat létrehozni. Ennek egyik, a disszertáció szempontjából leglényegesebb eleme az 1960-as években

---

³ Hét csoportba sorolták a városokat: főváros, regionális központok, megyeközpontok, középvárosok, kisvárosok – melyek a gyakorlatban főként a járási székhelyekkel egyeznek meg –, „faluvárosok”, illetve „címzetes városok” –megállapításaik szerint ezek településtudományi szempontból nem is részei a városállománynak, így csoportosításuk gyakorlatilag hat fokozatúnak tekinthető (Beluszky & Sikos, 2020).

kidolgozott és 1971-ben elfogadott Országos településhálózat-fejlesztési koncepció (OTK)⁴ volt. Ennek elméleti és módszertani alapjai jelentős mértékben Erdei Ferenc felfogását érvényesítették (Kőszegfalvi, 2009).

Kőszegfalvi György 2009-ben, az Országos településhálózat-fejlesztési stratégia összefoglalására vállalkozó tanulmányának bevezetőjében a következőképpen fogalmazta meg a településrendszer jelentőségét: *“A hazánk falvainak és városainak összességét magába foglaló településrendszer igen nagy – számokban nehezen meghatározható – anyagi értéket képvisel. Ennél lényegesen nagyobb településállományunk kulturális értéke. A településrendszer a nemzet múltjának, történelmének egyik hordozója, letéteményese, identitástudatának kifejezője, s egyben megőrzője. Döntő szerepe van az ország társadalmi-gazdasági életében, fejlődésében, a népességnek a szülőföldhöz való kötődésében”* (Kőszegfalvi, 2009. p. 1.). Ennek alapján a településhálózat és annak elemeinek ismeret és különösen az ismeretek felülvizsgálata, bővítése, valamint a szempontrendszerek változtatása, alkalmazkodása a jelen hálózatához mindig szükségszerű. E disszertáció is erre vállalkozik, különös tekintettel a szempontrendszer tekintetében, alapul véve mind a fenti, rendszerváltás előtti időszakok tapasztalatait, mind pedig az azóta eltelt időszakét.

Fejlesztési koncepciók felülvizsgálatának szükségessége kapcsán jelent meg a Szirmai Viktória által szerkesztett *Középvárosi társadalmak – Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása* című kötet 2020-ban. Ebben ugyan a jelen kutatás során vizsgált településcsoportnál nagyobb méretkategóriájú városokat vizsgáltak, de megállapításaik, melyek értelmében *„a városfejlesztési koncepciók kidolgozásakor a gazdasági szempontok mellett a társadalmi összefüggések beemelésére, illetve azok érvényesülésének biztosítására is szükség van”* (Szirmai et al., 2020, p. 216.) a disszertáció tematikájával egybevág, a vizsgált mintánk esetében is alkalmazandó megközelítés (Szirmai et al., 2020).

A magyar településhálózat 3155 településből áll⁵, melyek közül a 30 ezer főnél⁶ nagyobb települések (melyek mindegyike városi jogállású is) száma 32 – beleértve a fővárost és a megyei jogú városokat is. A 3155-ből ma már 348 városi jogállású, ezek átlagos lakosság száma 19 512 fő, a főváros és megyeszékhelyek, illetve megyei jogú városok nélkül csupán 9674 fő (Központi Statisztikai Hivatal [KSH] Helységnévtár, 2022).

---

⁴ Az OTK 1971-ben került jóváhagyásra az 1007/1971. (III. 6.) Korm. sz. határozattal a meghatározott területfejlesztési elvek érvényesítésére vonatkozóan.

⁵ Budapest 23 kerületét önkormányzati minőségük ellenére nem kezeljük külön, lévén az alapvetően kisvárosi és azt megközelítő jellemzők kutatása során a kerületek nem kezelendők külön Budapeستől, mint fővárostól, ilyen módon nem szerepelnek a kutatott csoportok egyikében sem.

⁶ Pirisi Gábor disszertációja (2009) alapján.

Magyarországon a városok számának növekvő arányát a már említett formális urbanizáció növelte meg, különösen az elmúlt évtizedek tekintetében. Ezt a szabályozási környezet tette lehetővé, kiváltója a települések felől érkező igény volt, amelynek motivációi között a várossá nyilvánítások háttér dokumentációjának tapasztalatai alapján (Pirisi & Trócsányi, 2009) egyfelől a korábban elvett városi címek visszaszerzése, másfelől a városi rang presztízsének hatásai álltak. 1990–2013 között 182 város született Magyarországon, megduplázva az állományt és jelentősen emelve a városodottság mértékét. Ezzel *a rendszerváltás utáni hazai urbanizáció meghatározó elemévé vált a várossá nyilvánítás (azaz a formális urbanizáció)*, mértékével már nem csak a geográfusok, de más szakmák érdeklődését, leginkább kritikáját is kiváltotta.

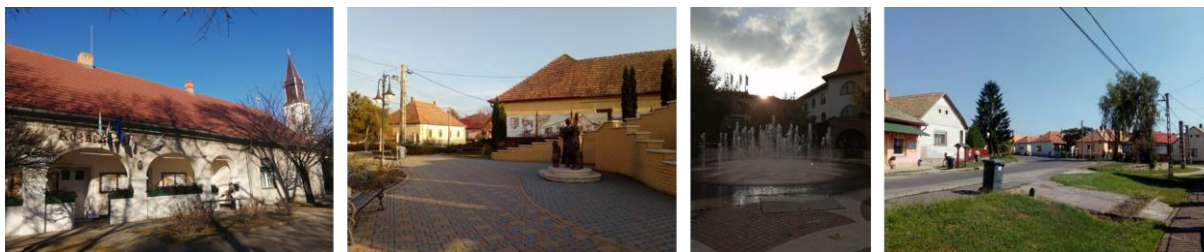
Míg az általunk vizsgált folyamatól nem elválasztható másik meghatározó poszt-szocialista urbanizációs jelenség, az első városiasodás komoly elemzéseket, tanulságokat, kritikákat és nemzetközi összevetéseket generált, a formális urbanizációval foglalkozók a Tóth József vezette átfogó kutatás (Tóth & Trócsányi, 1996), majd a Területi Statisztika oldalain kezdeményezett vitasorozat során leginkább vészharangot kongattak (Tóth, 2008, 2009; Kőszegfalvi, 2008; Kulcsár, 2008; Csapó & Kocsis, 2008; Zsótér, 2008; Dövényi, 2006, 2009; Németh, 2009; Pirisi, 2009, Pirisi & Trócsányi, 2009; Szebényi & Nagyvárad, 2009; Faragó, 2009). Emellett zömmel regionális esettanulmányokon (Kozármisleny, Kadarkút, Bük, Onga, Szob) keresztül vizsgálták a jelenséget (Csapó & Kocsis, 1997; Horeczki, 2019; Szebényi & Nagyvárad, 2009; Kiss et al., 2012; Németh, 2013; Kristóf, 2014), igényként támasztva a várossá nyilvánítás szabályozásának felülvizsgálatát, szigorítását, esetlegesen a probléma orvoslását új kategória-elnevezésekkel a hierarchiában (Dövényi, 2008, 2009). Beluszky és Sikos (2020) *Városi szerepkör, városi rang* című munkájukban rámutattak „*a városok – központok. De nem minden település, amely a környező településeit is ellátja szolgáltatásokkal, város. Elaprózott településszerkezetű vidékeken ugyanis a hierarchikus láncolatok „alján” álló falusi intézmények is több szomszédos községet elláthatnak, „térégi szerepkörre” tesznek szert. Ám az alapfokú intézmények által kiváltott településközi kapcsolatok nem város–falu kapcsolatok, a „vonzáskörzettel” rendelkező intézmények nem teszik szükségszerűen várossá székhelyüket, ha intézményeik, szolgáltatásaik nem bizonyulnak városinak. E nyilvánvaló tényért kell hangsúlyoznunk, mert általánosan elterjedt vélemény szerint a „központi szerep” automatikusan városi szerep is. Ez a félreértés fejeződött ki a várossá nyilvánítás korábbi kritériumrendszerében is, amely szinte kizárólag a „térégi szerep” meglétét követelte meg a városi rangra pályázó településektől, és ezen felfogás várossá is emelte nem egy településünket...*” (Beluszky & Sikos, 2020, pp. 126-127.). Míg a poszt-

szocialista térségben városi rang tekintetében gondolkodunk, az említett térségi vagy központi szerep és valamifajta – javarészt statisztikai mutatókon nyugvó – fejlettség mérése alapján, miközben az urbanizációt ezek mellett minőségi szempontok szerint is értékeljük (elméletben), addig Európában, azaz az Európai Unióban, illetve az OECD megközelítésében a fejlesztések kapcsán a területiség tekintetében már az ún. *funkcionális városi területek/várostérség* (*functional urban area – FUAs*) kerülnek előtérbe (igaz, a kutatásokban is még javarészt a nagyvárosok vonatkozásában), amelyek a városok gazdasági és funkcionális kiterjedését foglalják magukban az emberek napi mozgása alapján (Dijkstra et al., 2019).

1. 2. A téma szabályozási környezete és annak változásai Magyarországon

Magyarországon jogi-közigazgatási tekintetben egyértelműen meghatározott a települések jogállása, ezáltal „besorolása” és kapcsolódó feladataik (terheik) – annak ellenére, hogy jogaik tekintetében a törvény értelmében egyenlőek. A főváros mellett a vármegyék élén megyei jogú város, a járások központjaként járásszékhely város, ezek mellett város, valamint nagyközség vagy község lehet egy-egy település. Az egyes jogállás-kategóriák minimumfeltételei szabályozott keretek között meghatározottak mindenütt a világon – igazodva a helyi történelmi keretekhez, vagy épp a természet- és társadalomföldrajzi lehetőségekhez (Trócsányi & Karsai, 2018) –, mint például az eléréséhez szükséges lakosságszám vagy infrastrukturális követelmények. Az emberek percepcióiban élő, köznapi értelemben és oly sok szakma (pl. szociológia, közgazdaságtan, statisztika, urbanisztika, településföldrajz, történettudomány) szemléletében a falu–város kettősséget mégis leginkább nem a jogi státuszhoz kötik. Az egyes kategóriákhoz társított elképzeléseik, mondhatni elvárásaik éppen ezért nem is feltétlenül vannak minden esetben összhangban a szabályozás adta kritériumokkal. Léteznek magyar városok, amelyek „ránézésre”, a település megélése tekintetében következtében „faluként” megítéltek, míg némely község vagy nagyközség ugyanezen megközelítésben akár „kisvárosként” is megállja a helyét a mindennapokban, mind a felé támasztott elvárások, mind pedig a nyújtott szolgáltatások és potenciálok alapján (2. ábra).

1. ábra Eltérő kisvárosi – városközponti – beépítések (Kiskunlacháza, Újhartyán, Veresegyház, Nagymányok) (fotók: Karsai V. 2018-2021)

Jelen kutatás részben a városiasság mibenlétét, a falusias/falu, illetve városias/város közti határsávot kutatja, és bár a városiasság nem jogi kategória, a városias jellemzők megléte vagy hiánya a különböző szabályozási minimumfeltételek teljesülése esetén sem biztosíték a „minőségre”. Ugyanakkor a szabályozási környezet áttekintése nem elhanyagolható a kérdéskörben, tekintettel arra, hogy egyfajta keretrendszert ad(ott) a magyar településhálózatban e kérdéskörben bekövetkezett változásokhoz – amellet, hogy a globális hatások révén az urbanizáció folyamata során a megélt változások a települések minősítésének ellenére bekövetkeztek volna.

A jogi–közigazgatási besorolás tekintetében történelmileg a világ minden táján kialakult a lakott helyek megkülönböztetésének azon hagyománya, amely különböző kötelezettségeket, jogosítványokat, privilégiumokat biztosított a hatalom által arra érdemesítettnek. Magyarországon is a városok történelmileg privilegizált helyek, amit mindenkor a felsőbb hatalom, az uralkodó vagy a közelmúltban az államfő ruház(hat)ott fel e címmel, valamint az azzal járó kötelezettségekkel, feladatokkal, jogosítványokkal, esetleges előnyökkel. Egyes időszakokban⁷ funkciók, más korszakokban gazdasági érdekek által vezérelt elgondolások nyomán alakították a kapcsolódó szabályozási környezetet, ami a települések fejlődésében, is nyomot hagyott, egyfajta „*útfüggőséget*” okozva (Beluszky, 1988, 1999).

Míg a régmúltban, az intenzív településképző időszakban (ie. 8–4. szd.) azon települések emelkedtek ki, amelyek „szelektíven” tudták a térben meglévő potenciált „sűríteni”, és a megtelepedés időszakában (895–1526) sem lehet szó kezdetben klasszikus városfejlődésről. A termelés, csere, illetve specializáció nyomán megjelennek bizonyos városi jogok, amelyek elkezdik differenciálni az egyes településeket. A törökök által szétszakított ország területén (1526–1686) a differenciálódó falvak között a mezőgazdaság városfejlesztő tényezőként jelenik meg. Az ismételt betelepülés, betelepítés során újra lassú városodás,

⁷ Az időszakok felsorolászerű jellemzése Beluszky Pál munkája nyomán (1999), leegyszerűsítve bontják korszakokra a településhálózat fejlődésének folyamatát, tekintettel arra, hogy áttekintés-jelleggel, érintőlegesen szükséges a kutatás bemutatásához a téma bevezetése.

városok fejlődése a korszak (1868–1848) jellemzője. Az abszolutizmus és a dualizmus időszakában (1848–1918) a települési autonómia, a gyáripar fellendülése, a vasútépítések következtében a városok ismételten felerősödő differenciálódása határozza meg a települések, a településhálózat fejlődését. A két világháború között, illetve a II. világháború végéig (1920–1945) a Trianon okozta vonzáskörzetek átalakulása, a megtorpanó városfejlődés a meghatározó, ami alól az ipari vagy üdülő funkcióval rendelkező települések voltak kivételek. A szocialista időszak során továbbra is az iparosítás a meghatározó tényező: az erre épített, koncentrált fejlesztések, az Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) 1971-es kiadása alakította a hálózatot. Ennek következtében az 1980-as években a szuburbanizáció megindulása jelent meg új elemként a hatások között (Beluszky, 1999).

A szemléletbeli változást a rendszerváltás hozta el, amelynek során az általános „amnesztia-hangulatban” 1989-ben 41, zömmel fejlett, funkcióiban, társadalmában, épített környezetében stb. inkább urbánus központ várossá válását engedélyezte a hatalom, 166-ra bővítve a városállományt. Az új önkormányzati törvény (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról) a közigazgatási előrelépés kezdeményezésének jogát a településekre bízta, az állam pedig megengedő szabályozással (a fejlettséget, illetve térségi szerepek meglétét elvárva) támogatta az egyre inkább formálissá váló urbanizációt. A folyamat a 2000-es években gyorsult fel igazán, amikor már mikrotérségi központok, illetve a szuburbanizáció által felhízlalt városkörnyéki alvótelepülések is elnyerték az egyébként semmiféle anyagi előnnyel nem járó címet. A folyamat a 2011–2013-as közigazgatási átszervezéssel állt le, de eddigre már 346 városa volt az országnak, az urbanizációs ráta pedig az európai átlaghoz (73%) közelítő 71,35%-on állt.

A 2011–2012. során a folyamatban lévő szabályozási reformokra (Alaptörvény létrehozása) hivatkozva a köztársasági elnök minden idő közben beadott várossá nyilvánítási pályázatot elutasított. A reform első lépésben a 2011. évi CLXXXIX. törvény a Magyarország helyi önkormányzatairól (104. §) a korábbi puhább szabályozást erősítette, fenntartva a település kezdeményezési kötelezettségét, emellett hangsúlyozza a térségi szerep és a fejlettség kettősének elvárását, ugyanakkor a nagyközségi cím helyett már általánosan községként említi a potenciális pályázókat. Ezen felül a 2012. évi XCIII. (VII. 5.) törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról kodifikálásával „észrevétlen” létrehozta a járási város kategóriát, meghatározva az új járásokat és azok központjaiként székhelytelepüléseit (218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendeletet), ebben egyúttal kötelező feladataikban is megkülönböztetve őket azoktól a városoktól, amelyek ilyen igazgatási funkcióval nem rendelkeznek. A témához kapcsolódóan, harmadik – vonatkozó –

intézkedésként a 321/2012. (XI. 16.) Kormányrendelet a területszervezési eljárásról (13–15.§) megerősítette a korábbi kritériumokat (hangsúlyozva a fejlettséget és térségi szerepet), az ennek bemutatására, értékelésére alkalmazandó szempontokat, valamint az eljárásrendet. Ezek a lépések nemhogy nem szigorították, hanem enyhítették a kapcsolódó feltételeket, így 2013-ban 22-en pályázhattak, közülük 18-an meg is kapták a városi címet (köztük hárman – Besenyszög, Gyöngyöspata, Újhartyán – már községként pályázhattak sikerrel). Ennek hatására 2015-ben 23 község és nagyközség kezdeményezte az előrelépést, azonban a pályázati időszak közben visszamenőleges hatállyal szigorodott a szabályozás (61/2015. (III. 24.) kormányrendelet 9–11. §), amely – a magyar településhálózat városi címmel nem rendelkező elemeinek ismeretében (pl. a potenciálisan város jelöltek lakosság száma a községek és nagyközségek között már csak igen kis hányadban éri el az elvárt mértéket) – túl erős küszöbértékeket határozott meg a fejlettségre és a térségi szerepre vonatkozóan is (1. táblázat).

321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a területszervezési eljárásról

7. Várossá nyilvánítás

14/A. § (2) c)

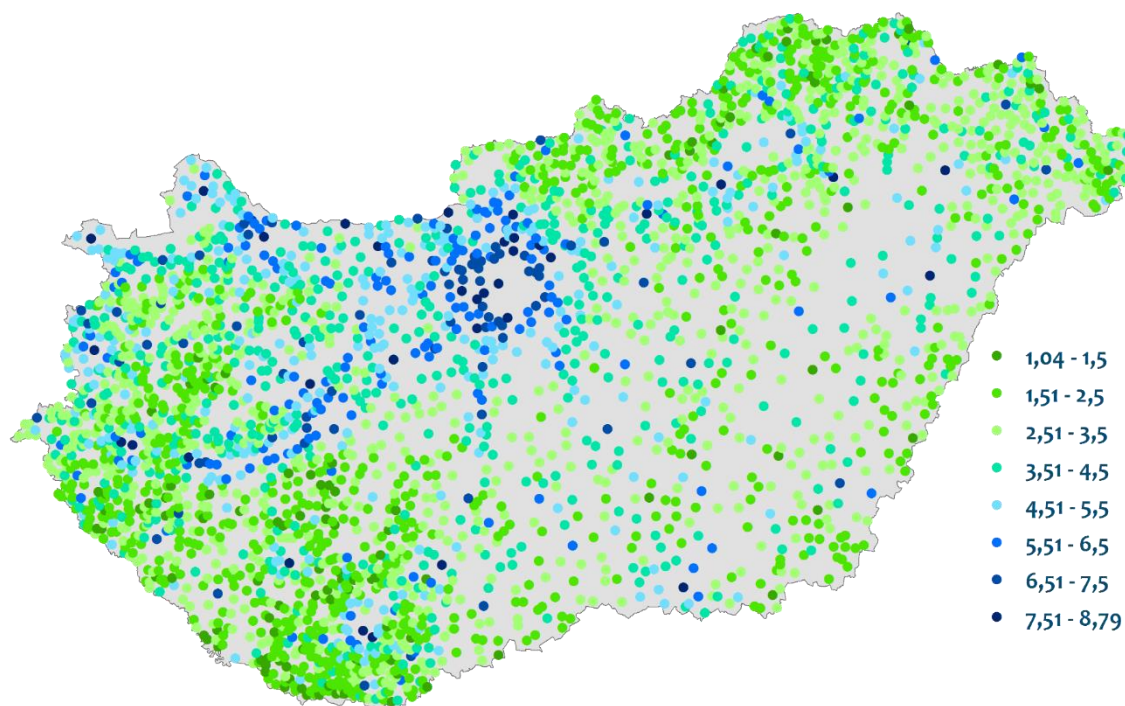
1. sz. melléklet

Témakör	Listaszám	Mutatólista	Mértékegység
Néesség, népmozgalom	1	Népsűrűség	fő/km ²
	2	Ezer lakosra jutó természetes szaporodás, ill. fogyás	fő
	3	Ezer lakosra jutó belső vándorlási különbözet	fő
	4	Ezer lakosra jutó népességváltozás	fő
Oktatás, iskolázottság	5	Bölcsődei férőhely és családi napköziben engedélyezett férőhely tízezer lakosra	darab
	6	Óvodai férőhely ezer lakosra	darab
	7	Ezer lakosra jutó általános iskolai tanulók	fő
	8	Ezer lakosra jutó középiskolai tanulók	fő
	9	A 18 éves és idősebbek között a legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya	százalék
Egészségügy	10	Tízezer lakosra jutó háziorvos és házi gyermekorvos	fő
	11	Működő kórházi ágy tízezer lakosra	darab
Lakás	12	A többlakásos lakóházak aránya a lakóházakból	százalék
	13	A 2000-es év és a tárgyév között épített lakások aránya a tárgyév végi lakásállományból	százalék
Infrastruktúra	14	Közütemi szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya	százalék
	15	Kiépített utak aránya az összes önkormányzati fenntartású közútból	százalék
	16	Személygépkocsik ezer lakosra	darab
	17	Internet előfizetések ezer lakosra jutó száma	darab
Gazdaság	18	Nyilvántartott álláskereső aránya a munkaképes korú népességéből	százalék
	19	A működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma	darab
	20	Kereskedelmi szállásférőhely ezer lakosra	darab

	21	Az önkormányzatok helyi iparüzési adóbevételének aránya a tárgyévi bevételekből	százalék
	22	Egy adófizetőre jutó SZJA-alapot képező jövedelem	ezer Ft
	23	Száz foglalkoztatottra jutó helyben foglalkoztatott	fő

1. Táblázat A területszervezési eljárásról szóló 321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet kiegészítése: az ún. "várossá nyilvánítási mutató" alkotóelemeinek listája

Azonban a kemény számszerű kritériumok nyelvileg puha megfogalmazása továbbra is teret ad a korábban is általános egyéni mérlegelés lehetőségének, amelyre a legfrissebb példa a 2021-ben városi címet kapott Kiskunlacháza és Nyírbogát, amelyeknek elég csak az adott év elején dokumentált lakosságát megnézni, eszerint az egyetlen szempont szerint szigorúan véve a kritériumok értelmében nem léphettek volna előre: Kiskunlacháza 9201 fő, Nyírbogát 3020 fő (KSH Helységnévtár, 2023).

3. ábra A 61/2015. (III. 24.) kormányrendelettel meghatározott várossá válási komplex mutatószám) alapján történő fejlettségi besorolás (2015) – az adott év átlaga, tehát várossá nyilvánítási küszöbértéke 6,73 volt

Mindezek következtében joggal állíthatjuk, hogy az utóbbi három évtized urbanizációs folyamatait a formális urbanizáció fémjelzi, az érdemi, funkcionális városiasodás pedig az ország néhány speciális helyzetben lévő településre koncentrált (4. ábra). Ebbe a körbe elsősorban a fővárosi, majd a regionális központok mentén kialakult agglomerációs települések tartoznak, de említhetők még a térszerkezet egyéb felértékelődő pozíciójához köthető falvak és

városok, akár a nyugati határszél, a főközlekedési tengelyek vagy éppen a gyorsan átalakuló, fejlődő idegenforgalmi központok mentén. Ebben az esetben a népességnövekedés, a gazdasági-infrastrukturális fejlődés sokszor igen látványos, amit intézményi bővülés, közigazgatási szerepváltozás (pl. járásszékhellyé válás) is követhet.

A 2014 óta tartó várossá nem nyilvánítások arra mutatnak, hogy a döntéshozók között azok kerültek többségbe, akik nem támogatták a formális urbanizáció 1990–2013 közötti gyakorlatát, így – 2021-ig – nyugvópontra került a folyamat. Az, hogy megállni látszott a rendszerváltás óta mondhatni töretlen lendület, valamint az, hogy elegendő idő áll rendelkezésre az elmúlt 30 évet tekintve, a helyzet megfelelő kiindulópontnak látszott egy átfogó kutatás lefolytatásához, amely során az ennek az eléggé diverznek tekinthető elemekkel bővült településállománynak, különösen a legújabb magyar városok állapotának jellemzői, korlátai és lehetőségei, valamint jövőképe felmérhető. Sem 2022-ben, sem a 2023. évi döntések nyomán nem avattak ismét városokat, 2024-ben pedig az önkormányzati választások esedékessége miatt nem is történhet átminősítés. A 2021-es két, legújabb város előrelépése kapcsán jelenleg nem látszik egyértelmű irány abban a tekintetben, hogy ismételten általánosan várhatóak lennének a várossá nyilvánítások. Ugyanakkor a két település átminősítése pozitív meglepetésként is értékelhető abból a szempontból, hogy bár a vonatkozó törvény által elvárt mutatók – ahogy erre később kitérünk – az alföldi térséget és annak településeit negatívan diszkriminálják, mégis e térségben történt az elmúlt évek egyetlen kapcsolódó változtatása. A disszertáció véglegesítéséig vélhetően nem lesz magyarázata a lépésnek, ennek, illetve a városállomány további helyzetének értékelése későbbi kutatások tárgyát képezheti majd.

IV. MÓDSZERTAN

IV. 1 Primer és szekunder források

A kutatás módszertana mind primer, mind pedig szekunder forrásokat tartalmaz. Szekunder forrásokként említendő az áttekintett szakirodalmak, amelyek számos szempontot lefedtek, megalapozva az elméleti keretrendszert. Ezek között található az urbanizációt, illetve az urbanizációs ciklust általánosságban vizsgáló, a Kelet-Közép-Európa településhálózat fejlődését, illetve a magyar városhálózat sajátosságait is elemző szakirodalmak, valamint az ezekhez kapcsolódó témakörökbe (pl. közigazgatás, jog, gazdaság) sorolható tanulmányok. Emellett, tekintettel arra, hogy a disszertáció primer, illetve empirikus tapasztalatainak és eredményeinek eléréséhez használt, részben szociálpszichológiai alapokon nyugvó kérdéssor alapvetően társadalmi hatásokat vizsgál a települések városiasságának témakörében, számos társadalomföldrajzi, szociológiai, illetve pszichológiai témájú tanulmány is feldolgozásra került. További háttérinformációként szolgált a formális urbanizáció kapcsán Magyarországon kiemelt jelentőséggel bíró várossá nyilvánítás folyamatának szabályozási környezete, illetve ennek változásai, főként az elmúlt három évtizeddel a fókuszban, érintve a térség, azaz a poszt-szocialista Európa országainak kapcsolódó szabályozását és folyamatait is.

A (szak)irodalmi háttéren túl több okból is szükséges volt néhány statisztikai adat és azok elemzésének beemelése. A várossá nyilvánítás jogi procedúra, amely számos ponton számszerűsített feltételeket támaszt. A jelenleg hatályos 321/2012. (XI. 16.) Kormányrendelet a területszervezési eljárásról annak 7. pontjában foglalja össze azokat a kritériumokat, amelyek teljesülését előírja a várossá nyilvánítási pályázatok benyújtása esetén. Eszerint (elvileg) *térségi szerepet és fejlettséget* szükséges mérni ahhoz, hogy egy település városi címet nyerhessen, ezeket pedig demográfiai peremfeltételekhez, infrastrukturális (vonalas és intézményi infrastruktúra) fejlettséghez, illetve bizonyos alapszolgáltatások (intézmények) meglétéhez kötik. A rendelet 2016-ban kiegészült a 14/A. § c) pontjával (136/2016 (VI. 13.) Korm. rendeletet 9. §), amely a KSH által meghatározott mutatója alapján számított ún. *várossá nyilvánítási komplex mutatószám* tárgyévre vonatkozó városi átlagának meghaladását is kéri a pályázat sikeres elbírálásához. Ezt a komplex indikátort hat témakör (népesség és népmozgalom, oktatás és iskolázottság, egészségügy, lakás, infrastruktúra és gazdaság) 23 mutatójának felhasználásával számítják ki. Ezek, a formális urbanizáció meghatározó jelenségének feltételei tették szükségessé egyfelől a hivatalos, KSH által elérhető adatok frissítését és értékelését a vizsgált településekre vonatkoztatva, illetve a vizsgált településkör

leválogatásának egy fázisában a szabályozás témaköreinek egyszerűsített verziójában egy saját adattábla létrehozását. A fentiekén túl a kutatás korábbi szakaszában, 2018-ban a sikeresség gazdasági összefüggéseit vizsgálva elemeztük a 2007–2013-as EU-s ciklus területfejlesztésre felhasználható forrásainak eloszlását is, főként a forrásösszegek és a fejlesztési célok vonatkozásában (Karsai & Trócsányi, 2019).

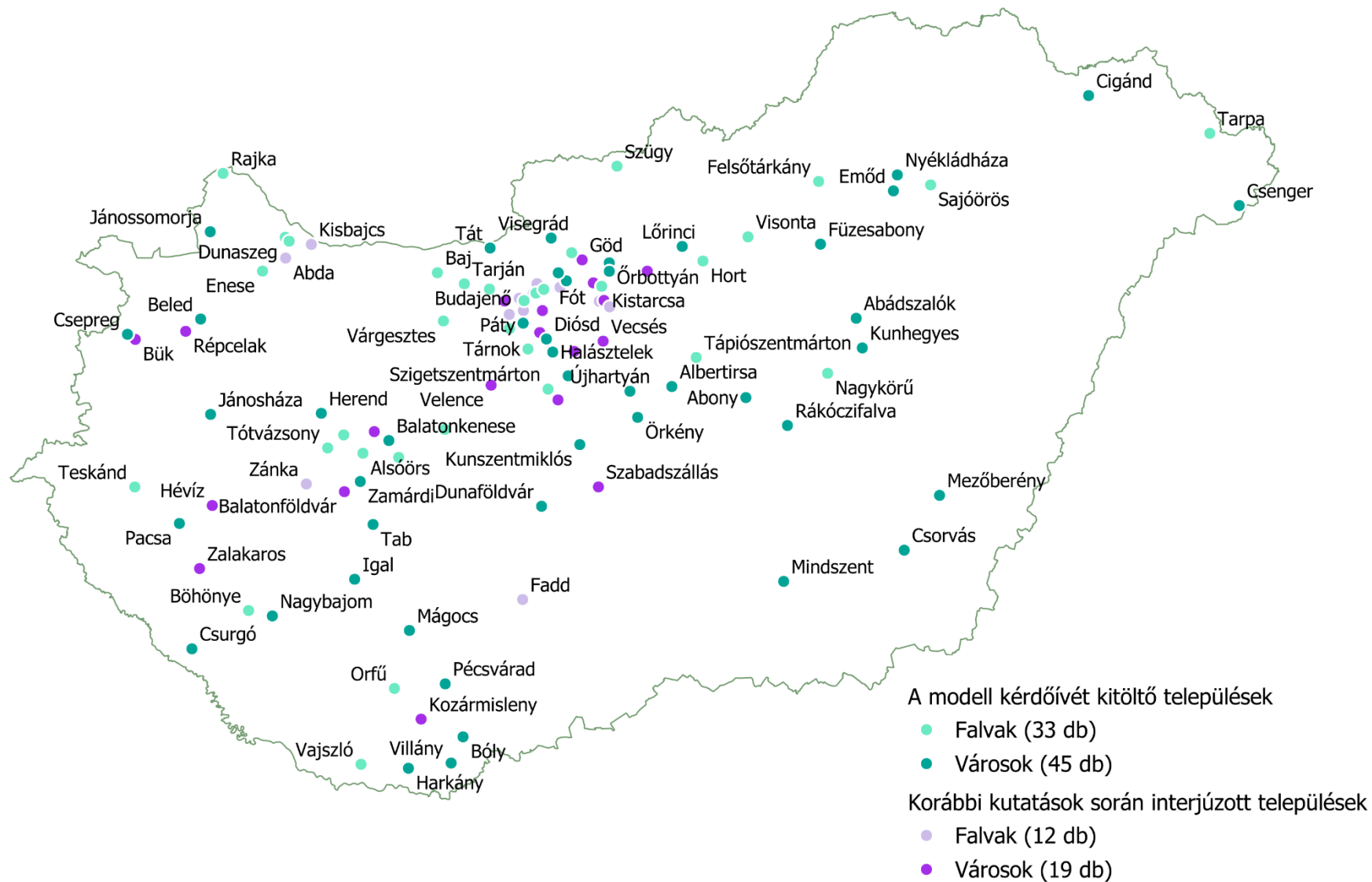
A szakirodalmi áttekintésen és statisztikai elemzéseken túl több fázisban sor került terepi vizsgálatokra is (5. ábra). Ennek elsődleges helyszíne Magyarország számos települése volt (kiválasztásuk módja *A vizsgálatok mintája* című alfejezetben). 2018-ban annak kapcsán, hogy a város mibenlétét és a városiasságot miként értelmezik a települések vezetői, egy 42 települést érintő személyes interjúzás történt⁸, amely kérdései négy témakört érintettek: városiasság, várossá nyilvánítás, vonzáskörzet, illetve tradíciók (Trócsányi & Karsai, 2018). Ez alapozta meg a 2019 őszén Romániában⁹ történt személyes, interjúkra alapozott kutatást is, amely során három település vezetőjével sikerült mélyinterjút készíteni, illetve további egy tucat település bejárására, fotódokumentációjára is sor kerülhetett, amelyek (a hozzájuk kapcsolt falvakkal együtt) érintettek a helyi várossá nyilvánítások okán az elmúlt évtizedekben, ezáltal megfelelő alapot adtak a tágabb térségre való kitekintésre is.

A 2018-as hazai, illetve 2019-es romániai tapasztalatokra támaszkodva 2020-ban vált véglegessé az a kérdőív, amely a disszertáció fő eredményeit szolgáltatta. Nyolc témakörben egy jelentős elemszámú vizsgálat nyomán születtek meg a jelen dolgozat főbb eredményei.

---

⁸ A 2018-as empirikus kutatás során 42 település megkeresése történt meg. Ezen települések egy része a rendszerváltás után címet elnyert városokból (26 város), illetve a KSH várossá nyilvánítási mutatójának 2015-ös átlagát meghaladó, illetve az azt megközelítő néhány, városi címmel nem rendelkező településből (16 (nagy)község) állt.

⁹ Elsősorban nyelvi és logisztikai okok miatt a felkeresett települések a magyarok lakta (Székelyföld és Partium) körzetekre korlátozódtak, ami a kapott eredményeket árnyalja.

4. ábra A PhD-tanulmányok során felkeresett és interjúzott települések

IV. 2 A vizsgálatok mintája

A kutatás alapsokasága többféle megközelítéssel, több településcsoportból állt össze, amelyek közül néhány esetében átfedés is előfordult. Tekintettel arra, hogy a formális urbanizáció a vizsgálat elméleti kerete, adott volt, hogy az ezzel kapcsolatban érintett települések mindegyike, azaz a rendszerváltás óta városi rangot elnyertek (182 város) kerüljenek a vizsgálatba. A várossá nyilvánítás azonban nemcsak azokra a településekre van hatással, amelyek a városi címet ténylegesen meg is szerzik. A pályázat benyújtásával a (nagy)községek „városként” (városi címre érdemes, fejlett településként) definiálják magukat (Trócsányi et al., 2007), azaz vélelmezhető, hogy a városiasság határán helyezkednek el, részben, mert tudatosan tesznek is az ilyen jellegű és irányú fejlődésért. Ennek értelmében a fellelhető¹⁰, a kutatott harminc évben legalább egyszer pályázatot benyújtott, de a címet (ezidáig) el nem nyert települések váltak a vizsgálat következő csoportjává. További néhány elemet jelentettek azok a települések, amelyeket Tóth József vezetett kutatócsoport a Belügyminisztérium felkérésére készült 1996-os elemzése során az azt követő évekre ütemezetten városjelöltekként határozott meg¹¹ (Tóth & Trócsányi, 1996), ugyanakkor várossá nyilvánításuk a kutatás megkezdéséig nem következett be. Részben erre a munkára alapozva, ugyanakkor a változó környezethez alkalmazkodva határolt le Trócsányi András és Pirisi Gábor egy városesélyesként számolt települési kört (Hajnal et. al., 2009). További csoportként került a kutatottak közé a várossá nyilvánítási komplex mutatószám 2015-ös értékei alapján néhány község, illetve nagyközség, amelyek az adott évi városias határértéket¹² elérték. A nem városi jogállású településeken túl a legújabb városok egy más jellegű kontrollcsoportjaként a kutatásba kerültek az 1989-ben rangot kapott települések is (40 város¹³), mint a megkésett urbanizáció kapcsán sebtében „kárpótolt”, de vélhetően mára talán legkevésbé megkérdőjelezett urbanitású kisvárosaink.

---

¹⁰ A pályázatot benyújtott települések listája nem nyilvános. A jelen kutatásba ilyen módon bevont települések (amelyek vélelmezhetően 80%-ot meghaladó százalékban lefedik a valóságot) sajtóanyagok, hólabda módszer, illetve a Trócsányi András vezetett városnyilvánítás.hu munkacsoporttal való konzultációk nyomán ismertek.

¹¹ A városhiányos térségekkel kapcsolatos kutatás 1996-ban 105 települést talált, amelyeket városjelöltekként ütemezett a következő évekre, erre javaslatot is tett.

¹² A 2015-ös évben ez a határérték 6,73 volt, ami az az évre minden település számára számos statisztikai mutató alapján meghatározott számértékek átlagát jelenti. Az értéket meghaladó települések számítanak a KSH, illetve a várossá nyilvánítási törvény értelmében „városiasnak”, azaz ezt a törvényben is meghatározott kritériumot teljesítettnek. Az érték alatti eredménnyel bíró települések e szerint (elvileg) nem kaphatnak adott évben – ebben az esetben 2015-ben – városi címet.

¹³ 1989-ben 41 települést nyilvánítottak várossá, Hajdúhadháztéglás azonban néhány éven belül Hajdúhadháza és Téglásra bomlott. A két település aztán külön-külön is pályázott a rendszerváltást követően, és meg is kapták (visszakapták) a címet, de mivel jelenleg is két településről beszélünk, ezeket a rendszerváltás utáni 182 legújabb város tagjaiként kezeltem.

Annak érdekében, hogy mennyiségüket tekintve megközelítőleg azonos számú két településcsoport – legújabb városok és a városiasnak tekinthető, vagy legalábbis azt megközelítő (nagy)községek – kerüljenek az elemzések során összevetésre (illetve az 1989-es városok, de ezek száma kötött), növeltük a nem városi jogállású csoport elemszámát egy saját szempontrendszer alapján összeállított adattábla segítségével. A részben a várossá nyilvánítási mutatóhoz felhasznált statisztikák egyszerűsített és frissített változataként/alternatívájaként létrehoztunk egy adatbázist, amely hét szempont szerint rangsorolja a teljes magyar településállományt. Elsőként a 2019-es lakónépességet, amely a táblázat létrehozásakor legfrissebb népességadatként rendelkezésre állt a KSH-n keresztül, jelentőségét pedig az adja, hogy egyfelől a várossá nyilvánítási törvény alapkritériuma is, másfelől a népességszámot, illetve annak változásait minden település tekintetében alapvető fontosságú információként kezel szinte minden településsel, városiassággal foglalkozó tudományterület. Ennek nyomán a második vizsgált paraméter a 2015–2019 közötti népességszám-változás volt. Az ötéves periódus is a várossá nyilvánítási szabályozáshoz kapcsolódik, amely értelmében a cím elnyerésének egyik feltétele (lenne)¹⁴ a városaspiránsok pályázat benyújtását megelőző öt évének népességnövekedése (bár az nem tisztázott a jogszabályban, hogy ez folyamatos növekedést jelent, vagy az ebben az értelemben első és ötödik év különbözetének pozitív előjelét). Vizsgáltuk még az épített lakóépületek ezer főre eső értékét a 2015–2019-es időszakra vonatkozóan, a 2019-es lakosságszámmal számolva az ezer főre vetített arányokat. Ez a folyamatértékelés a népességnövekmény mellett a megújulást, a település fizikai értelemben vett növekedését volt hivatott megjeleníteni. A szintén ezer főre vetített vendégéjszakák számával a turisztikai és gazdasági potenciált figyeltük, amelynek jelentőségét egy korábbi kutatásunk (rész)eredménye adta, amely esetében azt tapasztaltuk, hogy a jelenlegi településállomány elemeinek jelentős részében a fejlődési, kiugrási lehetőséget ennek a szektornak a sikeres adaptálása/integrálása nyújtja (Karsai & Trócsányi, 2019). Az egy főre eső nettó árbevétel a gazdasági erőt és potenciált képezi le a vizsgálatban. Ezen felül kialakítottunk egyfajta ingázási mutatót, amely a beingázók és helyben dolgozók hányadát a helyben dolgozók és az összes helyben lakó foglalkoztatott hányadával veti össze, ezzel mérve a szabályozásban mindvégig megjelenített térségi szerepet. Utolsó elemként a 2011-es népszámlálásból származó ezer főre vetített felsőfokú végzettség került az adatbázisba az iskolázottság indikátoraként. Az

---

¹⁴A feltételes módot az indokolja, hogy 2013-2021 között nem került sor várossá nyilvánításra Magyarországon, és a 2021. évi előlépések esetén sem értelmezhetőek a lélekszámra vonatkozó „korlátok” – mindkét új város alatta van a 10 ezer fős limitnek, és egyikük esetében inkább a népességfogyás domináns.

elemzés során nem nyers adatokkal, hanem azok normalizált értékeivel számoltunk. Az így kapott számértékeket adatsoronként csökkenő sorrendbe állítva pontszámokat rendeltünk minden településhez. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy az adott statisztikával kapcsolatban legjobb helyzetű település 3155 pontot kapott, majd sorban a következők mindig eggyel kevesebbet – az azonos értékkel rendelkező települések természetesen ugyanazt a pontértéket kapták, ennek nyomán a leggyengébb település sem (biztos), hogy csupán egyetlen ponttal zárt. Fontos azonban megjegyezni, hogy a generált értékek különbségei esetében annak mértékét nem vettük figyelembe, tehát az egymás után következő települések teljesítménybéli/fejlettségébéli „távolsága” ellenére a pontkülönbség minden esetben egységesen egyetlen pont volt. A települések így kapott pontjait összegeztük, és ezzel fel tudtunk állítani egy, a fenti szempontok szerinti „fejlettségi sorrendet”.

A következő lépésben minden statisztikában/oszlopban egyszerű átlagszámítás következett, majd szempontonként megnéztük, mely települések vannak adott esetben átlag felett. Ezekhez egyes, az átlag alattiakhoz nullás értéket rendeltünk. Ezzel egyszerűsödött a rendszer, és végül minden település a hét szemponthoz összesen hét pontot kaphatott maximálisan. Egy nyolcadik értéket is hozzácsatoltunk az adattáblához, ezt úgy számítottuk ki, hogy a végleges pontértékek (maximálisan lehetséges $7 \cdot 3155$ pont) oszlopánál is átlagot számoltunk, és a korábbiakhoz hasonlóan az átlagolást követően az átlag felettiéknél egy pontot, az átlag alattiaknál nulla pontértéket rendeltünk a településekhez. Végeredményként egy egyszerűsített „fejlettségi sor” alakult ki, és ezzel együtt véglegessé vált a vizsgálati modell kérdéssorával megkeresett települések köre (222 város és 146 falu).

IV. 3 A települési működés motivációs modellje

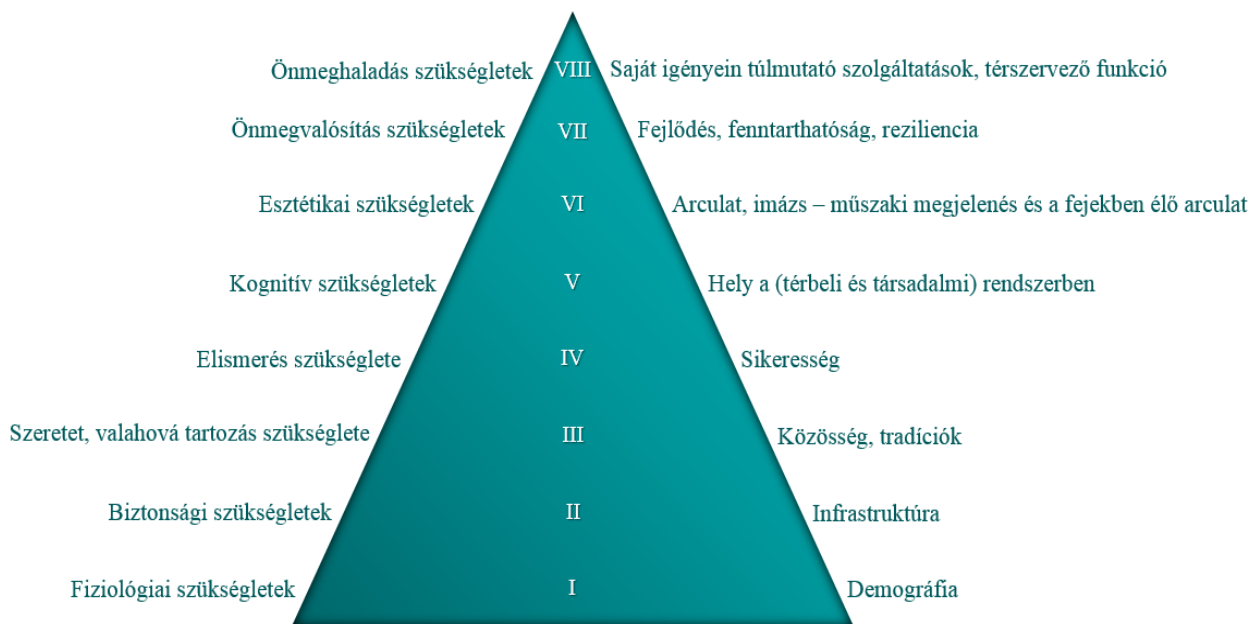
Alapul véve Tóth József tetraéder–modelljét (1981), miszerint a település egymással dinamikus kölcsönhatásban álló természeti (környezeti), társadalmi, gazdasági, valamint infrastrukturális (műszaki) szférák rendszere, illetve azt a tényt, hogy a várossá nyilvánítások kapcsán a gazdasági és infrastrukturális szempontok kiemelt fontosságúak a törvényalkotók és a szakértők, de a legtöbb településvezető szerint is, a városoknak a társadalom strukturáltsága mentén történő elemzés kapcsán hiányérzet mutatkozott. Az elmúlt évtizedekben a (társadalom)tudományok számos esetben kezdték az emberek perspektívájából vizsgálva kutatni a felmerült kérdéseiket (Gehl, 2010). Ezek ismeretében merült fel, hogy némileg nézőpontot váltva (nem csak földrajzi és gazdasági alapvetések mentén), szociálpszichológiai megközelítésből is vizsgálni kezdjük a magyar településeket. A társadalmat mind a

földrajztudományon belül, mind pedig egyéb (társadalom)tudományokban vizsgálják pszichológiai szempontok alapján, ugyanakkor a településeket, azok működését kevésbé.

A település egyének összessége – és még ha önmaga nem is értelmezhető ilyen módon „viselkedést produkáló elemként” –, a benne zajló folyamatok, amelyek a fejlődését okozzák, mégis megközelíthetőnek tűntek azzal, hogy az egyénekre, azok motivációira megalkotott hierarchiaelméletet átalakítva értelmezzük és vizsgáljuk őket. A. Maslow (1943) a szükségletek motivációi kapcsán folytatott vizsgálatokat, és hozta létre az azóta sokak által kritikákkal illetett, mégis számos elmélet kiindulópontjaként tekintett – azóta kiegészített – szükséglet-hierarchiáját, ami bár a fentiekhez képest egy lépéssel távolabb áll a települési kutatásoktól, jelen disszertáció kutatási alapjait mégis meghatározta. Maslow az egyén szempontjából vizsgálódott azzal, hogy az alapvető biológiai szükségletektől a komplex pszichológiai motivációkig felépülő hierarchiába rendezte az egyén motivációinak csoportjait. A saját elméletünk létrehozása ugyanakkor abból az elgondolásból indult ki, hogy a társadalom egészét mégis csak egyének alkotják, és a mai, elidegenedéssel is jellemzett városi társadalmak ilyen módon egyéni érdekek és motivációk sokaságára bomlanak, miközben csoportként, társadalmi egységként kellene funkcionálniuk a települési mindennapokat tekintve. Az eredetileg ötszintű, túlzottan statikusnak ítélt hierarchiát az elmélet megalkotását követő évtizedekben többen (Goebel & Brown, 1981; Kenrick et al., 2010; Rutledge, 2011) értékelték és alakították. A kritikák közt szerepelt többek közt az, hogy nincs bizonyíték a hierarchia létre (pl. a magasabb rendű szükségletek felülírhatnak alacsonyabb rendűeket: éhségstrájkot folytatók), emellett a sorrend sem feltétlenül megfelelő, mert más az individualista, és más a kollektivistista társadalmak esetében. A szükségletek és motivációk korral való változásának megjelenítését is hiányolták az eredeti hierarchia kapcsán, mert egy gyerek és egy felnőtt motivációi alapvetően eltérnek. Mindezeket túl a kapcsolatok, a közösség a valahová tartozás igényeként Maslow szükséglet-hierarchiájában a harmadik szinten szerepel, pedig egyetlen szükséglet sem elégíthető ki a kritikusok szerint anélkül, hogy együttműködés és kommunikáció ne történne közben (Kenrick et al., 2010).

A kritikákkal, kiegészítésekkel bővült hierarchiát alapul véve alkottuk meg a disszertációban vizsgált települések esetében használt, települési társadalmakra átültetett nyolcszintű modellt. Azzal, hogy a társadalom, azaz az emberi tényező jelentősebb szerepet kap a kutatásban, Maslow szükséglet-hierarchiájának (illetve a kiegészült részeknek) tematikáihoz földrajzi szempontokat társítva vizsgálhatók az egyes települések. Ennek alaplogikája, hogy a társadalom által alkotott településnek szüksége van valamiféle épített, infrastrukturális környezetre, ugyanakkor az is elengedhetetlen, hogy az emberek valós

közösségeket alkossanak, tradíciók mentén kapcsolódjanak, mert ez is a sikeresség egyik kulcsa, például a gazdasági mellett. A sikeresség abban is megnyilvánul, milyen pozíciót foglal el, milyen szerepe van a településnek, városnak a szűkebb és tágabb környezetében. A település társadalmi, épített vagy akár környezeti arculata is tükrözi a korábbiakat, illetve vetít előre egyfajta irányt is, és mindezek együttesen alakíthatják ki azt a fajta biztos hátteret, amellyel a város hosszú távra tervezhet, beleértve azt is, hogy a saját lakosságának igényein túl a tágabb környezete számára „extra szolgáltatásokat” tervezhet, valósíthat meg.

5. ábra A települési működés motivációs modellje A. Maslow szükséglethierarchiájával összevetésben (Karsai V. & Trócsányi A., 2020)

A nyolc kérdéscsoport témái mentén 73 kérdéses kérdőívek kiküldése történt meg a vizsgált minta településvezetőinek, 2021 első felében. Ezt kiegészítik a korábbi kutatások során történt (pl. Pécsvárad, Újhartyán, Bóly) személyes beszélgetések is, amelyek a kérdések összeállításához értékes tapasztalatokkal szolgáltak. Néhány településsel sikerült ennek érdekében célzott mélyinterjúkat is készíteni (pl. Csömör, Veresegyház), emellett Romániában (Erdélyben) is sikerült pontosítani – szintén mélyinterjúk során – az előkészítő anyagokat.

A disszertáció fő kérdéskörét érintő kutatással megkeresett önkormányzatok válaszai több módon kerültek elemzésre. A releváns, számszerűsíthető témáknál a jogállások vonatkozásában is vizsgáldtunk, emellett a nyitott válaszlehetőségek esetében az említett kifejezéseket vizsgáltuk, illetve jelenítettük meg néhány esetben szófelhőként. A válaszadási hajlandóság (mint esetleges urbánus habitus) térbeliségénél azt tapasztaltuk, hogy nyugat–

keleti, vagy Dunántúl–Alföld kettősség létezik, olyan módon is, hogy az alföldi települések válaszadási nyitottsága kisebb volt. Jelen kutatás kérdései és keretrendszere az országos, nagytérségi eltérések vizsgálatát nem engedte meg, ugyanakkor további vizsgálatuk érdekes lehet jelen dolgozat eredményeinek folytatásaként. Különösen az, hogy az említett sajátosság minek köszönhető, érinti-e a városiasság kérdéskörét az Alföld történelmileg kialakult főként mezőgazdasági (mezővárosi) jellege, illetve ez milyen relációban van a globális és térségi hatásokkal.

IV. 4 Vizualizáció: térképek, szöveghők, fotók

A disszertációban mind a vizsgált települések, mind pedig néhány eredmény térképi megjelenítése QGIS 3.30.2 "s-Hertogenbosch" (2023) programmal készült térképeken történt. Emellett a már említett kifejezések használata a vélemények kifejtése során lehetőséget adott arra, hogy szöveghő formájában vizualizáljuk a jelentősebb tapasztalatokat. A térképek és egyéb ábrák mellett szerepel néhány fotó is, érzékeltetve és bemutatva azokat a települési sajátosságokat, amelyek a formális urbanizáció nyomán a magyar települések, illetve néhány képpel a romániai legújabb városok kapcsolódó jellemzőit láttatják.

IV. 5. Az objektivitást befolyásoló egyéb tényezők és a kutatás korlátai

A jelen disszertációt megalapozó PhD–kutatás 2017-ben kezdődött, az első két évben (oktatási és kutatási szakasz) a szakirodalmi háttér áttekintése történt, illetve néhány témához kapcsolódó kisebb munka folyt (pl. a már említett sikerességet, illetve városiasságot vizsgáló kutatások). A második két évből (kutatási és disszertációs szakasz) másfél évet érintett a koronavírus-járvány miatti korlátozás, ami azt eredményezte, hogy az eredetileg tervezett néhány, statisztikai alapon megszürt, emellett területi és funkcionális, illetve a várossá nyilvánítási időpontok szerinti relevancia alapján válogatott település vezetőjének interjúztatása, valamint néhány speciális településtípus esetén lakossági kérdőívezése kapcsán módosításokat kellett végrehajtani a módszertanban. A fent részletezett településcsoportok esetében az a döntés született, hogy nagyobb mintát igyekszünk elérni és interjúztatni a településvezetés tekintetében, ugyanakkor az elhúzódó lezárások következtében a lakossági kérdőívezésről le kellett mondani. A helyzetet a fentiekén túl a romániai tanulmányút mellé ellenpontként tervezett egyéb külföldi terepbejárás szintén törlésre került, így a Kelet-Közép-

Európán kívüli térségek tekintetében a dolgozat szakirodalmi háttérre támaszkodik azokon a pontokon, ahol összehasonlítás vagy Nyugat-Európát érintő megjegyzés szükséges.

Az eredményeket némileg befolyásolja a statisztikai adatok esetében is néhány adottság. Bizonyos tekintetben Balatonakarattya a disszertáció keretei között nem vizsgálható önállóan, mert számos esetben statisztikai adat nem kapcsolható hozzá: 2011-ben még Balatonkenese része volt, így például a kutatás időszakát tekintve legutóbbi népszámlálás adatai esetében nem értelmezhetőek. Torzít ez a tény ugyanakkor valamelyest Balatonkenese esetében, de előbbivel ellentétben, tekintettel városi jogállására, nem hagytuk figyelmen kívül egyik elemzésünkénél sem. A teljes statisztikai elemzésre vonatkoztatva problémás lehet, hogy némely adattípus esetén a legfrissebb adat az említett 2011-es népszámlálásból származik. Az eredeti tervek szerint igyekeztünk volna a 2021-es adatok alapján frissíteni az adatokat, legalább utólag, árnyalando az eredményeket, ha szükséges, de a koronavírus-járvány miatt a 2021-es népszámlálást későbbre halasztották, így ennek releváns adatait érintő feldolgozása kimarad a disszertációból.

A fentiek mellett még szót kell ejteni arról a tényről, hogy a mintaként kiválasztott települések szelektálása szubjektív módon, ugyanakkor szakmai tapasztalatokra támaszkodva történt. A legtöbb települést vagy korábbi kutatások (Tóth J. – Trócsányi A. 1996; Hajnal et al., 2009) vagy hivatalos statisztikai adatok alátámasztanak (pl. a várossá nyilvánítási mutatószám), de néhány esetben elkerülhetetlen volt olyan, jellemzően nem városi jogállású települések beemelése, amelyek várossá nyilvánítási pályázat beadása, azaz öndefiníció szerinti városias jelleg megléte okán a látókörünkbe kerültek. Ezzel összefüggésben, mivel a várossá nyilvánítási időszakok pályázóinak listája nem hivatalos, ennek kapcsán is lehetnek hiányosságok az információkban, hiszen kizárólag olyan települések közül válogathattunk, amelyek vagy a *várossányilvánítás.hu* munkacsoporton információi mentén pályázott, vagy egyéb módon (pl. újságcikkek nyomán) fellelhető volt, mint városaspiráns település.

Mindezekon túl az interjúk vázát képező modell, bár számos szakirodalmi háttérinformációra, illetve szakmai tapasztalatra épült, jelentős mértékben szubjektívnek tekinthető, „puhább” megközelítésekkel született eredményként értelmezhető és értelmezendő. A modell és a hozzá kapcsolódó kérdéssor összeállítása során törekedtünk a széleskörű, mind statisztikai adattá alakítható, mind a szubjektív megélés érzékeltethetősége érdekében a legmegfelelőbb szempontok összeállítására és megfogalmazására. De összességében nem tudják a településvezetői interjúk visszaadni azt a fajta társadalmi megközelítést, amelyben reménykedtünk, a lakossági lekérdezés részben hiányzik ehhez, ugyanakkor a meglévő oldal is szolgált hasznos, a későbbiekben felhasználható eredményekkel, amelyek mellé akár a jelen

dolgozat „másik fele” is elkészíthető. Ugyanakkor mégis rengeteg információ adódott össze az interjúk során, amelyek a vizsgálat szempontjából is validnak tekinthetők, lévén a polgármesterek (és a településirányításban résztvevők) a helyiek választott vezetői és képviselői, és mint ilyenek, az általuk elmondottak a település életének indikátoraiként fogadhatók el.

V. EREDMÉNYEK

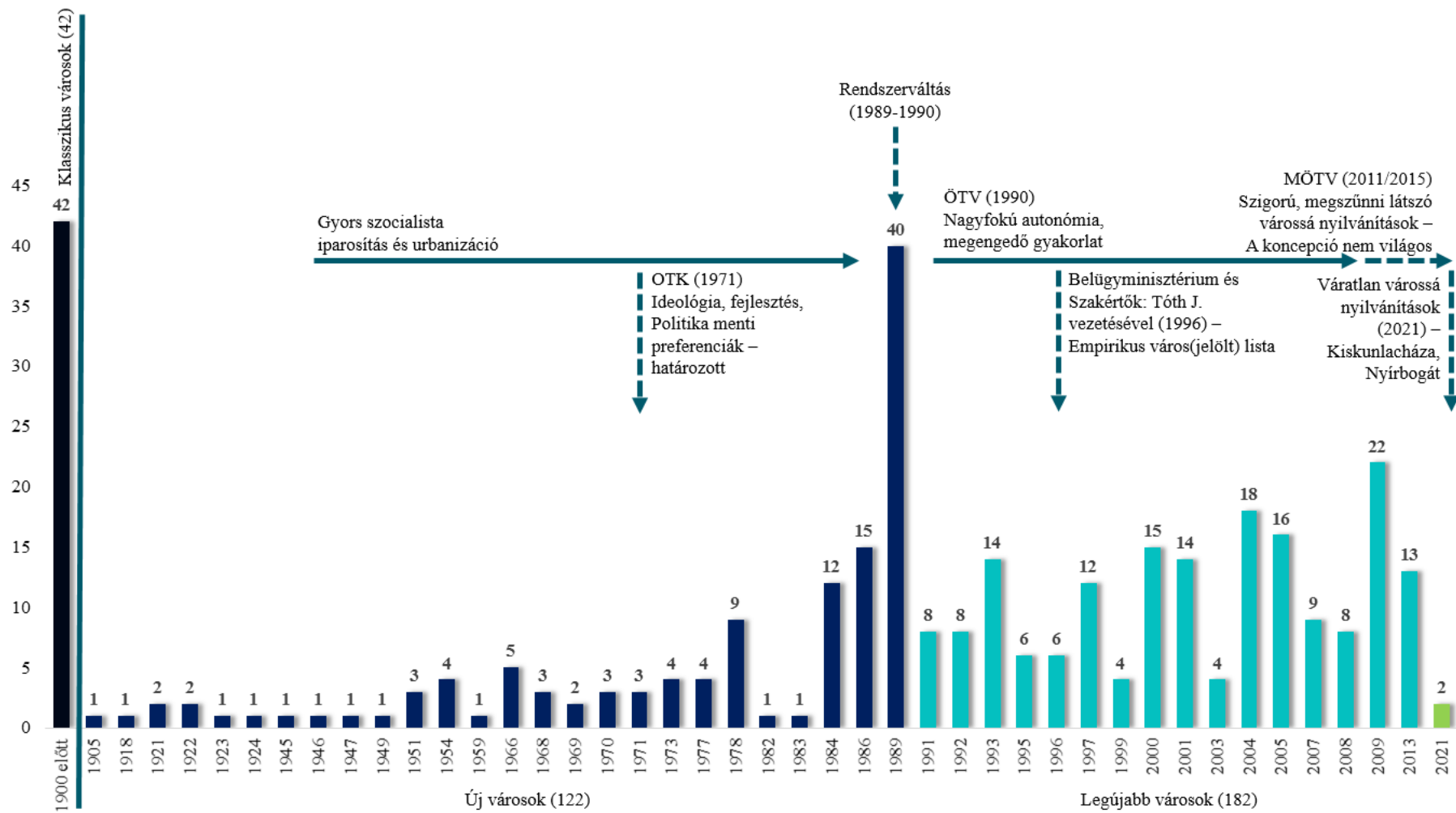
V. 1 Aktualitás, diskurzusba illesztés

A PhD-kutatás kezdetekor, 2017-ben, már közel 30 év telt el a rendszerváltás óta Magyarországon. Ez egyúttal azt is jelentette, hogy a települések és a mai, modern önkormányzatiság is körülbelül három évtizednyi tapasztalattal rendelkezett és rendelkezik, így hiteles kép alakítható ki a jelenlegi településhálózat elemeinek állapotáról, sikereikről és nehézségeikről, illetve arról, hogy a 21. században milyen hangsúlyok, milyen folyamatok jellemzőek, amelyek a települések életét és működését meghatározzák, fejlődésüket elősegítik vagy éppen gátolják. A rendszerváltást megelőzően a településfejlesztést (területszervezést) „felülről”, központilag indukált mechanizmusok irányították. A területszervezés és a fejlesztések nem a helyi (települési vagy településkörnyéki) adottságok és szempontok szerint alakultak, hanem központi, érdekvezérelt döntések mentén dőltek el. Ezzel sajátos módon fejlődött a teljes településhálózat, illetve annak egyes települései is: voltak, amelyeket ezek a fejlesztési irányok és döntések háttérbe szorítottak, másokat – jellemzően az iparosítás vagy egyéb jelentőségük okán – kiemeltek, akár jogi–adminisztratív módon is, amelynek része volt a szigorú keretek között tartott várossá nyilvánítás is.

Az 1971-es Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció (OTK) a településeket hierarchikus rendbe sorolta, ezzel együtt meghatározta a kategóriákhoz kapcsolódó funkciókat, „*abból az ideálból kiindulva, hogy a különböző jelentőségű, szerepkörű központi települések rendszere a térben viszonylag egyenletesen elhelyezkedve és fejlesztve képes a gazdaság hatékony működésének és a lakosság megfelelő ellátásának optimális feltételeit megteremteni*” (Szigeti, 2002, p. 143.). Az 1980-as években gyorsult fel a már népességszám növekedéssel is kifejezhető városodás, az urbanizáció mennyiségi oldala. Mindez a kisvárosok számának növekedésével járt, részben területileg is arányosabbá téve a városhálózatot. Az ezekben az években történt átminősítések (*reclassification*), illetve a rendszerváltás utáni várossá nyilvánítások (városodás, formális urbanizáció) váltak az urbanizáció legjelentősebb mozgatóivá.

A szocialista időszak során relatíve kevés új várost avattak (Szirmai, 1988), a kiválasztottak azonban igen komoly fejlesztéseket fogadva funkcionális értelemben is gyorsan urbanizálódtak. A rendszerváltás 1989-es évében 41 falu városi rangra emelésével a korábbi restanciákat és a szemléletváltozást egyszerre testesítették meg a döntéshozók. 1990-re így összesen 164 városi jogállású település volt Magyarországon. A megengedőbb gyakorlat

következtében a következő évtizedekben a számuk több mint duplájára – 2022-re 348-ra (1990 óta 184 legújabb várossal) – emelkedett. Ezzel együtt egyre inkább – bár a városok számának intenzív növekedése a mennyiségi folyamatokat emeli ki hangsúlyosan – előtérbe került különböző kutatások és diskurzusok nyomán (pl. a 2008-2009-es, korábban már említett vitairat-sorozatban) az urbanizáció minőségi elemeinek kérdésköre, a városi jogállással rendelkező települések rangjukon túli, városiasodottságának mibenléte, mértéke, sokszor egyáltalán meglétének kérdése. A városok számának gyors növekedése mellett (7. ábra) egyre inkább felvetődött, hogy az ezzel párhuzamosan növekvő városi lakosság életminősége, a városiasság, mint minőség statisztikai mutatókkal vizsgált – sokszor – hiánya a városi rang leértékelődését (devalvációját) eredményezi.

6. ábra Várossá nyilvánítások Magyarországon, az ábra a várossá nyilvánítással nem érintett éveket nem tartalmazza (szerk. Karsai V., 2019)

Azzal együtt, hogy a városok száma és a városi népesség aránya nőtt, elérte az átlagos európai szintet¹⁵, a városi minőséget jelentő jellemzők részben – a globalizáció általános terjedése következtében is – lassan kezdtek leszivárogni a kisebb (mind a statisztikák szerint, mind pedig az emberek percepciói nyomán), falusiasnak megélt, rurálisként jellemezhető településekre is. Mára azonban nem teljesen egyértelmű – részben a globalizáció hatásai miatt – hogy melyek a valóban városi jelleget adó jellemzők a mai magyar települések esetében, illetve ezzel összefüggésben hol található egyfajta határsáv, amely a várost (a városiasságot), illetve a falut/községet (a falusias jelleget) elválasztja egymástól. Ennek az egyes esetekben melyek a jellemzői, milyen törésvonalak mentén érdemes, akár fejlesztési koncepciók, elgondolások terén is gondolkodni. A kérdésben természetesen nemcsak kizárólagosan a klasszikus értelemben vett városi és falusi jellegekre érdemes és szükséges fókuszálni, hanem vizsgálni kell azt is, hogy ma (a 2020-as években és ettől kezdődően) melyek azok a jellemzők, amelyek az egyes településtípusokra vonatkoztathatóak. Ezáltal az is kiderül(het), hogy miben más egy mai város, illetve község/nagyközség, mint a klasszikus megközelítésben. Azaz milyen szempontból kell(het) átalakítani a gondolkodásunkat, adott esetben a szakmai megközelítéseket a tekintetben, hogy ezeknek a településeknek a fejlesztése és fejlődése megfelelően egyfelől a valós és helyi szükségleteknek, igényeknek és lehetőségeknek, ugyanakkor a mai, modern (globalizált) világban is meg tudják állni a helyüket, hatékonyan és eredményesen fejlődhessenek. Jelen disszertáció kutatása során igyekeztünk olyan megközelítéseket alkalmazni, amelyekkel feltárhatóak azok a folyamatok, okok és okozatok, amelyek meghatározzák a települések fejlődésének irányait, lehetőségeit, nehézségeit a jelenlegi társadalmi, gazdasági és politikai közegben.

A kutatás indulásakor igyekeztünk olyan nemzetközi kitekintésekkel is kiegészíteni a saját eredményeket, amelyek Magyarország történelmi és földrajzi közelségéből származnak, tekintettel a településhálózat útfüggőségére (Beluszky, 1999). Ennek részeként folytattunk vizsgálatokat több kelet-közép-európai országgal kapcsolatban (egy-egy helyi ismeretségeken keresztül információkat szerezve) is 2018-ban. A kutatás során történt kapcsolatfelvételeknek köszönhetően ismertük meg Veress Nóra-Csillát¹⁶, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem korábbi geográfus, majd PhD-hallgatóját, akinek kutatásai középpontjában az elmúlt évtizedekben várossá nyilvánított romániai kisvárosok fejlődése áll, így a helyi

---

¹⁵ Európa lakosságának 74%-a városi lakos (UN DESA, 2018), míg Magyarország urbanizációs rátája 70,08% (KSH, 2022).

¹⁶ Veress Nóra-Csilla 2020-ban sikeresen védte meg a témában PhD-disszertációját *The youngest towns of Romania – Communes declared urban in the transition period* címmel.

viszonyokról hasznos információkhoz jutottunk általa is. E kapcsolat folyamánként 2019 őszén sor került egy romániai tanulmányútra, melynek során három, a 2000-es években várossá nyilvánított településen mélyinterjúkat készítettünk településvezetőkkel. A mélyinterjúk a jelen disszertáció kutatásához használt kérdőívek előkészítéseként tekinthetők. A kérdések a lentebb részletezett témaköröket érintették, de konkrét kérdéssor nem készült hozzájuk, emellett a romániai kutatótársunk is résztvevő és kérdező volt a saját – befejezés előtt álló, azóta megvédett disszertációjának – témáival. Összességében kötetlenebb, inkább témakörökre és helyi sajátosságokra, semmint konkrét kérdésekre épültek a beszélgetések, ugyanakkor számos tapasztalatot merítettünk a későbbiekre vonatkozóan.

A három mélyinterjú helyszínei az alábbi táblázatban szereplő települések voltak (2. táblázat). Román vezetésű és főként román lakosságú kisvárosokat is megkerestünk Veress Nóra-Csilla közbenjárásával, de részben nyelvi korlátok, részben pedig a hajlandóság hiánya miatt ezekben interjúzni végül nem volt módunk, így az alábbi kisvárosok és némely hozzájuk „kapcsolt” településük felkeresése történt meg témavezetőm és Nóra társaságában.

Interjúzott település	Község népessége nagyjából (2021)	Várossá nyilvánítás éve	A közigazgatási területi egységhez kapcsolódó egyéb egységek
Erdőszentgyörgy (Sângeorgiu De Pădure, Maros megye)	4800 fő	2004	Bözöd, Bözödújfal, Lóc
Nyárádszereda (Miercurea Nirajului, Maros megye)	5400 fő	2003	Kisszentlőrinc, Székelybő, Székelymoson, Székelysárd, Székelytomp, Demeterfalva, Vece
Székelyhíd (Săcueni, Bihar megye)	10 700 fő	2004	Csokaly, Hegyközszentmiklós, Kágya, Érköbölkút, Érolaszi

2. Táblázat A 2019-es tanulmányút során interjúzott városok

7. ábra Székelyhíd belvárosa (fotó: Trócsányi A., 2019)

A fentiekén túl mintegy további hét erdélyi és partiumi kisvárost – illetve négy nagyvárost – kerestünk fel, ahol leginkább a települések épített arculata, infrastrukturális ellátottsága, közttereinek, parkjainak, zöldterületeinek volt a vizsgálat tárgya. Településvezetőkkel nem találkoztunk, de a helyi lakossággal sikerült itt is szót váltanunk, amely tapasztalat az ottani viszonyok mélyebb megismerését szolgálta (3. táblázat). Ebben a nagyobb településkörben tett látogatásaink azt támasztották alá, hogy pl. a viszonyok meglehetősen hasonlatosak a magyarországihoz, a bejárt út is hasonló, de a kistelepülések talán némileg fáziskészsében vannak. Az alábbi táblázatban szerepelnek a felkeresett, de nem interjúzott kisvárosok és a néhány nagyváros is.

Település	Megye	Jogállás	Népességszám (2011)
Gyulafehérvár (Alba Iulia)	Fejér megye	municípium	55 722 fő
Tövis (Teiuș)	Fehér megye	város, községközpont	5900 fő
Marosvásárhely (Târgu Mureș)	Maros megye	municípium	133 124 fő
Bözödújfalú (Bezidu Nou)	Maros megye	elnéptelenedett, majd elárasztott falu	0 fő

		- közigazgatásilag Erdőszentgyörgyhöz tartozik	
Nyárádtő (Ungheni)	Maros megye	város, községközpont	6945 fő
Segesvár (Sighișoara)	Maros megye	municípium	25 605 fő
Kolozsvár (Cluj-Napoca)	Kolozs megye	municípium	286 598 fő
Nagyármár (Sărmașu)	Maros megye	város, községközpont	3546 fő
Kissármás (Sărmășel)	Maros megye	község - közigazgatásilag Nagysármáshoz tartozik	739 fő
Szászfenes (Florești)	Kolozs megye	község, községközpont	20 256 fő (helyiek véleménye szerint ez a szám akkor - 2019-ben - már 30-40 ezer fő körül lehetett)
Nagyvárad (Oradea)	Bihar megye	municípium	183 105 fő

3. Táblázat Az interjúhelyszíneken túl felkeresett erdélyi települések, ahol leginkább ezek épített arculata, infrastrukturális ellátottsága, közttereinek, parkjainak, zöldterületeinek volt a vizsgálat tárgya (2019)

Az erdélyi tanulmányutat, ezen belül – a fenti okokon túl – a helyszíneket indokolta, hogy az ország hasonló várossá nyilvánítási szabályozással (351/2001. sz. törvény a nemzeti területfejlesztési terv jóváhagyásáról – IV. szakasz Településhálózat, illetve 100/2007. sz. törvény a nemzeti területfejlesztési terv jóváhagyásáról szóló 351/2001. sz. törvény módosításáról és kiegészítéséről – IV. szakasz Településhálózat), emellett hasonló történelmi múlttal rendelkezik. A választott települések nagysága is megfeleltethető az általunk Magyarországon vizsgált települések méreteinek. Ezek mentén a hazai településeken végzett kutatásunk tematikájában kérdeztük a településvezetőket. Érdekes adaléka a kutatásunkba építésének az a különbség, hogy a romániai településhálózat községi rendszerként épül fel, azaz a települések (városok) egy központi településből és különböző számú hozzájuk „beosztott” településből állnak. Ezen településcsoportok a magyarországi legkisebb járásokhoz, vagy leginkább a vajdasági községekhez hasonlíthatók, Romániában az egységet e települések összessége adja, önállóságuk együttműködve van – a községközpont (rendszerint kisváros) irányítása mellett.

A romániai tanulmányút ismeretei előkészítették, illetve ki is egészítették a hazai tapasztalatokat, egyben a párhuzamosan zajló poszt-szocialista térség vonatkozó tematikájú kutatását is előre mozdították.

V.2 Maslow mint keret

A fentiekben, a Módszertan című fejezetben részletezett különböző primer és szekunder módszerek közül a saját eredményeket érintően kiemelendő a Maslow-féle szükséglet-hierarchia logikájának mintájára létrehozott modell, amellyel a magyar településhálózat elemeinek modern kihívásait igyekeztünk felmérni.

A mintául szolgáló szükséglet-hierarchia elmélet az 1950-es években készült el, majd a következő évtizedekben – a fentebb említett – számos kritika mentén kiegészült, idomulva az egyén motivációinak minél pontosabb megismerhetőségéhez. Alaplogikája szerint az egyéni (hiány-, illetve növekedési) szükségletek hierarchikus rendszerbe rendezhetők, ezáltal a motivációk is megismerhetők és hasznosíthatók. Fontos jellemzője Maslow hierarchiájának, hogy szerinte ezek a szükségletek kizárólag akkor elégíthetők ki, ha az lentebb levők teljesültek, megvalósultak. A hierarchiát a publikálása utáni évtizedekben számos kritika érte, többek között azt kifogásolták az ezzel foglalkozó kutatók, hogy túlságosan statikus, emellett például a hierarchia létét is megkérdőjelezték (Goebel & Brown, 1981; Kenrick et al., 2010; Rutledge, 2011), valamint a különböző társadalmak eltérő viselkedésmintáiból adódóan nem látták kellően pontosnak például az individualista és kollektivistákra vonatkozóan. Megjegyezték azt is, hogy a különböző korú személyek motivációinak mozgatórugói is eltérőek, ezáltal az egyes szükségletek hierarchiában elfoglalt pozíciói ebben az esetben is eltérhetnek, de speciális szituációk is befolyásolhatják a sorrendet egyéni mérlegelés, alkalmazkodás következtében. Maslow eredetileg ötszintes hierarchiáját többek között a nevezett kritikák, módosítások hatására ma – bővített „piramisként” is ismerjük.

Annak magyarázata, hogy a Maslow-féle hierarchia logikája átvételre került, abból az elgondolásból következik, hogy az 1990-es önkormányzati törvény értelmében a települések meglehetősen nagy önállóságot kaptak, még karakteretesebb entitásként értelmezhetők. Mindezekkel együtt az új önállósággal egyúttal „magukra is lettek hagyva”, „egyénileg” kellett megtanulniuk boldogulni (individualizálódtak az új keretrendszerben), ami jó ideig az együttműködés kialakulása helyett a településversenyt eredményezte. Másrészt egyre nyomatékosabb jellemzőként jelenik meg a városok esetében az elidegenedés, elszigetelődés (pl. lakóparkok építése, kertvárosok alvóvárosként „megélése” stb.), ezáltal a közösségek

felbomlása látszik, előtérbe hozva az egyéneket, egyéni érdekeket és életvitelt (Karsai, 2017). Másrészt a települések egyre erőteljesebben individualizálódnak, a települési versenyben egyre inkább egyéni karakterrel kell felruházniuk, megkülönböztetniük magukat. Fejlesztési lehetőségeik, forrásszerzési képességük egyre gyakrabban (egyéni) érdekartikulációs képességükön múlik, azaz a települések (mint társadalmi csoportok is) sokszor az egyénekre jellemző viselkedésmintákat tükröznek. Ilyen módon az egyénre szabott vizsgálati metodika is alkalmasnak látszik arra, hogy megfelelő módon újraértelmezve a közösséget alkotó társadalmat és a kapcsolódó kérdésköröket is vizsgálhatóvá, megismerhetővé tegye. Alapul véve a földrajzi megközelítéseket, illetve a geográfiához kapcsolódó számos (korábban említett) tudományterület vizsgálati szempontjait, a kiegészített, nyolcszintes „Maslow-piramis” mintájára létrehoztuk azt a saját modellt, szempontrendszert (és kérdéssort), amely mentén a dolgozatban elemzett településcsoport jellemzőit rendszereztük. Ebből szerkesztettünk kérdéscsoportokat, amellyel az érintett településeket megkerestük, és amelynek megválaszolásával új információkhoz juthattunk.

Az eredeti hierarchiában az első négy szinten a hiányszükségletek foglalnak helyet, ezek közül alappillérnek tekinthető az ún. fiziológiai szükségletek csoportja (táplálkozás, pihenés stb.), amely teljesülése az egyéni fejlődés minimuma. Társadalomra, illetve települési társadalomra vetítve ez megfeleltethető a *demográfiai jellemzőknek*, a népességnek magának, hiszen az emberek csoportja szükséges feltétele már önmagában a települések létezésének is. Nem pusztán a népességszámról van szó ebben az esetben, hanem annak dinamikája, összetétele is fontos az adott település szempontjából. A biztonság iránti egyéni igényeknek megfeleltethető esetünkben a *települések infrastruktúrája*, amely a műszaki elemeken (közműhálózat, úthálózat stb.) és az intézményi ellátottságon keresztül biztosítja azokat az alapvető feltételeket, amelyek a településen való élethez szükséges kereteket adják. A szeretet, illetve valahová tartozás szükségletének szintjén a *közösség és a közösség tradíciójának összetevői* szerepelnek, amelyek adott csoport összetartozását, egymás segítségét stb. adják. Az egyén elismertségét a települések és települési társadalom számára a *sikeresség* fogalomkörével azonosíthatjuk. Azt ugyanakkor nehéz külső szemmel megítélni, mit tart adott település (társadalma) sikernek helyben, de önmagában a fogalom ilyen jellegű értelmezése is sokat mond az elemzések szempontjából.

A hierarchia második négyese a növekedési szükségletek elemeit tartalmazza. Az első négy szükséglet teljesülése után a következő szint a Maslowtól származó rendszerben a kognitív szükségletek (megismerés, a tudás és a kompetencia) léte és teljesülése. Mindez az egyén „hasznosságának” érzését nyújtja, meghatározva helyét, megítélését a társadalomban.

Települési társadalom szintjén ez a *település helyét jelenti azokban a rendszerekben, amelyeknek része vagy amelyek részének tekinti magát*: egyfelől a térben (pl. a térszerkezeti pozíció, illetve térségi szerep tekintetében), másfelől a társadalmi rendszerben (pl. érdekérvényesítési képesség alapján). Az esztétikai szükségleteket a települések esetében a *települési arculattal* kapcsolatban értelmeztük, azaz a település beépítése, épületeinek jellemzői, illetve a település imázsa van a középpontban annak érdekében, hogy a fejekben élő településképet és annak megítélését lehessen vizsgálni. Az önmegvalósítás *a fejlődés, a fenntarthatóság, illetve a reziliencia* kérdéskörét fedi le a településfejlesztés kapcsán a szempontrendszerünkben, tekintettel arra, hogy a fejlesztés számos külső és belső feltételrendszer között halad, általában helyben is definiált célok mentén, de a településekre ható tényezők között akadnak olyanok is, amelyek krízishelyzetekben jelentkeznek, ezzel komolyabb kihívások elé állítják a települést magát, annak társadalmával együtt. A piramis csúcán, ezzel együtt a településfejlesztés legmagasabb szintjén az önmeghaladás helyezkedik el, azaz *a települések saját igényeiken túlmutató funkciói és szolgáltatásai*. Geográfusként itt a *térszervező funkció* meglétét és mibenlétét vizsgáltuk azzal összefüggésben, hogy a települések alapvető funkcióikon túl számos olyan szolgáltatást is felvállalhatnak többletfeladatként, amelyek a saját lakosságuk magasabb szintű ellátását biztosítják, de akár egy tágabb térség igényeit is (részben) képesek kiszolgálni. Lévén azonban a magas elemszám, ami előre vetítette a sokszínű települési kört, a vélt vagy valós térszervező funkciókon túl kérdés volt az is, hogy mindezek megteremtésének milyen kerete van, milyen lehetőségek biztosítottak vagy lennének szükségesek ahhoz, hogy adott térszervező funkció hatékonyan működtethető legyen a településeken. Mindezek mellett érdekes kérdés, hogy megjelenik-e az együttműködés, vagy önállóan kívánják a települések ezeket a célokat elérni.

A háromszög nyolc témaköre a nevezett kutatásban összesen 73 kérdést jelentett. Kiindulópontként ezek összeállításakor korábbi szakmai (földrajzi és kapcsolódó tudományok), kutatási eredményeket, illetve saját tapasztalatokat vettünk figyelembe. Utóbbi részben a *várossányilvanítás.hu* munkacsoport évtizedes tapasztalatait – ezt a csoportot témavezetőm irányítja – ugyanúgy jelenti, mint a PhD-képzés ideje alatt több lépésben, több kisebb kutatás során begyűjtött információk és szempontok összességét. A kérdések összeállításakor igyekeztünk minél nagyobb mértékben lefedni a különböző kategóriákat, ugyanakkor, ahogy Maslow esetében is látható volt, az alapháromszög esetén sem volt kizárható, hogy a nagyobb mintás kutatás tapasztalatai következtében felülvizsgálatra szorul majd a kialakított modell. Ahogy a statikusság, a hierarchia, a viselkedésmódok következményei és befolyásoló tényezői

a szükséglethierarchiát is „átírták”, a településvezetők helyi megélése és információtöbblete módosítások, pontosítások beiktatását sem tette kizárttá.

V.3 A vizsgált települések bemutatása

A módszertani fejezetben már részletezett településkört érintő kiválasztás nyomán a 73 interjúkérdésből álló kérdőív 222 városnak, illetve 146 községnek, illetve nagyközségnek került kiküldésre 2021 januárja és júniusa között, két időintervallumban: a városok első megkeresése januárban, a falvaké májusban történt. Az interjú-kérdőív a koronavírus-járvánnyal összefüggő szigorítások következtében személyesen nem volt kivitelezhető az eredetileg tervezett mélyinterjú formájában (kisebb, területileg és funkcionálisan reprezentatív mintán), ugyanakkor ilyen módon nagyobb kört tudtunk elérni és „megszólaltatni”. Összesen 45 városból¹⁷ és 33 községből/nagyközségből¹⁸ érkezett vissza kitöltve a kérdéssor (9. ábra), amely tartalmazott mind számszerű(síthető), mind pedig olyan nyitott kérdéseket, amelyek a helyi településvezetők számára lehetőséget adtak a tapasztalataik és véleményük szabad kifejtésére.

A városi jogállású települések elemzése két csoportból adódik össze: a kutatás fő halmaza – ebben a jogállás kategóriában –, a rendszerváltás után rangot elnyert 182 település, de kontrollcsoportként az 1989-es várossá nyilvánítások nyertesait is vizsgáltuk. Tekintettel arra, hogy utóbbi 40 megkeresett település az összehasonlítás érdekében került a körbe, bizonyos kérdésekben nem, vagy külön kerültek (kerülhetnek a későbbiekben) elemzésre. A kutatás ezen szakaszában Kiskunlacháza és Nyírbogát még a falvak csoportjába tartozott, a sikeres várossá nyilvánítási pályázatuk nyomán elnyert városi címük csak 2021. szeptember 1-jétől hatályos. A statisztikai elemzések folyamán emiatt a falvak között elemeztük őket, ugyanakkor az interjú-kérdőív elemzése során, tekintettel arra, hogy egyik település sem küldte vissza válaszait, jogállásváltozásuk nem releváns.

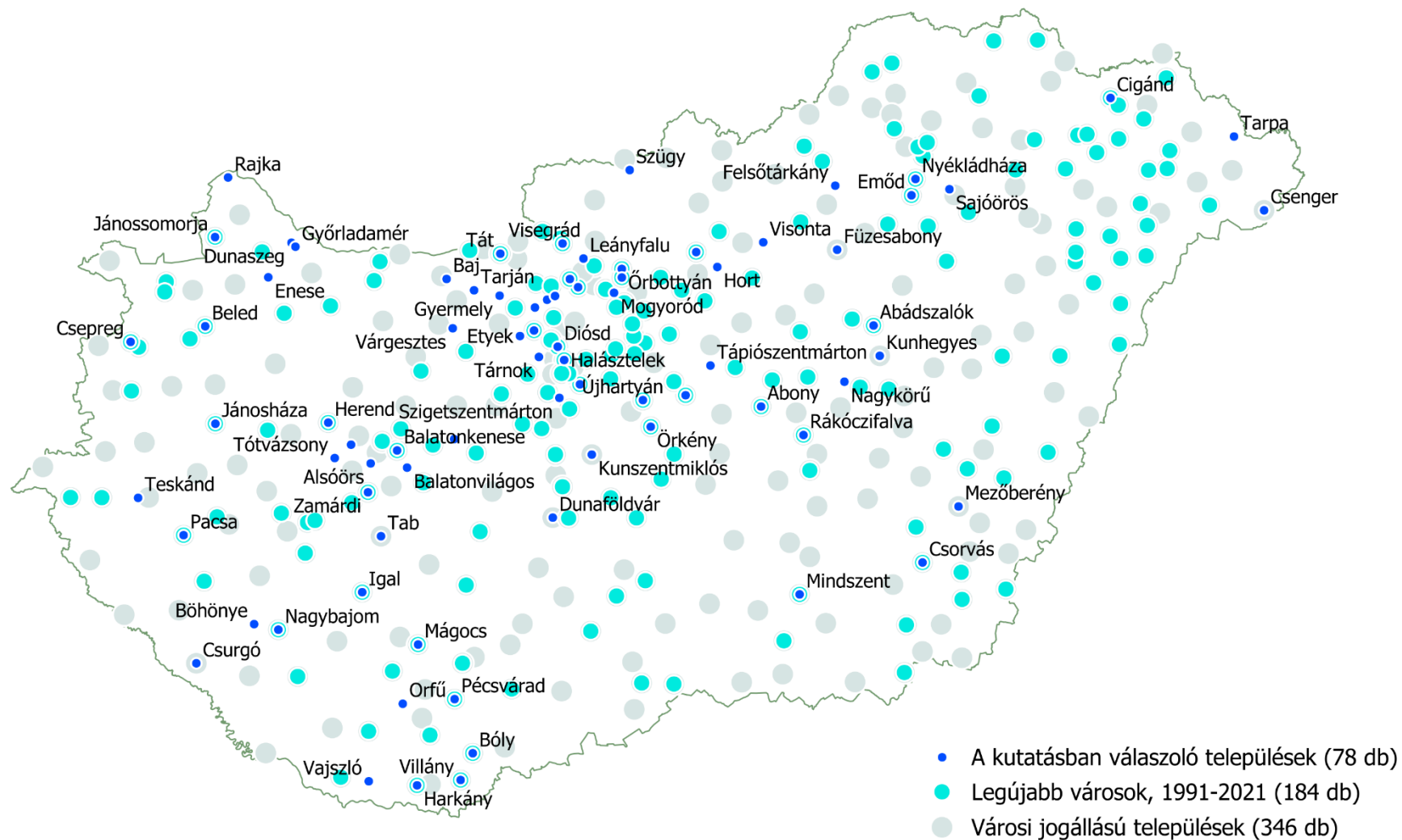
¹⁷ Abádszalók, Abony, Albertirsa, Balatonkenese, Beled, Biatorbágy, Bóly, Budakalász, Cigánd, Csenger, Csepreg, Csorvás, Csurgó, Diósd, Dunaföldvár, Dunavarsány, Emőd, Füzesabony, Halásztelek, Harkány, Herend, Igal, Jánosháza, Jánossomorja, Kunhegyes, Kunszentmiklós, Lőrinci, Mágocs, Mezőberény, Mindszent, Nagybajom, Nyékládháza, Órbottyán, Örkény, Pácsa, Pécsvárad, Pomáz, Rákóczi falva, Tab, Tát, Újhartyán, Veresegyház, Villány, Visegrád, Zamárdi

¹⁸ Alsóörs, Baj, Balatonvilágos, Böhönye, Dunaszeg, Enese, Etyek, Felsőtárkány, Gyermely, Gyórladamér, Hort, Leányfalu, Mogyoród, Nagykőrű, Nemesvámos, Orfű, Rajka, Remeteszőlős, Sajóőrös, Solymár, Szigetszentmárton, Szügy, Tác, Tápiószentmárton, Tarján, Tárnok, Tarpa, Telki, Teskánd, Tótvázsony, Vajszló, Visonta, Várgesztes

Az 1989-es év új városai közül összességében arányosan 20%, azaz nyolc település válaszolt, az 1990 óta várossá nyilvánított 182 város 20,3%-a (37 város), míg a megkeresett 146 község, illetve nagyközség 22,6%-a (33 település) küldött vissza megválaszolt kérdéssort.

Földrajzi szempontból vizsgálva a mintát elmondható, hogy az ország egész területéről érkeztek vissza válaszok mind a falvak, mind a városok tekintetében. Mindemellett a válaszokat adó települések köre egyaránt tartalmaz például agglomerációs, alföldi és dunántúli településeket is, amelyek között akad a jellemző méretkategória alsó és felső határáról is néhány. Bár ebben a módszertani változatban reprezentativitás nem volt kivitelezhető – mivel az elemzettek köre a válaszadási hajlandóságtól és nem az alampintától függött –, a 78 település mégis széles spektrumon képes megjeleníteni a magyar kistelepüléseket.

A csoport területi reprezentativitását tekintve egy szembetűnő jellemző mégis említést érdemel, nevezetesen, hogy a megkeresett alföldi települések közül – a többszöri megkeresés ellenére – a vártnál kevesebben jeleztek vissza, mint az ország egyéb területeinek esetében. Ez azért figyelemre méltó adalék, mert a magyar településhálózat egyik markáns jellemzője, sajátossága éppen az Alföld és a Dunántúl kettőssége, ami a két téregység településeinek eltérő településképében, ágazati szerepvállalásában, településméretében, urbanizációjában is megjelenik. Ráadásul a várossá nyilvánítási törvény is – vélhetően a törvényalkotók jogszabály alakításának ilyen értelemben vett tudatossága, szándékossága nélkül – olyan irányban diszkriminál, amelyből az alföldi települések kevésbé városias vonatkozásban kerülnek ki (Karsai & Trócsányi, 2018), a történeti-társadalmi sajátosságokat nem (kellő módon) veszi figyelembe. Felmerülhet tehát a kérdés, hogy ez mennyiben van összefüggésben azzal, illetve mi az oka, hogy egy városiassággal (illetve a formális urbanizáció hajtóerejének számító várossá nyilvánításokkal) foglalkozó kutatásnál éppen ezek a kevésbé városiasnak bélyegzett települések azok, amelyek kevésbé is hajlanak a válaszadásra. E (településhálózati tematikát érintő) kérdés megválaszolására jelen kutatás keretei között nem volt mód.

8. ábra A kutatás kérdőívét megválaszolók a városi jogállású települések vonatkozásában

V.4. Kutatási eredmények

A modell alapján készült kérdéssorokat a korábban említetteknek megfelelően a felületre vezető link formájában elküldtük a vizsgálni kívánt települési körnek. A visszaérkező kérdőívek válaszai a Microsoft Forms felületéről mind településenként (pdf-ként), mind pedig Excel formátumban letölthetőek voltak, ezekkel történt a későbbiekben a kapott adatok és információk feldolgozása, elemzése. A kérdéssor 73 kérdésből állt, erre jelentős számú válasz érkezett: a városi jogállású települések közül 45, míg a községek és nagyközségek közül 33 település segítette a kutatást. Tekintettel a jelentős arányokra és a mind az adatok, mind pedig a nyílt kérdésekre adott válaszok mennyiségére, ezek feldolgozásának csak egy általunk relevánsnak ítélt szelete kerül a disszertáció anyagába. Igyekeztünk a felhasznált információkat olyan módon összeválogatni, hogy azok a főbb kérdéseinkre vonatkozóan megfelelő háttérrel és alátámasztást biztosítsanak.

Minden kérdés válasza – beleértve a jelenleg figyelmen kívül hagyottakat is –, illetve a kapott eredmények alapján felmerülő kérdések kapcsán lehetséges további kutatások a hosszú távú terveink között szerepelnek. Mindezt a fentiekén túl indokolja és motiválja is az a tény, amelyről szintén szóltunk már, nevezetesen, hogy a kutatás lefolytatásának időszaka a világjárvány idejére esett, emiatt az eredetileg tervezett és a logika alapján is szükségesnek tartott lakossági (és egyéb lokális jelentőségű csoportok, pl. civil szervezetek, egyes gazdasági szereplők) megkeresések az első kutatás tapasztalatai és iránymutatásai alapján mindenképpen értékes és hasznos kiegészítései lennének a jelenlegi ismereteknek.

A jelen fejezet a modell felépítése alapján végig veszi az egyes kérdéscsoportok tematikáihoz kapcsolódó főbb kérdésekre adott válaszokat azzal a céllal, hogy azok alapján a kutatási kérdések megválaszolásra kerülhessenek. A kérdések közül adatokra támaszkodók, illetve nyitott kérdések válaszaival dolgozók is kiválasztásra kerültek. Egyes bennünk felmerült kérdések megválaszolására elegendő volt a vonatkozó adatok elemzése, míg azoknál, amelyek a megélésre, saját benyomások átadására voltak hivatottak, a nyitott kérdések válaszainak áttekintése volt alkalmas.

Annak érdekében ugyanakkor, hogy a kutatás logikája és keretrendszere teljesen transzparens lehessen, a mellékletek között a teljes kérdőív szerepel. Ez a jogállás-különbség miatt a városok és a községek, nagyközségek számára eltérő formában kerültek feltételre. Ezek mindössze igazodnak a jogállás vonatkozásában a helyzethez, de tartalmilag ugyanazon kérdéskörre fókuszálnak (pl. a várossá nyilvánítás megélése és következményei a városoknál, míg a községek, nagyközségek esetében ennek meglétének feltételes megítélése volt a kérdés).

V.4.1 Demográfia

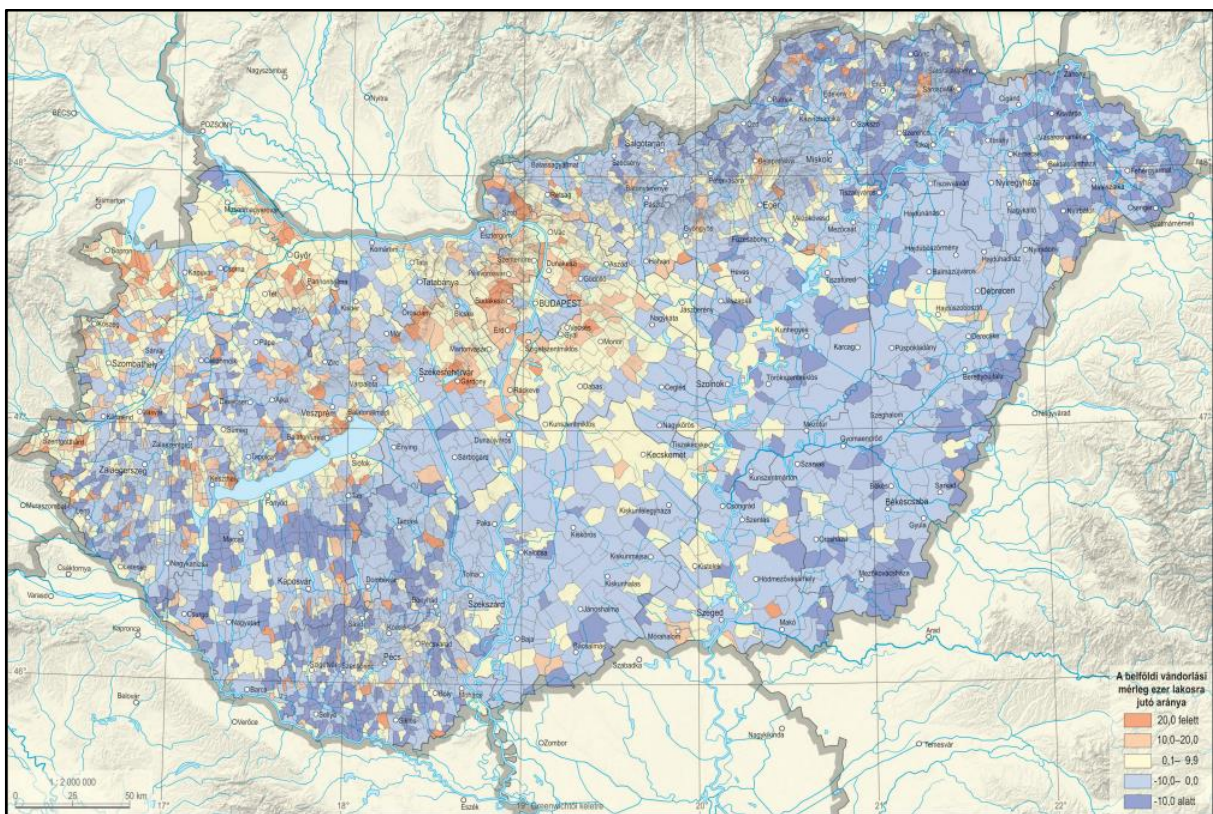
A népesség száma (változásának dinamikája, ennek stabilitása) és összetétele (minősége: pl. korszerkezet, diplomások aránya stb.) sok tekintetben meghatározza egy-egy település fejlődésének bizonyos szegmenseit. A lakosság igényei és szükségletei (szükséglet vs motiváció) szempontjából alapja mind az infrastrukturális fejlesztéseknek, mind a vonalas (műszaki), mind pedig a humán infrastruktúra minimumfeltételeinek. Egyik esetben sem elhanyagolható a település mérete (népességének száma) a költséghatékonyság – gazdaságosság és fenntarthatóság – szempontjából sem, ugyanakkor a 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól által szabályozott alapszükségletek megléte mindenek ellenére, illetve ezzel együtt biztosított kell(ene), hogy legyen.

A lakosság összetétele az iskolázottságtól a különböző meggyőződésekig, világnézetig, értékrendszerig a közösség struktúráját, működését, kohéziós erejét, ezek következtében ellenálló- és alkalmazkodóképességét, rugalmasságát határozza meg (Pirisi, 2019). Mindezek alapjai annak is, hogy miként, milyen jellemzők mentén értelmezik és értékelik a településük sikerességét, terveznek-e hosszú távon vele, vagy az adott településen való életet csak átmeneti stációként élik meg – miközben a település és közössége nem jelent sokat számukra.

A település mérete a fentiek okán számos következménnyel jár az irányítás számára is. Minél kisebb egy település, annál homogénebb tud lenni a társadalma az értékrend, életvitel szempontjából, egyúttal közösségként tud funkcionálni ezekre alapozva. Ezáltal a vezetés szempontjából könnyebb egy – helyi léptékben – széles rétegek által elfogadott fejlesztési irányt, ennek prioritásait felállítani, a mindennapi feladatokat ellátni. A település ilyen alapokon kevésbé kitett az országos politika vagy a globális hatások azonnali, gyakran negatív hatásainak.

Némely szempontból tehát a település helyét és szerepét is a települést megélő, használó lakosság – együttesen a helyi és a környező térség lakosságával – határozza meg (a gazdasági-statisztikai szempontokon és eredményeken túl). A kialakuló lokális közösség, a különböző szolgáltatások és rekreációs lehetőségek igénye és (esetleg „extra szolgáltatások”) létrehoz(at)ása élhetővé és a szűkebb-tágabb térség lakossága számára is vonzóvá teheti a települést. A népesség ilyen módon alakítja, formálja saját igényei szerint és azok segítségével a környezete arculatát és imázsát, illetve teszi, teheti azáltal, (a)hogy megéli, fejlődőképessé és hosszú távon fenntarthatóvá – a közösségtől a környezeti és gazdasági fenntarthatóságig (Kovács, 2019).

A magyar településhálózat egyes elemei – ezen belül, a várossá nyilvánítás szabályozásának ellenére (illetve részben következtében) a városi jogállású települések is – népességszámukat tekintve széles skálán mozognak. Általános tény, hogy az előregedő népesség és a migrációs tényezők miatt 1980-tól kezdődően Magyarország és legtöbb települése népességcsökkenést él meg, növekedni ma már gyakorlatilag csak a kedvezőbb térszerkezeti pozícióval rendelkező nagy(obb) városok, illetve specifikusan szuburbán térségük képes (10. ábra), ahol a feltételek kedvezőbbek, lévén egy (felülről) zárt rendszerről beszélhetünk.

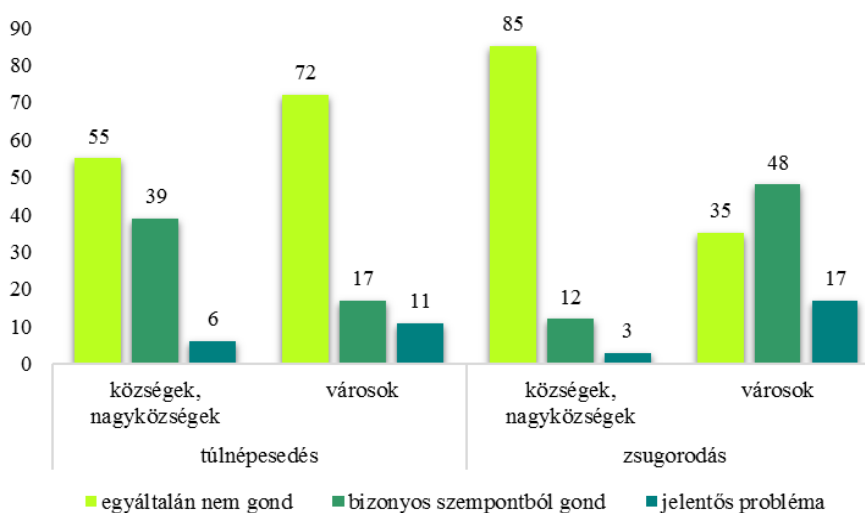
9. ábra Belföldi vándorlás (2011-2019)(forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom kötet)

A jelen kutatás gerincét képező városi jogállás feltételeit megközelítő(nek talált) fejlettségű települések népességszáma, amely 1000 és 10 000 fő között mozog, a fentiekhez hasonlóan – nagyon leegyszerűsítve – két csoportba sorolható: legtöbbjük zsugorodik (néhány „szerencsésebb” szinte stagnál ebből a szempontból), a szuburbán zónákban, illetve a budapesti agglomerációban fekvő települések pedig a(z intenzív) növekedés szakaszában tartanak. Mindkét csoportban található jellemzőnek megvannak azok a hátrányai, amelyeket a településvezetés a fejlesztések, illetve a mindennapi működtetés során valós problémaként

(konstruktív kihívásként) él meg. A vizsgált települések a saját népességük nagyságát és ennek hatásait hasonló tapasztalatok alapján, de eltérő mértékben ítélik meg (11. ábra) attól függően, hogy jogállásuk szerint városok vagy falvak (községek vagy nagyközségek).

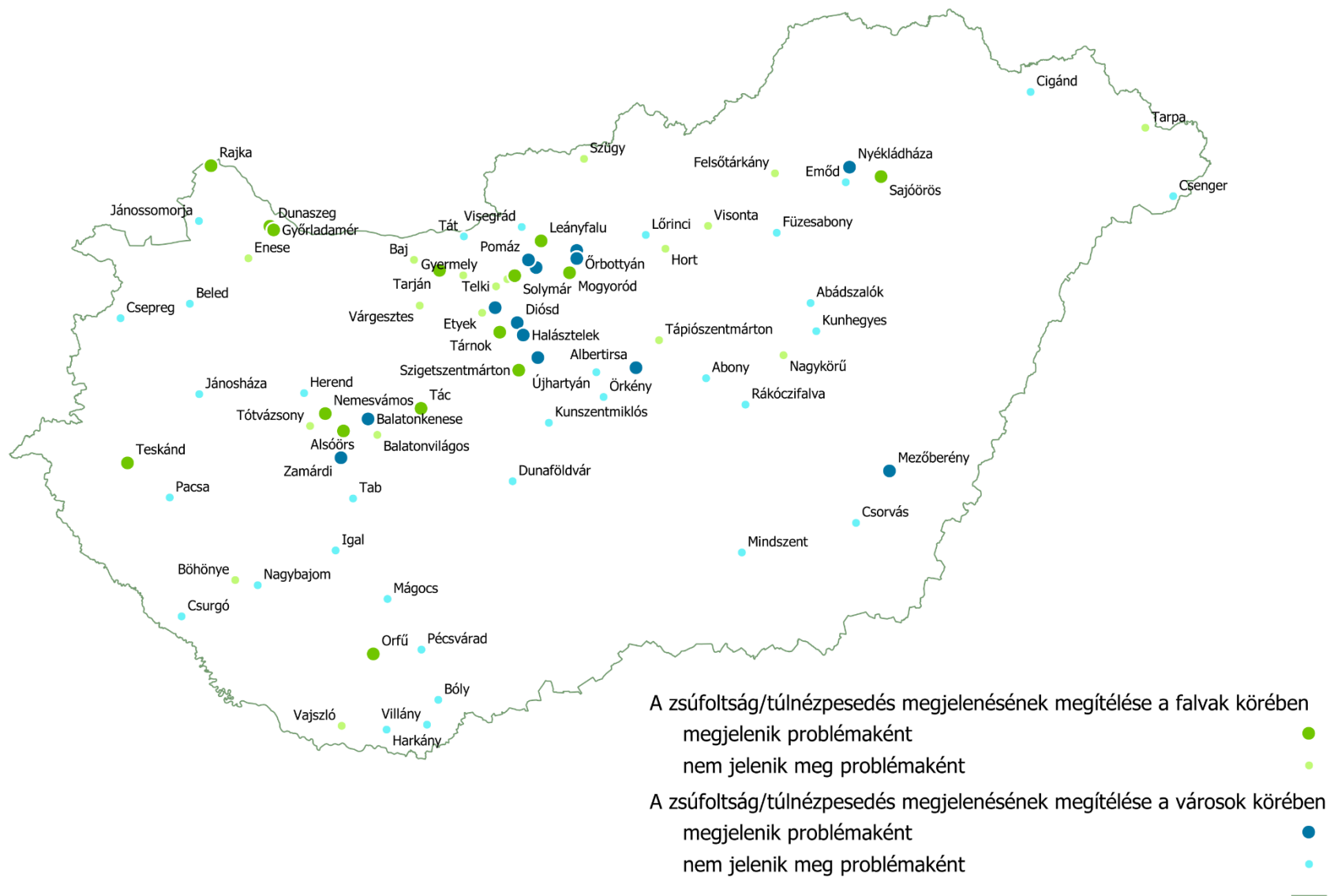
Mintegy zárójeles gondolatként meg kell jegyezzük ugyanakkor, hogy a zsugorodás vagy éppen növekedés mértéke, intenzitása időtávját tekintve nem ugyanazt (a kihívást) jelenti. Ha a változás – bármelyik irányba – természetes módon, hosszú évek során következik be, már-már történeti távlatban, akkor az ahhoz való alkalmazkodás a település életében, annak fejlesztéséig bezárólag szintén harmonikusan, ezzel együtt tud alakulni. Természetesen ez a gyakorlati megközelítés, a (településvezetés által) ideálisnak tartott (vagy éppen bármilyen logika mentén vágyott) népességszám egy másik kérdéskör. Azonban, ami a gondot okozza (több esetben a számunkra információt adók számára), hogy e változás viszonylag hirtelen történik, néhány év, egy-egy évtized leforgása alatt. Ez növekedés esetében például az infrastruktúrával való lépéstartást teszi gyakorlatilag lehetetlenné a megfelelő mértékben (és nem utolsósorban az elvárt igények szerint), emellett a közösségek feloldódását is okozza, míg hirtelen népességcsökkenés nyomán a meglévő infrastruktúra „feleslege”, ennek fenntartási költségei nincsenek arányban a lehetőségekkel, amelyeket a megváltozott helyzet magával hoz, a közösség pedig – a jellemző magyar tendenciák alapján – előregedik amellett, azzal párhuzamosan, hogy a népesség számszerűen megfogyatkozik.

10. ábra Saját lakosságszám és változásának szubjektív megítélése, 2021 (szerk. Karsai V.)

A zsúfoltság, túlnépesedés (2. melléklet, 6. kérdés) tekintetében a válaszadó városok 72%-ának, míg a falvak 55%-ának egyáltalán nincs ilyen jellegű problémája. 17%, illetve 39% érzi úgy, hogy ez a probléma bizonyos szempontból jelentkezik náluk, míg 11%, illetve 6% jelezte, hogy

zsúfolt, túlnépesedő településként tekint magára. A kérdéskör ellenpontja, azaz a *népességfogyás vagy viszonylagos zsugorodás* (2. melléklet, 7. kérdés) probléma létének megítélése volt. Itt a városok 35%-a, míg a falvak 85%-a szerint egyáltalán nincs ilyen gondjuk. A városok 48%-ánál, a falvaknak pedig 12%-ánál jelenik meg valamilyen formában ez problémaként, míg 17%, illetve 3%-uk mondta azt, hogy a zsugorodás jelentős kihívásként jelentkezik. Összességében tehát a városi jogállású településeken valamilyen szinten, saját megítélésük és szempontjaik alapján inkább a zsugorodás (65%), a falvaknál viszont a népességnövekedés (45%) okoz nagyobb fejtörést a településvezetésnek.

11. ábra A zsugorodás/népességszám fogyatkozás és a túlzott(an intenzív) népességnövekedés megítélése

Mindennek térbeliségét tekintve a térképen látható (12. ábra), hogy a zsúfoltság minden esetben agglomerációs vagy szuburbán településnél jelent meg, ugyanakkor megítélése árnyaltabb: hét település (a városok közül Biatorbágy, Diósd, Dunavarsány, Halásztelek és Pomáz, míg a városi jogállás nélküliek közül Leányfalu és Solymár) számára jelentkezik a probléma az elmondottak alapján erőteljesebben. A zsugorodás hasonló arányban detektált komolyabb gondként: a városok közül Mezőberény, Csorvás, Emőd, Jánosháza, Kunhegyes, Mágocs, Pacsa és Villány, valamint Vajszló nagyközség jelezte ezt a kérdőív kitöltése során.

18 település akadt, akik számára sem a túlnépesedés(sel járó zsúfoltság), sem pedig a zsugorodás nem jelenik meg problémaként. Ezek jellemzően a kisebb települések az általunk vizsgált halmazban is, átlagnépességük mindössze 2881 fő, 4000 fő felett közülük csak ötöt találunk (a legnagyobb 5446 fős Tápiószentmárton). Az agglomerációból csak hárman, Remeteszőlős, Telki és Visegrád vélekedik így, ugyanakkor 13 település található 30 ezer főnél nagyobb népességű város 10 km-es körzetében, közülük kilenc megyei jogú városhoz közeli település.

Ennek alapján látható, hogy a zsúfoltság problémaköre javarészt a budapesti és a balatoni agglomeráció körzetén koncentrálódik – emellett a 30 ezer főnél nagyobb városok közelsége már érezhető nyomást jelent. Budapest esetében egyértelműen az urbanizációs ciklus részeként értelmezhető a folyamat, a Balaton esetében ugyanakkor látszik a térség felértékelte vonása, de az is, hogy a Budapest közeli keleti partszakaszok érintettek, ezzel a budapesti agglomeráció egyfajta megnyúlt szakaszának tekinthető.

A zsugorodás ezzel szemben az agglomerációt érintően csak egyetlen településnél, Újhartyánnál jelenik meg kisebb mértékű problémaként, és mindössze hét esetben – Abony, Csorvás, Dunaföldvár, Jánossomorja, Mezőberény, Mindszent és Pécsvárad – 30 ezer főnél nagyobb település 10 km-es körzetében, amelyek közül hatnál megyei jogú város az érintett nagyváros. Itt a nagyvárosok elszívó hatása érzékelhető az elmondottak alapján, annak ellenére is, hogy városi jogállású, és átlagnépességüket (7614 fő) tekintve is a vizsgált mintában a nagyobb települések kategóriájába esnek.

Mindössze két település volt, amely mind a túlnépesedést, mind pedig a zsugorodást valamilyen szinten problémásnak ítélte: Mezőberény (9800 fő) az előbbi kevésbé, utóbbit jelentősebb mértékben, míg Zamárdi (2542 fő) mindkét típusú problémát kisebb mértékben, de megjelenő problémaként érzékeli.

A földrajzi pozíció, illetve a gazdasági potenciálok felismerése és kiaknázása mást és mást jelent és kíván a különböző méretű településektől. Az alapfeltételek biztosítása kisebb

népességszámú településen könnyebb lehet, ugyanakkor rendelkezésre álló pénzügyi keretek mégis gátat jelenthetnek és jelentenek is számos esetben (pl. helyben maradó adók alacsony aránya, feladatfinanszírozás stb. miatt). Ahhoz, hogy a népességet ezek ellenére megtartsák, a minimális feltételeket biztosítsák (a legtöbb esetben ez szinten tartást jelent), emellett „utánpótlást” vonzhassanak, a kutatásba vont települések vezetőinek elmondása alapján is – komoly kreativitást és aktivitását igényel. A zsúfolt, (hirtelen) növekvő települések problémái hasonlóan kreatív hozzáállást igényelnek. Ezeknél a településeknél a növekvő igények biztosítása adja a kihívást, a közös pont ebben az esetben is a forráshiány, illetve a meglévő alapok felhasználásának korlátozott lehetőségei (szabályozási kérdések vagy kénytelen-kelletlen prioritások átrendeződése miatt).

Széles skálán mozognak azok az intézkedések, amelyeket az említett vezetők használni igyekeznek: a beépíthető területek vagy a kijelölt lakóövezeti telkek mennyiségének korlátozásán, vagy másutt a letelepedések anyagi támogatásán túl (ami jellemzően különböző típusú adókedvezményeket, családtámogatásokat, vagy telek-, illetve ingatlanárak támogatását jelenti), a közösség valós (és vélt) igényei alapján történő különböző, például infrastrukturális és közműfejlesztésekig, szolgáltatásokat érintő és rekreációs terek és lehetőségek fejlesztéséig terjednek. A „kézzelfogható” próbálkozásokon túl az imázs, ezen belül a lakosság számára elsősorban az élhető és megélhető település képének sugallása a legfontosabb a települések vezetői szerint, hiszen a kistelepülések a zsúfoltabb, zajosabb, nagyobb, „elidegenedő” lakosság képét nyújtó (jellemzően már régóta városi jogállású) településekkel ellentétben éppen ebben látják (és tapasztalják) az előnyeiket. Egy falu vagy éppen kisebb népességű város a „kertvárosias”, „nyugodt”, „békés”, „zöld” kulcsszavakkal körülírható jellemzőivel tudja felhívni az érdeklődők figyelmét magára – természetesen a finansiális jellegű kérdéseket illető megélhetési kérdéseken, például munkalehetőségeken, illetve az oktatási, egészségügyi stb. szektorok jelenlétén túl.

A lakosság minőségi jellemzői korábban finansiális szempontból is meghatározóak voltak, hiszen a magasabban kvalifikált népesség jobban fizető állások/vállalkozások tulajdonlása nyomán magasabb személyi jövedelemadó-tömeget fizetett, amelynek helyben maradó része jelentős bevételi forrás volt az önkormányzatok számára. Az SZJA-ból ma már nem marad az önkormányzatoknál (emellett a HIPA is – a jelenleg hatályos állapot szerint átmenetileg – kikerült a helyben felhasználható adók kategóriájából), ilyen módon (pénzügyi szempontból) pozitív anyagi vonzata kevésbé van a lakosságszámnak, sőt, a finanszírozási formák változásának következtében ma már sok esetben a nagyobb népességszám – minőségi összetételétől függetlenül – hátrány is a gyorsan növekvő települések esetében. Ezzel

kapcsolatban főként agglomerációs–szuburbán települések vezetőitől érkező jellemző észrevétel, hogy a nagyobb városokból kiköltöző lakosság dominánsan „városias igényeit” nem vagy csak jelentős késéssel tudják lekövetni a műszaki infrastruktúra (pl. a családonként több és nagyobb autóhoz szükséges közúthálózat állapotának kiépítése és karbantartása; külterületi telkeken való építkezésekhez kötődő közműhálózat kiépítése, víz- és csatornahálózat), sem az alapszolgáltatásokat érintő (pl. egészségügy, oktatási intézmények) fejlesztések. A városiasnak ítélt infrastruktúrával párhuzamosan azonban a szubjektívebb „*békés kertváros*” iránti igény jelentős, ugyanakkor e két elvárás sok szempontból egymás ellen hat. (Nem ritka, hogy az előbb kiköltözők, már helyiként azonosulnak a település őslakosságával és határozott kísérleteket tesznek a további növekedés korlátozására...) Mindezt olyan környezetben, amelyben az igények mentén szükséges fejlesztéseket részben finanszírozni hivatott adóbevételek egyre kevésbé maradnak helyben, a működési költségek viszont ilyen módon növekednek. Az iparüzési adó korábban stabil pontként (lehetőségként vagy éppen hiányként) jelent meg a legtöbb település életében, a vonatkozó rendelet hatására azonban az önkormányzatok bizalma megrendült a mindenhatóságában, jelenleg csak remélhetik, hogy az elvonás ideiglenes.

Az ilyesfajta igényekkel együtt járnak azok a tapasztalatok, amelyek szerint a lakosság nem csak infrastrukturális és szolgáltatásokkal összefüggő igényeket támaszt, de gyakori jellemző probléma ezeken a helyi népesség és a településvezetés közötti konfliktusokon túl az is, hogy a kezdetben békés és csendes környék népességnövekedésével panasz érkezik a túlságosan sűrűvé, zsúfolttá vált beépítésre, a kilátás mértékének és zöldterületek csökkenésére stb., ugyanakkor az nem merül fel a lakosokban, hogy ők maguk okozták a helyzetet. A városok 26%, míg a falvak 30%-ában jelentkezik egyértelműen a népességszámmal összefüggő konfliktus, amelyek jellemzően az eltérő életvitel vonatkozásában érhetőek tetten. Ennek pontosabb megismeréséhez, felméréséhez további kutatások szükségesek, egyúttal – hosszú távon – a kezelésre vonatkozó módok kialakítása is kulcskérdés lehet némely érintett település esetében. Ezek a típusú konfliktusok ugyanis nemcsak a lakosok közötti érdemi kapcsolatokon (ezzel együtt a közösség formálódásán) hagynak nyomot, hanem a fejlesztéseket is gátolni képes kezdeményezések születhetnek belőle...

A különböző konfliktusok kezelésével kapcsolatos intézkedések, illetve általában a népességszám helyi szempontok szerinti befolyásolása bizonyos szintű áremelkedést eredményez, ami nyomán azon települések, amelyek képesek ehhez tartani magukat, elmondhatják, hogy jobb módú, iskolázottabb, „*polgárabb*” életvitelű lakosságot tudhatnak a magukénak. (Az a későbbi kutatások egy sajátos kérdéskörét kell/szükséges, hogy jelentse, hogy meghatároztassuk a megkérdezettekkel – ismét településvezetőkkel, lakosokkal stb. –,

hogy a polgári (életvitel) alatt egészen pontosan mit értenek helyben, ahhoz, hogy a mai releváns megközelítések a legpontosabbak lehessenek, alapként szolgálhassanak mind a településvezetésnek, mind pedig a különböző területek kutatóinak és egyéb szakembereinek.) A lakosság minőségének (pl. képzettség) magasabb szintje lehetőséget teremt arra, hogy adott település a – jó esetben – koncepciója mentén gazdasági szempontból, különböző helyi kisvállalkozások létrejöttét, nagy(obb) vállalkozások megtelepedését remélje és támogassa. Ha ilyen módon fejlődni képes, akkor a törvények/állam adta lehetőségeken túl (feladatfinanszírozás, szabályozásoknak való kitettség, lásd pl. adók szabályozása) megteremthesse a szükségletek finanszírozásához elegendő forrást, ezen felül pedig esetleges „extra” igényeknek is eleget tehessen (pl. extra intézmények, lakossági adóterhek csökkentése, wifi-lefedettség, rekreációs lehetőségek megteremtése stb.), emellett olyan gazdasági közösség alakulhasson, amely e tekintetben a stabil vonatkozó háttérrel tudja nyújtani.

V.4.2 Infrastruktúra

Az infrastruktúra laikus szemmel is központi kérdés egy település esetén, hiszen fizikailag átszövi a belakott teret, elősegíti, megalapozza a nélkülözhetetlen szolgáltatások biztosításának feltételeit, illetve azok minőségét is. Maga az infrastruktúra léte és minősége is szembeszökőbb, mint például a szolgáltatásoké. A kátyús út, az elégtelen kapacitású közműhálózat hamarabb „veri ki a biztosítékot”, mint például egy alacsonyabb szintű közszolgáltatás. Magyarországon olyannyira lényegi elemnek tekintett, hogy az önkormányzati törvényben, illetve a mintánk okán különösen lényeges várossá nyilvánítás szabályozásában is hangsúlyosan jelennek meg a vonatkozó kritériumok, kötelező feladatkörök. Az viszont utóbbi esetében már (több ponton) kérdéses, hogy a hivatkozott szempontok mennyiben tartanak lépést (a világ), a települések, és az azokat megélő lakosok (igényeinek) fejlődésével. Az vitán felül áll, hogy a magyar települések a legnagyobb fejlődést ezen a téren érték el az utóbbi évtizedekben, amelyhez az EU-csatlakozás következtében támasztott elvárások és az ezekhez biztosított források nagyban hozzájárultak. A legintenzívebben fejlődők – a népességnövekedés okozta nyomás hatására, de a fent említett EU-s források kapcsán csak részben kedvezményezettként – az agglomerációban lévő kisvárosok, akiknek a lakossága nagyvárosi igényszinthez méri a helyi infrastruktúrát (is, emiatt gyakran elégedetlenségből fakadó konfliktusok keletkeznek), de a nevezett lehetőségek – eltérő mértékben és feltételekkel, de – minden település számára adottak. A hozzáférhetőségen túl a menedzsment rátermettsége, ambíciói nagyban befolyásolták,

befolyásolják a forrásokhoz való hozzájutást, egyben a fejlődés intenzitását (Karsai & Trócsányi, 2019).

Az egyes települések infrastrukturális jellemzői az interjúzottak alapján is széles skálán mozognak – természetesen ebben az is közrejátszik, hogy egészen más volt a kutatásunk időintervallumának kezdődátumakor, de a várossá nyilvánítottak címszerzés kori, kiinduló állapota is e tekintetben. Ugyanakkor az határozottan közös vonás, hogy teljes mértékben egyik település sem elégedett a meglévő infrastruktúrával – sem műszaki, sem humán infrastruktúráját illetően. Ennek megítélésére kérdésünkre három kérdésre adott válasszal (2. melléklet, 14-16. kérdés), öt fokozatú skálán értékelték a vezetők, miként ítélik meg a saját településük *műszaki infrastruktúrájának helyzetét, az intézményi ellátottságot, illetve az 1990-2020 közötti három évtized során általában az infrastrukturális fejlődésüket*. A 13. ábrán látható, hogy egyik kérdést illetően sem volt különösebben jelentős a városok és falvak közti különbség. A városok valamivel elégedetlenebbek magukkal (leginkább a jelenlegi műszaki infrastruktúra tekintetében), de releváns eltérés nem mutatkozik. A minden szempont kapcsán a skála felső felébe való pozicionálás azt mutatja, hogy bár még látnak fejleszteni valót e tekintetben, mindenképpen jónak gondolják az irányt.

12. ábra *Infrastrukturális és intézményi ellátottsággal való elégedettség, 2021 (szerk. Karsai V.)*

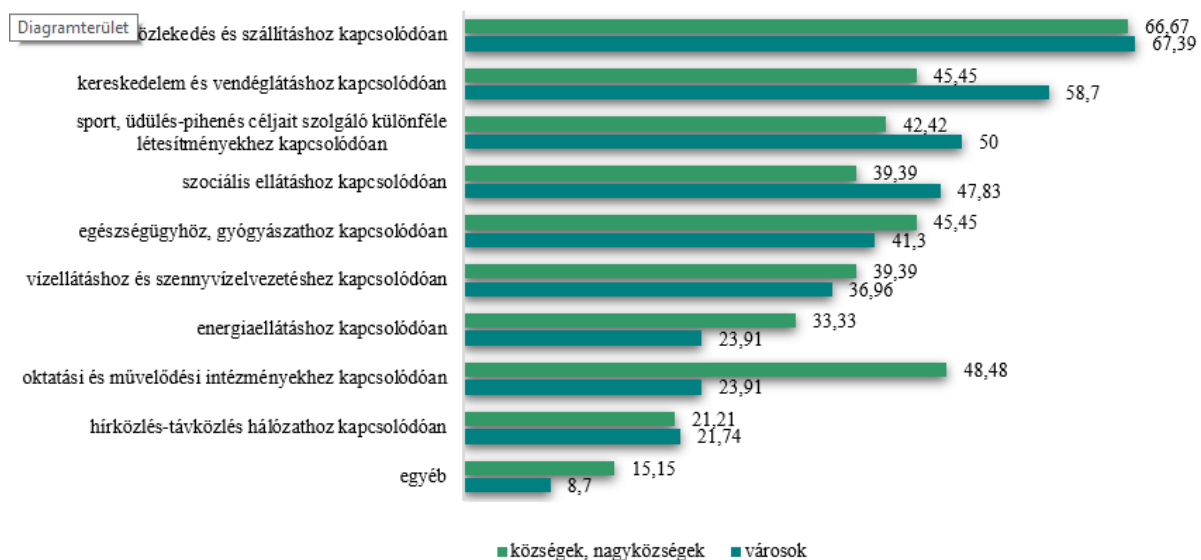
A folyamatos fejlesztés igénye, illetve szükségessége általános, sok esetben a saját megítélés alapján még mindig felzárkózásról van szó, mintsem bővítésről (mint például a saját igényeken túli fejlesztésekről). Fejlesztendő (felzárkóztatandó) alatt értendő a közműhálózat bővítése a növekvő településeken, ugyanakkor a kisebbek esetében a karbantartás, fenntartás (sokszor pl. teljes szakaszokon az elemek cseréjével) is feladat, amely a településvezetés számára kihívást jelent. Az alapvető fejlesztésekre, karbantartásra különösen negatív hatással volt a lakossági

rezsicsökkentés (majd a koronavírus-járvány közepette csökkentett helyi iparüzési adó bevételek átmeneti átrendezése a központi költségvetésbe), amely következtében a rendszerből azok az összegek „estek ki” az évek folyamán, amelyekből ezeket a különböző közműszolgáltatók finanszírozni tudnák. A nyomott áron értékesített közművek ellentételezéseként a szolgáltatók nem kapnak kompenzációt, így a bevételek a karbantartásra sem elegendőek. Ez görgetett és egyre fokozódó problémaként lebeg a települések felett, hiszen a gyakran eleve korszerűtlen, elöregedett hálózatok (el)használódása kapcsolódó, vonzott problémákat generál a (közel)jövőre. Ez is oka annak, hogy a megkérdezett vezetők jelentős része – jogállástól függetlenül – nem értékelte a legjobbra az infrastrukturális ellátottságot. Infrastrukturális fejlesztések kapcsán tehát gyakran nem arról van szó, hogy valami ténylegesen hiányzik, hanem arról, hogy ideje a meglévő hálózatot korszerűsíteni – de erre is nehezen biztosítható a forrás.

A műszaki infrastruktúra mellett az alapvető (humán) szolgáltatások bővítése is igény – ez már kevésbé függ össze népességszám-változással, sokkal inkább a minimumfeltételek meglétének általános igénye, illetve a (nagy)városias jellemzők alacsonyabb hierarchiaszinteken való megjelenésének következménye (függetlenül a település aktuális jogállásától). Akadt a kutatásaink során két (agglomerációs) település, amelyek az interjúk során rendelkezésünkre bocsájtottak olyan, saját használatra a közelmúltban készített kutatási részleteket, amelyek a település lakosságának (az egyik esetben kisiskolások véleményének) olyan összesített listáit is tartalmazta, amelyek a megítélés/megélés alapján hiányzó szolgáltatásokra vonatkoztak. A listában az állatorvosi rendelőtől a McDonald’s-ig számos olyan szolgáltatás szerepelt, amelyek a hasonló méretű és/vagy szerepkörű magyar kistelepülések zömében nem jellemzőek, sőt, méretgazdaságosság szempontjából indokolatlanok is lennének. Az ugyanakkor tagadhatatlan tény, hogy ahogy a kutatásunkba vont települések vezetői többször, a kutatás több pontján utaltak rá, a nagyvárosokban általánosnak mondható (többek között infrastrukturális) igények fokozatosan, egyértelműen megjelennek az egyre kisebb népességszámú, központi funkciókat nem, vagy alig magukénak tudó településeken is. Ezek esetében egyszerre van jelen okként az, hogy a fejlettség nyilvánvalóan nem áll olyan szinten, ahogy a mai, globalizált világunkban az igények felmerülnek a lakosság elképzeléseiben, és okozatként az, hogy a településhálózat hierarchiájában (különböző mértékben és intenzitással, de) az egyes elemek között egyre inkább elmosódni látszanak a határok (Pirisi & Trócsányi, 2009).

A kérdőív hiányzó, illetve fejlesztésre szoruló infrastrukturális elemekre vonatkozó kérdésére (2. melléklet, 17. kérdés) adott válaszok alapján látható (14. ábra), hogy markáns eltérés nincs a vizsgált mintában szereplő városi és (nagy)községi jogállású települések között. A települések körülbelül fele hiányol közlekedéssel, kereskedelemmel, illetve sport-rekreációval kapcsolatos infrastrukturális elemeket, emellett szociális, egészségügyi, illetve vízellátáshoz kapcsolódó fejlesztéseket. A (nagy)községek jelentős részében a fentiekén túl hangsúlyos az oktatási–kulturális vonatkozású elemek hiánya is (többek között ez is feltétele a várossá nyilvánításnak, és volt is település, amely utalt arra, hogy ez szükséges lenne a várossá válásához is). A középületek energetikájához és gázellátásához kapcsolódó kérdés esetén feltehetően azért lehet kisebb az arány, mert a megelőző EU-s ciklusokban az energetikai korszerűsítések támogatására lehetősége volt pályázni az önkormányzatoknak, így ezek fejlesztése a közelmúltban (a kérdőívezést megelőzően) nagy(obb) arányban történt meg. Ugyanígy a hírközléshez-távközléshez kapcsolódó infrastruktúra kiépítettsége a szolgáltatók által gyakorlatilag lefedi az ország területét, így ennek hiánya is kevésbé markáns.

13. ábra A településvezetők által vélelmezett hiányzó infrastrukturális elemek a vizsgált településeken, 2021 (szerk. Karsai V.)

A térkép alapján az is látható (15. ábra), hogy a vizsgált települések zömében – legyen szó a legújabb városokról vagy községekről, illetve nagyközségekről, a települések zömében egyszerre több infrastrukturális elemet hiányolnak a vezetők. Mindez független a népességszám szerinti mérettől és az egyéb, nagyobb várostól való távolságtól. Az egyetlen, ami kirajzolódni látszik – egyben alá is támasztva a nyílt kérdésekre adott válaszokat is –, hogy a népességszám kapcsán is tapasztalható Budapest–Balaton agglomerációk és az ezeket összekötő vonalak

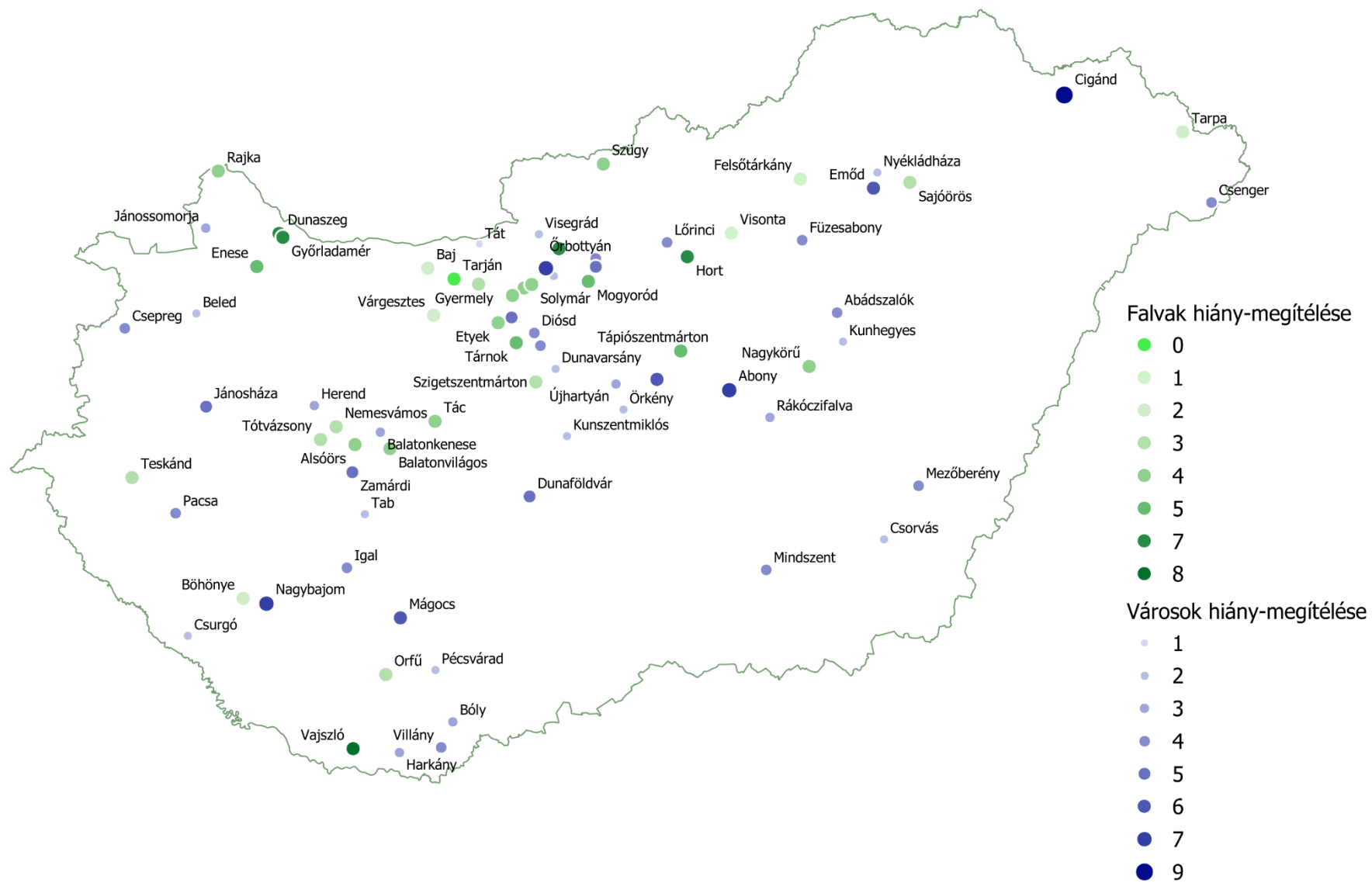
mentén a fejlettség viszonylagos (szubjektíven megítélt) hiánya (vagy legalábbis az azzal e témában összefüggő viszonylagos elégedetlenség) jelenik meg.

Egyedülként a 2687 lakosú Tarján értékelte úgy, hogy az általunk kategóriákként felsorolt témák egyikének vonatkozásában sem tapasztal hiányzó elemet. Rajta kívül Visonta és Felsőtárkány (közlekedéshez és szállításhoz kapcsolódóan), valamint Tát (sport, üdülés és pihenés céljait szolgáló infrastruktúra tekintetében) egy-egy szempont kapcsán vélelmez infrastrukturális lemaradást. Rajtuk kívül minden esetben legalább két ilyen elem jelenik meg, Vajszló és Cigánd esetében pedig a kilencből nyolc, illetve mind a kilenc hiányként érzékelt.

A szabad válaszok által érzékelhető tendenciáknál kisebb mértékben ugyan, de az is kirajzolódik, hogy az agglomeráció térségében, de legalábbis Budapesttől relatíve nem túl távoli településeken tapasztalják többségében a legnagyobb mértékű lemaradást infrastrukturális tekintetben, azaz itt érzik leginkább szükségét a vonatkozó fejlesztéseknek¹⁹. Ahogy már említettük, a legtöbb jelölés a közlekedés és szállítás kapcsán történt, ami alátámasztja azt is, hogy az általunk vizsgált települések közül az agglomeráció közlekedéshez kapcsolódó megnövekedett igényét (mind településen belül, mind pedig az átmenő forgalom tekintetében) szükséges kezelni. Arra konkrétumok tekintetében nem térünk ki a vizsgálat keretei között, hogy mindez kizárólag az egyébként nyílt válaszok kérdések kapcsán kifejezésre került útburkolatok fejlesztésére vonatkozik-e a helyi megítélés szerint, tekintettel a megnövekedett gépjárműforgalomra, vagy ebben a tekintetben a közösségi közlekedés fejlesztése is beletartozik, vágyott intézkedés lenne, mindenesetre látható, hogy ez a téma fokozott figyelmet igényel.

---

¹⁹ Meglehetősen sajátos, de nem elhanyagolható az a nézőpont, miszerint az ország egyik legfejlettebb térségében érzékelik a legnagyobb lemaradást. Ennek (legalább) két magyarázata is lehet. Egyrészt ebben a fejlett térségben a szuburbanizálódó lakosságnak az infrastruktúrával szemben támasztott igénye vélhetően magasabb bázisról indul, másrészt éppen itt tapasztalhatók a legnagyobb léptékű és sebességű növekedések, amivel az infrastruktúra, már csak jellegéből következően sem tud mindig lépést tartani. E kettő együtt talán magyarázat a fejletlennek ítélt, megélt infrastruktúrára.

14. ábra A megítélés szerint hiányos/hiányzó infrastruktúrális elemek a vizsgált településeken

Az interjúk által is megerősítettnek látszik az a tény, hogy az elmúlt évek, évtizedek fejlesztései még mindig nem érték utol teljes mértékben – az azóta a fentebb elmondottak alapján újabb – szükségleteket és igényeket, egyes, főként agglomerációs térségekben a népességszám-növekedésből adódó valós hiányosságok megszüntetésének végrehajtását. Ennek ellenére a (nagy)városi jellemzők egyértelműen megjelennek – a településvezetők által elmondottak alapján – a kisebb településeken is a különböző szolgáltatások, illetve a rekreációs tevékenységek (igényelt/elvárt) szintjén. Ugyanakkor – ahogy a későbbiekben ez részletezésre is kerül –, a közösség épülését például sportolási, illetve egyéb kikapcsolódási lehetőségeken keresztül mégsem segítik az ilyen jellegű igények kielégítésére tett erőfeszítések, mert ha meg is valósulnak, a fiatalabb, esetleg távolról az adott településre települt lakosok nem használják ki az elvárt mértékben ezeket. Ezen igények ilyen módon valószínűleg egyéni elvárásokat elégítenek vagy elégíthetnének ki, a kapcsolatépítés, közösségformálás a vezetők megítélése alapján nem (jellemző) motiváció.

Az infrastrukturális helyzettel való elégedettség megítélésében – miként az fentebb látszott – nem mutatkozott különbség a jogállás vonatkozásában. A földrajzi pozíció okozta viszonyítást, valamint a mai, általános, egyéni elvárásokat látják inkább a települések felé nyújtott igények háttérében a kérdőívünket kitöltő településvezetők. A konkrétan jogállásra vonatkozó kérdésre adott válasz ezzel szemben némileg más képet mutat (2. melléklet, 20. kérdés). Azt, hogy *mennyire jelentős az infrastruktúra fejlesztése szempontjából a városi jogállás*, a városok vezetői átlagosan 3,65-re ítélték az ötfokozatú skálán, míg a falvak vezetői 3,06-ra. A néhány kapcsolódó megjegyzés alapján ez azzal magyarázható, hogy a (kis)városok – saját perspektívájukból és tapasztalataik alapján – némileg előnyt élveztek a dedikáltan vidéki városoknak célzott EU-s kiírások miatt. Ugyanakkor több olyan megjegyzés is kapcsolódik a kérdéshez, amelyek értelmében a gyorsan növekvő agglomerációs városok mind a gyors növekedés, mind pedig – a régió kizáródása miatt számos kiírásból – az EU-s forrásokhoz való nehezebb hozzájutás miatt mégis árnyaltabban ítélik meg a jogállás és a földrajzi pozíció adta előnyöket. A falvak vezetői a megjegyzések szerint hasonlóan előnyt lát(ná)nak a városi jogállásban a fejlesztési lehetőségek tekintetében.

Ezen a ponton viszont meg kell jegyezni, hogy a kérdőív utólag realizált hibájából adódóan a kérdés és a kapcsolódó megjegyzés kétféleképpen is értelmezhető volt, így a (nagy)községek által adott 3,06-ra való átlagos értékelés kissé árnyalendő. Válaszolhattak ugyanis abból a megfontolásból, hogy ha városok lennének, előnyt élveznének-e, illetve aszerint, hogy jelenleg, faluként előnyt látnak-e (tehát jelenleg hátrányként élik-e meg a községi/nagyközségi létet) a jogállás vonatkozásában. A magyarázatként adott kifejtések

értelmében valószínűbb az, hogy az utóbbi perspektíva alapján ítélték a legtöbben, ezért lehet ennyivel alacsonyabb a pontérték úgy, hogy érzékelhetően előnyként értelmezik a városi címet: „középiskola alapításához szükséges lenne”, „a fejlesztések önerőből nem tudnak megvalósulni, pályázati forrásokra támaszkodunk”, „[község/nagyközség] korábbi vezetése két alkalommal pályázott a városi rangra, de mindkét alkalommal azzal utasították el a kérelmet, hogy nem végzünk semmilyen térségi tevékenységet (közép- vagy felsőoktatás, vagy egészségügyi szakrendelések, mentőállomás stb.)”.

Romániában a megkérdezett városvezetők a városi létnek kiemelkedően jelentős, egyértelmű előnyét még mindig kevésbé érzik, bár a korábbi évekhez képest a tapasztalt gazdasági hátrányról olyan mértékben már nincs szó. Ami továbbra is negatívum, az a megnövekedett a központi adók, illetve az, hogy a fejlesztések ellenére látványosan még nem javultak a közszolgáltatások, azaz a lakosság jóval lassabban és kisebb mértékben tapasztalhatja a pozitív hatásokat. Bár elmondták, tény, hogy bizonyos szempontból, főként infrastrukturális fejlődés tekintetében jelentős a változás – különösen a vonalas infrastruktúrát –, azonban azt is kiemelték, hogy mélyről indult településekről van szó, ilyen értelemben pedig – kezdetben – „egy fejletlen település adja magát, ebből könnyű látványosat elérni”. Hosszú távon úgy érzik, bár van elégedetlenség, de a lakosság „nem önmaga ellensége”, megérti a hátteret, ha megfelelően kommunikálja feléjük a városvezetés az okokat, illetve azt, hogy ha lassan is, de az ő érdekükben történnek a nem ritkán kellemetlenségekkel (pl. infrastruktúra fejlesztés során „feltúrt útszakaszokkal”) járó beavatkozások.

15. ábra Szászfenes – gyorsan növekvő szuburbán település hiányos infrastruktúrával (fotó: Trócsányi A., 2019)

16. ábra Nyárádszereda belváros – pillanatkép és idejétmúlt, kusza műszaki infrastruktúra (fotó: Trócsányi A., 2019)

A városi rang és az infrastrukturális fejlettség és fejleszthetőség láthatóan ténylegesen és szorosan összekapcsolódik. Az viszont, annak ismeretében, hogy mik a modern gazdaság működésének prioritásai és a mai – a településvezetők által is elmondott –, lakossági elvárások mit takarnak, szükségessé tenné a várossá nyilvánításra vonatkozó szabályozás modernizálását, emellett az egyes önkormányzatokat érintő adók helyben való felhasználhatósága, illetve a jelenlegi feladatfinanszírozás is alkalmatlannak bizonyul a lokális problémák megoldására, egyáltalán a mindennapi tevékenységek megfelelő finanszírozására. A célzott feladatfinanszírozás helyett a normatív forma, vagy legalábbis olyan rendszer kialakítása, amely nagyobb ráhatást biztosít a helyi vezetés számára, megfelelőbb lehet, mert nagyobb rugalmasságot képes biztosítani a költségvetés forrásainak felhasználása tekintetében a helyi igények (pl. közösségformálást elősegítő tevékenységek támogatása, intézményfejlesztés) vagy éppen a hirtelen felmerülő helyzetek (például az olyan akár szélsőséges esetek, mint amilyen a koronavírus-járvány volt) kezelésére forrásátcsoportosítás tekintetében is. Emellett – miként erről később részletesebben szó lesz – az EU-s pályázati rendszert sem tartják a legmegfelelőbbnek a településvezetők a fejlesztési forrásokhoz való hozzájutás kapcsán: ennek okát a bürokratikus folyamatban, többek között az állam folyamatba való, túlzott ráhatású beiktatásában látják: meglátásuk szerint a helyi viszonyokkal nem kellően tisztában levők döntéshozatala negatívan hat ilyen téren.

V.4.3 Közösség, tradíciók

Ahhoz, hogy a közösséget, közösségi értékeket kutatni lehessen, tisztázni szükséges, hogy manapság, illetve a konkrét témával szoros összefüggésben mit értünk közösség alatt, annak klasszikus értelemben vett értelmezése, megítélése hogyan és miért változott, illetve, hogy ez milyen hatással van és lesz a jövőre nézve. A kutatási téma ismeretében a közösség klasszikus értelemben véve kisebb csoportok alulról, spontán szerveződő együttműködését, közös értékeken, érdekeken nyugvó jellemzőit jelenti (Vercseg, 2016). Egy-egy település közössége a településen való élet szempontjából számos aspektus szerint közösséget alkot: üzemeltetési, működtetési szempontból például együttműködik a mindennapokban egy-egy életminőséget javító cél érdekében, de lehet, hogy mindössze saját szabadidős, kedvtelési tevékenységeit szervezi. Az erősebbé válók idővel felülről támogatott, akár irányított csoportosulásokká alakulhatnak, de hosszú távon az alulról induló kezdeményezések vezethetnek eredményre

társadalmi szinten is. Ugyanakkor kiindulnunk abból kell – ezért is került külön tematikaként a kutatásba –, amelyet Robert Putnam elmélete iránymutatásként ad: eszerint többek között a hagyományos társadalmi intézmények, televízió használat vagy a nők munkaerőpiaci integrációja mellett a városiasodás az egyik oka a csökkenő civil aktivitásnak (R. Putnam 2000).

A közösségek egy része informális, ezáltal sokszínűvé is teszi az adott települést. Ezekből sokszor saját célok (akár agyaggalamb-lövészet, fekvényomás, de népdaléneklés is) mentén szerveződések alakulnak, mert így jutnak forráshoz, így léphetnek fel közösségként. Ezek egy része iránt a település(vezetés) is érdeklődni kezd, mert lát benne fantáziát: a helyi asszonykórust fellépteti a települési rendezvényeken, a focisták viszik a falu hírnevét, míg a településszépítők pályázatot írnak települési célok megvalósítására vagy maguk rendezik a területet, ha nincs közmunkás. Az iskolai, intézményi alapítványok, egyesületek pedig próbálnak pótlólagos forrást bevonni a működésbe, fejlesztésbe. Ezeket a civileket a település érdekei és lehetőségei mentén támogatja. Vannak még felértékelődő egyházi vonatkozások is, amelyben például az önkormányzat helyi intézmények (óvoda, iskola, szociális ellátás) működtetését látja magasabb színvonalon megvalósíthatónak, vagy éppen finanszírozhatónak.

A közösséghez való tartozás identitásképző erő is egyben, ugyanakkor mind az egyéni, mind pedig társadalmi szinten folyamatosan fejlődik, változik, alkalmazkodik a helyzetekhez – semmiképpen sem statikus jellemző. A közösség mintául szolgál az azt alkotó társadalmi szereplőknek, az erre épülő, normákat meghatározó értékrend a közösség életének keretrendszeréül szolgál, egyben „kapaszkodó” nem várt, nehéz körülmények bekövetkezése során. Egy település társadalmának életében számos olyan esemény történhet, vagy adódik olyan mindennapi kérdéskör, amely okán bizonyos normák mentén szükséges együttműködni – adott esetben hosszabb távon is.

17. ábra A közösségépítés egy a mindennapokban is hasznos(ítható) eleme, egyben a helyi vállalkozások promotálásának egy módja: „Ha Pomázon...” (2023)

A kutatás során a közösséget, tradíciókat érintő jellemzőkre vonatkozó kérdésekkel (2. melléklet, 22-30. kérdés) alapvetően arra kerestük a választ, hogy – a helyzetre való tekintettel: településvezetői szemszögből – milyen erős a lokális identitás a vizsgált település csoportokban, illetve, ennek milyen megnyilvánulási formái vannak helyi szinten. A lokális identitás megítélését, illetve az eredmény értékelését nemcsak az nehezíti, hogy egyoldalú, csak településvezetői véleményekkel tudunk dolgozni ebben a konkrét kutatásban, de az identitás értelmezése alapjaiban meghatározza adott településvezető választát is, így végső soron szubjektív tapasztalatokon nyugszik. Árnnyalendő a tág és egyben szubjektív értelmezési keretet, nem kizárólag számszerű véleményre voltunk kíváncsiak, de az identitás helyben való

megnyilvánulási formái tekintetében módot adtunk arra, hogy a válaszadó kifejtse azt is, hogy saját településén milyen szempontból szemléli a kérdéskört.

A lokális identitás mértékét városok és falvak vezetői egészen hasonlóan értékelték saját településükre vonatkoztatva. Ebből a szempontból mindkét csoportban a válaszadók körülbelül fele kellően erősként (4-5-ös pontértékek) értékeli ezt. Közepesen határozottnak gondolja a válaszadók harmada, míg relatíve gyengének (2-es érték) bő tizedük.

A megnyilvánulási formák kifejtése alapján egyértelművé vált, hogy a helyi identitást a válaszadó településvezetők tapasztalataikra támaszkodva leginkább a helyi civil szerveződések számából és abból eredeztetik, hogy a településen szervezett közösségi programokon való részvételek, hagyományörzéshez kapcsolódó lehetőségek mennyire tudják megmozgatni a lakosságot. Emellett némely település esetében egyértelműen nemzetiségi alapú identitásdefiníció is megjelenik, döntően német, sváb kulturális gyökerekre utalva.

A civil szervezetek irányából, azaz a településvezetők szemüvegén át vizsgálva azt, mit is jelent ilyen megközelítéssel a helyi identitás, az egyes településeken jelenlevő civil szerveződések alapján az látszik, hogy jelentős különbségek így sem fedezhetőek fel a falvak és városok között. Mindegyik csoport négy, egyértelműen jelenlevő civil szervezet kategóriát jelölt meg (árnyalatnyi eltérésekkel az arányokban) az általunk megadott listából: népi hagyományokat őrző szervezetek, polgárőrség, nyugdíjas egyesületek, illetve egynél több sportegyesület.

A népi hagyományörző egyesületek jelenléte olyan települések esetén, amelyek vagy nem is városok, vagy a fiatal városok csoportját alkotják, emellett népességszámuk alapján is a kisváros/kis település kategóriába tartoznak a hazai településállományban, nem meglepő. Minél kisebb, minél kompaktabb egy település, annál „családiasabb” is, azaz annál inkább tud működni a klasszikus közösségi szemlélet, attitűd a mindennapokban is. A közös hagyományok – ahogy ezt a településvezetők jelentős része egyértelműen ki is fejtette – léte, erősítése, esetleg az új hagyományok meghonosodására való nyitottság igen erős kohéziós erő lehet. Magyarország esetében, ahol a vidéki/paraszti/népi hagyományok mindig is hangsúlyosak voltak, napjainkban pedig a nemzeti–kulturális hagyományörzés politikai (egyben irányított és célzott) támogatást is kap mind erkölcsi, mind pedig anyagi oldalról, a hagyományörzéssel összefüggő programok létrejötte, a kapcsolódó szervezetek fennmaradása emiatt is biztosítottnak látszik. Más kérdés, hogy éppen ez utóbbi, felülről történő támogatásnak hosszú távon milyen hatásai lesznek az egyébként a globalizálódó világ számos jegyét szintén magába integráló települési társadalmakra, miként fér majd össze, hogyan hat egymásra a sokszor két teljesen eltérő – a régi és modern – hatások sokasága.

A *polgárőrség*, mint szintén a legtöbb településen jelen lévő szerveződés a biztonság iránti igényt hangsúlyozza, egyúttal rámutat arra is, hogy a központosított rendvédelmi szervek területi jelenléte a lakosság szubjektív biztonságérzetét önmagában nem képes emelni. Emellett egyfajta lakmuszpapírja is lehet a társadalom az irányú változásának, amely a közösségben való gondolkodás, a közösség eredendően biztonsági funkcióját felváltó, bezárkózó, egyedüli vagy csak családi szinten települést megélő lakosságot eredményez. A biztonság fontosságát nem csak a jelen kutatás végső eredményeit adó kérdőívek válaszai támasztják alá, de a kutatás korábbi fázisában történt egyéb személyes mélyinterjúk során is szinte minden településvezetőnél az elsődleges lakossági, mondhatni minimumigények között szerepelt a közbiztonság. Az 1990-es évek elején lakossági igényre megalakuló „önvédelmi csoportok” hozták létre a rendszerváltást követően érdekképviseleti, érdekérvényesítő szervezetüket, az Országos Polgárőr Szövetséget. Honlapjuk (opsz.hu) szerint *„a Polgárőrség létrejötte, kialakulása a mai értékelés alapján törvényszerűnek, szükségszerűnek tekinthető. Ez volt a lakosság válasza a bűnözésben történt mennyiségi és minőségi „robbanásra.”* Bár a közbiztonság az ország több településén ma már kielégítő, sőt javuló – a megkérdezettek megítélése szerint is –, a helyismerettel és beágyazottsággal rendelkező, önkéntes alapon működő polgárőrség ilyen arányú jelenléte szükségesnek látszik. A biztonság iránti igény nemcsak az egyéni biztonságérzet, de a „közösségi biztonság” szempontjából is lényeges lehet. A közösség normarendszerét fenntartandó, egy helyben ismert és elismert, megbízható személyekből álló csoport hatásosabb lehet, mint akár a hivatásos rendőri jelenlét, amely ugyan karhatalmi szervezetként nyilvánvalóan fontos eleme a közbiztonság fenntartásának, ugyanakkor a közvetlen bizalmat, a rend spontán módon alakuló fenntartását, a „saját érdekem is” hozzáállás meglétét kevésbé – vagy legalábbis más módon – képes biztosítani.

A *nyugdíjas egyesületek* gyakori előfordulása egyértelmű láttele a kitolódó élettartamnak és az öregedő népességnek, amelyben a régi, több generáció együttélésével az idősek gondozása, foglalkoztatása a családon belül megváltozott, felbomlott. A generációk különélése – akár országhatárokon átnyúlóan is – predesztinálja az olyan szervezetek, egyesületek, intézmények létrejöttét, ahol az idős családtagok – akár csak nappali, de bentlakásos intézmények esetén állandó felügyelete, gondozása – ellátása, a velük való foglalkozás a fő feladat. Az együttélési szokások változásán túl az elöregedő magyar társadalom egyik legégetőbb feladata arra is megoldást találni, hogy az idős generációk társadalmon belüli nagyobb arányából adódó mind anyagi, mind pedig az elégtelen mennyiségű és minőségű szociális szféra miként alakítható ki úgy, hogy a rászorulóknak számára elérhető legyen anélkül, hogy a fiatalabb generációk terheit túlzott mértékben növelje.

A nyugdíjas egyesületek az idősek szabadidős programjainak szervezésével, szükség esetén jogainak érvényre juttatásával, érdekképviseléssel, társadalmi megbecsültségük elősegítésével foglalkoznak. A jelenlegi népesedési tendenciák alapján egyre nagyobb szükség van és lesz ilyen szervezetekre is, de ezeken felül olyan intézmények létrehozására, bővítésére is, amelyek a rosszabb egészségi állapotban lévő idősek ellátását is vállalni tudják, mintegy „részét” képezve a belgyógyászati vagy néhány egyéb ellátásnak (Karsai, 2017).

A negyedik, városok és falvak esetén egyaránt markánsan megjelenő civil szerveződési típus a gyakran *több sportegyesület helyi működése*. A sport mindig is közösségformáló tevékenységnek számított, napjaink legnagyobb közösségi eseményei is gyakran sporteseményekhez (olimpiák, világbajnokságok stb.) köthetők, ezek idejére kisebb-nagyobb csoportosulások alakulnak, akár egyéb témákat tekintve eltérő szemléletű tagokból is. Elsődlegesen rekreációs jelleggel van jelen a társadalmakban, ugyanakkor identitásképző tevékenységként egyértelműen azonosítható. Sportcsapatok – Magyarországon jellemzően focicsapatok – alakulása a legkisebb településeken sem idegen (Pirisi & Trócsányi, 2021). A közelmúltban a labdarúgásnál kevésbé népszerű sportok üzése is meg-megjelent a kisebb településeken, ezek rendszerint egy-egy karizmatikus sportember szervező tevékenységének köszönhetőek. A sportot aktívan művelőkön kívül a helyi közösség életének is részévé válnak a sportesemények. A többféle, színesebb sportkínálat még több érdeklődési körben érintettek számára kínál lehetőséget arra, hogy valamely helyi csoporthoz tartozva egyben a helyi beágyazottságát, illetve a településhez való kötöttségét erősítse.

A kérdőív eredményei alapján a négy elterjedt szerveződési típus ellenpontjaként detektálható három olyan típus, amelyek ritka előfordulása az általunk vizsgált mintában arra enged következtetni, hogy ezen szervezetek jelenléte esetén a fejlettség egy más, magasabb szintjén álló településről beszélhetünk. Leginkább a kevésbé jelentős, így országos pártokon kívüli politikai jellegű szervezetek vannak jelen ezeken a településeken, de az állatvédelemmel és általános céllal településfejlesztéssel foglalkozó szervezetek is kevésbé jelennek meg az általunk vizsgált minta esetén.

A *politikai jellegű szervezések* ritka előfordulása vélhetően a Magyarországon a társadalmat erőteljesen polarizáló országos pártok, pártcsoporthoz tartozásnak hatásának tudhatóak be. Ahol nem országos párt által támogatott településvezetőket választottak a helyhatóságba a helyiek, jellemzően független, vagy civil szervezetek által támogatott polgármester van hivatalban – az országos politika okozta megosztottság ettől függetlenül több szempontból is jelen van a mindennapokban.

Jogvédelemmel foglalkozó szervezetből is igen kis arányban fordul elő a válaszadó települések között. Ennek magyarázata leginkább az, hogy az ilyen szervezeteknek – ellentétben például a polgárőrséggel – nem kell helyben jelen lennie ahhoz, hogy a feladatát ellássa, sokkal kevésbé van ilyen módon függésben a földrajzi pozíciótól. Emellett nem szükségszerű, hogy sok helyütt ilyen tematikájú szervezet létezzen, így az aránylag nagyobb településeinek való fellelhetőségük elegendő akár konkrét céltémáik okán, akár egyes nagyobb vonzáskörzeteket lefedve.

Az állatvédelemmel foglalkozó szerveződések a mintánk alapján szintén nagy(obb) városi jellemzőnek számítanak. Ennek magyarázata vélhetően a kistelepüléseken sokkal általánosabban előforduló állattartás, az ahhoz való viszony, mondhatni a természetközelség okozta „emberségesebb bánásmód” az állatokkal szemben. A nagy(obb) városokban, ahol ez már egyértelműen nem jelenik meg, a háziállat egyfajta „társpótlékot” vagy „gyerekpótlékot” is jelent, és mint ilyen, a kötődés nyomán humánusabb ellátás(t biztosító szolgáltatások) igényét támasztja. Ennek alapján a nagyvárosi állattartás tehát nem feltétlenül pl. az állatkínzások nyomán kívánja az ilyen jellegű szervezetek létrejöttét, viszont az állattartás minimumfeltételeinek biztosítása érdekében, illetve az elhagyott állatok ellátásának okán szükségszerű lehet.

E témakör tekintetében egyértelműen az állatvédelem tematikája rajzol ki egyfajta markánsabb határvonalat a városias és falusias jellemzők tekintetében. Minden egyéb tematika magyarázható mennyiségi, gazdaságossági megfontolásokkal, illetve olyan közösségformáló témák, amelyek általános társadalmi kérdések mentén vizsgálhatók, nem élesen jogálláshoz vagy települési funkciókhoz kapcsolható egyéni szempontok alapján. Az állatokhoz fűződő viszony viszont Magyarországon, egy (korábban legalábbis) mezőgazdaságával kiemelten jellemzett országban a fentiek értelmében töréspontként értelmezhető. A háziállatok „funkciója” a falusiasabb településeken még ma is leginkább mezőgazdasággal összefüggésben értelmezhető, a (nagy)városokban azonban sokkal inkább humanizáltak (külön specializált állatorvos – amely igénye megjelent a korábban említett egyik kisváros saját felméréseiben is intézményi igényként –, kisállat-kozmetika, illetve külön iparág, amely az állatok ruháztatására, eszközeik forgalmazására épül stb.). Azon települések, amelyek már kevésbé kapcsolódnak a mezőgazdasághoz (sem földművelés, sem állattenyésztés stb. kapcsán), ilyen értelemben közelebb is vannak a városias minőséghez – a lokális társadalmuk szemlélete nyomán.

Általános célú településfejlesztő szervezet is kevesebb helyen fordul elő, azonban ebben az esetben említést érdemel, hogy kutatásaink alapján ez a típus abba a körbe tartozik, amelynél az ilyen funkciójú civil szervezet városi jogállású települések kisebb csoportjában van jelen.

(Emellett ilyen még a műemlékvédő egyesületek, illetve az egyéb, közös szabadidős tevékenységre szerveződő egyesületek csoportja – utóbbi esetben ugyanannyi jelölés érkezett, ugyanakkor arányaiban ezzel a falvaknál több esetben fordul elő ilyen szervezet). Erre magyarázat lehet a különböző EU-s fejlesztési támogatások azon csoportja, amelyek nem városi (és bizonyos esetekben a budapesti agglomeráció és Pest megye településeit azonnal kizáró Közép-magyarországi régió kivül igényelhető) támogatások, melyek nyomán az ezzel foglalkozó szervezetek megjelenése érthető.

Az általunk vizsgált kisvárosok zöme számára az, hogy a település falusias vagy városias, leginkább abban ragadható meg hogy milyen lakosainak az életvitele, gondolkodása. Markánsan meghatározza ezt – a válaszadó településvezetők elmondásai alapján – az is, hogy milyen a lakosok életkora, illetve fontos adalék, hogy régi lakosokról vagy új beköltözőkről van szó. A legtöbb esetben az idősebbek jellemzően falusiasnak ítélt gondolkodással, életvitellel jellemezhetők (ismerik egymást, kapcsolatot tartanak stb.) akkor is, ha városokról beszélünk – lévén ezek a városok „nemrég” még a gyakorlatban is falvak voltak, így maradtak meg a most már idősebb generációk számára.

A fentiek mellett több – jellemzően a rövidebb idő alatt hirtelen jelentősebb lakosság gyarapodással érintett, nagyobb várostól nem túl távoli – település esetében a beköltözőkkel kapcsolatos konfliktusként említették a település vezetői, hogy nagyon más életvitelűek és gondolkodásúak. Annak ellenére, hogy az új lakosok beköltözését a nyugodt, zöld környezet motiválta, életvitelükben, igényeikben egyértelműen városiasnak ítélt jellemzőket vélnek felfedezni. A konfliktusokat olykor fokozza, de megoldásukat semmiképp nem segíti, hogy a falusias környezetbe történő költözés nem minden esetben jár együtt a közösségbe való beilleszkedés valós motivációjával. Ezek az új lakók nem kívánnak részt venni a település (közösségi) életében, rendben tartásában, ugyanakkor az infrastrukturális, intézményi és egyéb kényelmi szolgáltatásokra vonatkozóan egyértelmű és határozott igényeket támasztanak.

A település kategorizálása során meghatározó, hogy a településvezető mennyire gondolja agrárjellegűnek a települést, illetve mennyire érzi hangsúlyosnak ezzel szemben a szolgáltatások és kapcsolódó elemek jelenlétét. A legtöbb település esetében – a településvezetők által megosztottak szerint – a mezőgazdaság és állattartás már egyáltalán nem jellemző, sok helyen mindez kimerül minimális háztáji vagy konyhakerti növény termesztésében. Emellett a települések kinézete, arculata is árulkodó. Több válaszadó megfogalmazásából az tükröződik, hogy a kisvárosias jelleget szinte a *falu* szinonimájaként használják, ugyanakkor egy, a klasszikus értelemben falunak látszó település esetében a kisvárosias településrész *kertvárosiként* való említéssel jelenik meg. Mindennek a megítélése

nem független attól, hogy adott település környezetében milyen egyéb település található: egyértelműen (klasszikusan) városias (a legtöbb esetben városi jogállással régóta bíró) település vagy akár nagyváros környezetében sokkal határozottabbak az ilyen típusú „vonalhúzások”.

A beépítés, illetve az ágazati változás összefüggésben áll ezen települések esetében azzal is, hogy a környezetüket miként tudják úgynevezett „zöld környezetként” megtartani. Részből, illetve sok esetben a zöldterületért, nagy kertért költöznek ide a nagyvárosból érkezők, ugyanakkor ahelyett, hogy akár a minimális konyhakerti gazdálkodást folytatnának – ezzel részből önállóak is lennének –, vagy legalábbis zöldfelületként tartanák meg az udvar nagy részét, az udvarokat kőburkolattal fedik le, illetve, ahol zöld növényzet is helyet kap, sok esetben tájidegen, nem egyszer invazív növények telepítésére kerül sor – a növényzet locsolása pedig a vízkészletek kezelésében okoz problémákat. Ezzel együtt nemcsak a település arculatát változtatják meg, de a környezeti terhelést is fokozzák, ugyanis a növényzet ilyen fokú hiánya (vagy megváltoztatása) felmelegíti a környezetet, a házak hűtése sem kielégítő (akár hőszigetelés ellenére sem), és gyakori megoldás a kertek gondozása helyett például a légkondicionáló beszereltetése. Ez és az ehhez hasonló megoldások, az eszközök beszerzése infrastrukturális elvárásokat generál és konfliktusokat szül mind a településvezetéssel szemben, mind pedig sok esetben a lakosok között.

A konfliktusok csoportjában szintén a régi és új beköltözők (idősek és fiatalok) között a tiszteletlenség is rendre felmerül problémaként: a tapasztalat az, hogy nincsenek tekintettel egymásra ezek a csoportok. Az egyik válaszadó a következőképpen fogalmazta meg mindezt: *„Az „őshonos” lakosok falusiasabb közösség, nagyon erős a kézműves, kistermelői élet, hagyománytisztelet, tradicionális tevékenységek folytatása (cseresznyetermesztés), ezt az irányt szeretnék erősíteni haszonállat-tartás területén is. Ugyanakkor a betelepülő új lakosok jellemzően városias környezetből érkeznek, inkább füvesítik az udvart, vagy dísznövényekkel ültetik haszonnövények helyett. Kis mértékben más az ő igényük, jellemzően azért költöznek falura, mert ezt a környezetet szeretnék maguk körül tudni. De, mert mégiscsak más a napi ritmusuk, később kelnek, később fekszenek, vagy „mi” sietjük el, vagy „ők” vannak fáziskésésben – ez némi konfliktusra ad okot néha.”* Ehhez kapcsolódóan, nemcsak az egyes egyének közötti konfliktusok perspektívájából, hanem a közösség szintjén további problémákat észlelnek a vizsgált kisvárosok: *„A megszokott falusi életmód mellett megjelent a városból kiköltöző, a települést alvó faluként használó réteg. Akiknek a környezet a város közelsége miatt tetszik, de akik nem szívesen vesznek részt semmilyen rendezvényen.”* Ezzel a kielégítő kapcsolatok sem tudnak kialakulni, az egyéni szempontok és érdekek ilyen módon a felszínen maradnak, ezek határozzák meg inkább az együttélés minőségét. Mindez olyan alapvető

együttélési normák körül generál problémát, amik a mindennapok során szintén nem a közösség épülését szolgálják: „[kisváros] falusias beépítettségű kisváros, ahol az elmúlt években szemmel látható és kézzelfogható városias szolgáltatások jelentek meg, párhuzamosan az infrastrukturális ellátottság megjelenésével. Az itt élők gondolkodását a múlt tavasszal végzett települési kérdőívezés során az alábbi kérdésre adott válasz valamelyest szemlélteti: „Egyetért-e azzal, hogy munkaszüneti napokon (vasárnap és a törvényben meghatározott ünnepnapokon) korlátozzuk a nagy zajjal járó otthoni tevékenységeket (pl. fűnyírás, fűrészelés, flexelés, zene stb.)? A válaszolók fele nem ért egyet, másik fele pedig egyetért vele...” „A várossá nyilvánítás (2001) után a település lakóinak egy része érezhetően cikinek gondolta, hogy [kisváros] város lett, mára a tapasztalható fejlődés miatt is a büszkeség érzése is megjelent.”

Az infrastruktúra és az intézmények szintjén megjelenő egyéni igények nyomán településvezetés számára támasztanak az újonnan beköltözöttek sajátos igényeket. „Előszeretettel használja a lakosság a technika új vívmányait és igényeinek megfelelő környezetben szeret dolgozni, szórakozni, kikapcsolódni, legyen az színház, tudományos vagy kulturális rendezvény, szeretik, hogy helyben tudnak a járási hivatalban és az önkormányzattal ügyet intézni, akár emailen.”

Az elfogadás – kapcsolódóan a fentebb már említett konfliktusokhoz –, mint probléma, szintén több helyen, több esetben megjelent a válaszadások során. Egyfelől tapasztalható konfliktusforrás annak kapcsán, hogy a régi és az új lakosok életvitele eltérő. Ezzel részben összefüggésben több helyen megjelenik az úgynevezett „gyűttment” jelző használata a betelepülőkre. Ahol nagyon zárt, falusias közösség alakult ki korábban, amelyet jellemzően az idősebbek alkotnak, nehezebben fogadják el a beköltözőket, ha mindez erőteljesebben együtt jár azzal, hogy a városiasnak nevezett igények markánsan jelennek meg az új beköltözők körében. Ez csak fokozza az eredendően meglévő elutasítást a lakosság ilyen értelemben vett két nagyon eltérő csoportja között.

Romániában a helyi vezetők tapasztalatai alapján a lokális közösségi életet és annak milyenségét többféle tényező befolyásolja. Egyrészt szükséges az a fajta infrastruktúra és intézményrendszer, ami kielégíti a (növekvő) igényeket, megfelelő szolgáltatásokat, ezzel pedig életszínvonalat képes biztosítani, ezáltal helyben tartja a népességet, amely így közösséggé formálódhat, azzá formálható. Bár kulturális és sportinfrastruktúra tekintetében is tapasztalható fejlődés és egyértelmű az elköteleződés az ügy iránt, e háttér fontos elemei ezeken felül a további közösségformáló, kulturális és sportprogramok is, amelyeket részben (kötelező feladataikon felül) az önkormányzat, és főként a helyi civil szervezetek vállalnak fel. Ehhez komoly támogatást nyújtanak a határokon átnyúló, testvértelepülési kapcsolataik, amelyek

Magyarországon kívül többek között Franciaországgal, Svájjal, Szerbiával, Szlovákiával is vannak. A közösség kohéziójának alakulása ilyen módon több szempontból támogatott, azonban némely esetben tapasztalhatók gátló tényezők. Az egyes helyeken az 1960-as évektől történt betelepülések okozta heterogén társadalmat nehezebb összekovácsolni, ami „*a városra nézve átok*”. A homogén közösséget könnyebb összetartani, ugyanakkor tapasztalható az előzőeken túl „*a Facebook betegség is, az, hogy elidegenednek az emberek és az anyagiasság is jelen van, amennyire máshol is, ez érződik az elmúlt 20-25 évben, de persze ne legyünk ennyire negatívak, megvan a másik oldal is*”.

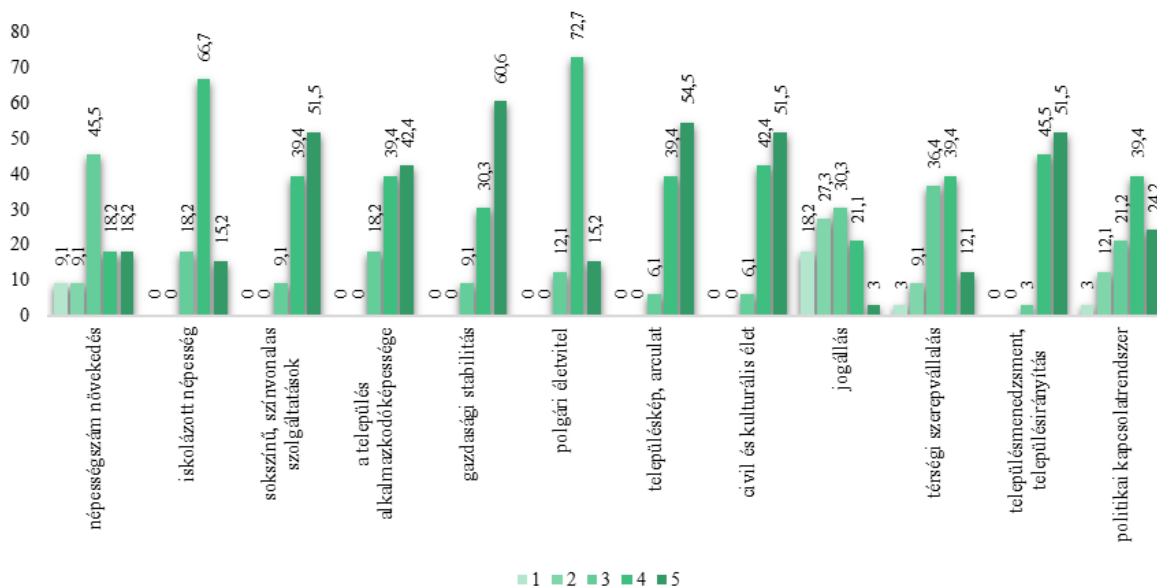
V.4.4 Sikeresség

Ellentétben sok más, a disszertációhoz használt értékelési szemponttól, mint például a korábban tárgyalt demográfiai vagy infrastrukturális jellemzők, a sikeresség kérdésköre is azok közé az általunk vizsgált témakörök közé tartozik, amelyek mérésére és értékelése lényegesen szubjektívebb. Az, hogy egy-egy település miért tartja *sikerese*nek magát, egyáltalán mit ért *siker* alatt, számos különböző szempont, jellemző és lehetőség befolyásolja, illetve határozza meg (Glaeser, 2011; Enyedi, 2012; Karsai & Trócsányi, 2019, J. Stefán et al., 2019). Az esetünkben mindezt felmérni a településvezetők véleményén keresztül igyekeztünk, ami az érintettek legjobb szándéka ellenére is fokozottan szubjektív, hiszen maguk is involváltak, így az eredmények ezek alapján értékelendők. E szubjektivitást olyan nagyon hétköznapi dolgok is árnyalhatják, mint például a hivatalban eltöltött idő, az elődökkel fennálló viszony vagy éppen a válaszadó kritikus/önkritikus volta. Az egyéni szempontok alakulhatnak aszerint is, hogy a megkérdezett milyen perspektívából nézett az adott településre: egyes sajátosságot, jellemzőt, potenciált stb. emelt ki a válaszadás során sikerfaktorként, vagy külső körülménytől és hatásoktól tette függővé a helyi sikerek megítélését. Mindezek ellenére és mellett kifejezett előnye a szubjektív szempontoknak, hogy valóban a helyi perspektívát hozzák előtérbe. Kevésbé általánosítanak, ahogyan egy-egy objektívnek tekinthető kész statisztika vagy mutató tenné. Ez is volt a fő cél a vonatkozó kérdések összegyűjtésénél, mert éppen a lokális, szubjektív szemlélet tud a leginkább differenciálni, specifikumokat kidomborítani a sok szempontból homogén mintánk esetében is.

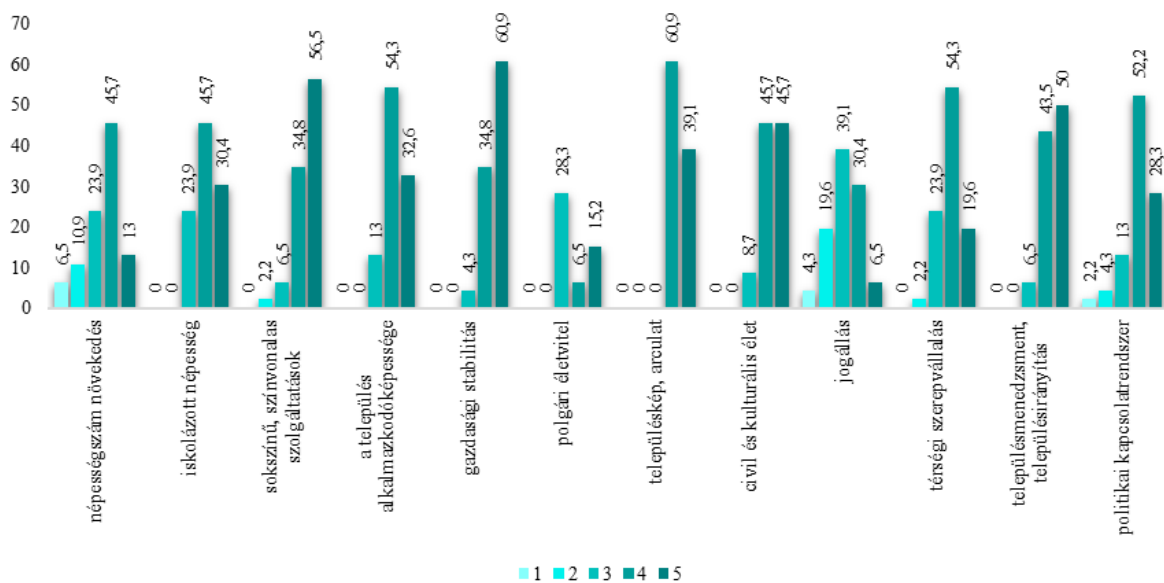
A sikeresség általában értelmezett sikerfaktorainak meghatározására vonatkozó kérdés elemzése során elsődleges tapasztalat, hogy a 78 válaszadó közül elvétve vannak, akik csupán egy-két tényezővel azonosítják, gyakorta sokrétű a megközelítés, ami alapján a sikerességet értékelik. Komplex, tehát a helyiek által adott definiálás, több tényező és adottság együttes

megléte az, ami értelmezésük és tapasztalataik szerint meghatározó a településük sikerességének (vagy éppen a sikertelenségének) meghatározásához. A kérdőívben felsorolt szempontok (2. melléklet, 31. kérdés) több mint fele magas pontszámokat (19-20. ábra) kapott mind a falvak, mind pedig a városok vezetői részéről.

Kijelenthető, hogy a városi cím meglétének hatása, illetve vélelmezett hatása okozta a felsoroltak közül a legnagyobb megoszlást, azaz ebben a témakörben a legkevésbé egyértelmű a megítélés pozitív vagy negatív szempontból. Míg detektálható, hogy a gazdasági stabilitás, a sokszínű szolgáltatások megléte, az arculat, a civil szféra, illetve a településmenedzsment némileg hangsúlyosan jelenik meg mind a falvak, mind a városok esetében a fontosságot tekintve, addig a jogállás, a politikai kapcsolatrendszer és a népességszám növekedése viszonylatában egyértelműen szórak a vélemények a sikerességet illetően

18. ábra Sikerfaktorok értékelése (%) - községek és nagyközségek, 2021 (szerk. Karsai V.)

19. ábra Sikerfaktorok értékelése (%) - városok, 2021 (szerk. Karsai V.)

A felsoroltakon túl a megjegyzés lehetőségénél többen említették még a megkérdezettek – hasonlóan magas pontértékeket hozzárendelve –, hogy mindezek mellett fontos a fiatalok letelepedési hajlandóságának ösztönzése, a lakosok életminősége (ehhez kapcsolódóan a megfelelő szociális és anyagi helyzetük, illetve az infrastruktúra kiépítettsége és színvonala). Ezzel részben összefüggésben többeknél megfogalmazódott a helyi közösség és lokális identitás is kiemelendő sikerfaktorként. Fontos ezeken felül a kiegészítéseik alapján, hogy a térség gazdasági, munkaerőpiaci helyzete stabil legyen, illetve volt olyan településvezető, aki ennél is konkrétan a nagyvárosok vagy Budapest közelségét nevezte meg, mint olyan tényező, ami támogatja egy település sikerességét általánosságban. Bár a politikai kapcsolatrendszer szerepelt az eredeti felsorolásban, többen külön is kiemelték – részben a koncepcionális alapokon nyugvó fejlesztéssel, fejlődéssel kapcsolatban, illetve azzal együtt –, hogy az önkormányzati rendszer 1990-es évek elején történt kialakítása és ennek következményei alapjaiban differenciálják a ma településének sikeresség-potenciálját is (Karsai & Trócsányi, 2019). Ahogy az egyik polgármester a kistelepülések sikerességére vonatkozóan megjegyzésként külön is reagált: „A siker kérdéskör nem egyszerű. A 30 éves önkormányzatiság sokszor és sok helyen görbe tükröt mutat. Ez hosszabb választ kívánna – a lényege, 1990-ben úgy hozták létre az önkormányzatokat, hogy se tapasztalat, se tudás nem állt rendelkezésre. Azok a települések lehetnek ma sikeresek, ahol 10-20 évre „megállt” az élet és 2000 után már némi tudással, tapasztalattal felvértezett városvezető indította a fejlődést.” Érdemes ezzel párhuzamosan megemlíteni Veresegyház esetét, amely a vizsgált településkörben is szerepelt és ebben a tekintetben egyedülálló mintaként is szolgál, ahol a

városvezető a kutatás adatfelvételekor több mint öt évtizede irányítja²⁰ a települést megszakítás nélkül, a rendszerváltást és az azóta eltelt önkormányzatiság alakulását átívelően. Veresegyház vezetése a saját település sikerességét ugyan nem az adható maximális pontokkal ismerte el, ugyanakkor egyértelműen stabil lábakon álló (mind a gazdasági, mind a kiaknázható lehetőségek, mind demográfiai potenciálját tekintve) jövőt is megalapozott városként definiálja a várost. Ebben az esetben nem elhanyagolható a tény, hogy (miként több másik, önmagát sikeresnek definiáló) agglomerációs – tehát magyar viszonylatban speciális helyzetben lévő – településről van szó, ugyanakkor a példa a koncepcionális, hosszú távú építkezés sikerességét mindenképpen alátámasztja.

A sikeressé válás időigényét a vizsgált minta is mutatja olyan módon, hogy a saját település mai, illetve rendszerváltáskori sikerességének számszerűen kifejezett értékelése mind a falvak, mind pedig a várások esetében közel azonos megítélést mutat. Mindkét csoport közepesre ítélte a 30 évvel ezelőtti időszakra vonatkozóan magát, és 4-esre a mai teljesítményét, annak ellenére, hogy az, hogy milyen faktort mennyire ítéltek fontosnak, településenként eltérő volt. Érdekes, hogy a ma már városi rangú települések némileg (nem számottevő módon) rosszabbra ítélték magukat mindkét időszakra vonatkozóan. Ennek oka lehet, hogy míg a vizsgálatra szelektált nagyközségek szinte mindegyike „sikeres kell, hogy legyen” – különben nem szerepnének a mintában –, addig a városok már évek óta másik kategóriában szerepelnek. Ez utóbbiak egy illusztris (vagy annak láttatott) körbe csatlakoztak, ahol magasabbak az elvárások, így a megfelelés is nehezebb lehet. Kiemelten igaz lehet ez a városi minta legfiatalabb, kisebb népességszámú elemeire, ahol a siker egy ágazatban (pl. imázs, foglalkoztatás, infrastruktúra, pályázatok stb.) igaz lehet, de egyre kevésbé értelmezhető általános sikerességgént – már csak a méretből következően is.

A fentiektől függetlenül, az időintervallumon belüli megítélés esetében több tényező árnyalja az értékelést. Egyfelől a kérdés értékelésekor – ahogy a kérdés sem erre fókuszálva fogalmazódott meg – nem vizsgáltuk külön, hogy a rendszerváltáshoz képest a válaszadó település mikor kapott városi rangot, az azzal járó esetleges előnyök a fejlődést miként befolyásolhatták. Általános vélekedés, hogy a várossá nyilvánítás önmagában a legtöbb település számára nem hozott érzékelhető előnyöket, bár az egyes kérdéscsoportjainkra vonatkozóan vannak eltérések a kérdés megítélésében. Emellett a rendszerváltás óta eltelt

---

²⁰ A települést 58 évig irányító Pásztor Béla a képviselő-testület 2023. február 21-ei ülésén február 28-ai hatállyal lemondott polgármesteri tisztségéről. Pásztor Béla ezzel a hazai településvezetők közül messze kiemelkedik tapasztalatával és vezetői megbízásának hosszával.

időszak egyaránt szólt az önkormányzatiság kiépüléséről, az abba való „beletanulásról”, amit nehezítettek az országos politikában történő váltások, az azokkal együtt járó, önkormányzatokat is több ponton érintő törvénymódosítások (az utóbbi években a koronavírus-járvány kitörése óta ez fokozottan is érzékelhető a vezetők számára). Többszöri gazdasági visszaesés, az azokat követő talpra állás szintén hatást gyakoroltak a településekre az elmúlt három évtizedben, ugyanakkor az egyes adottságok nyomán bizonyos települések, például a beruházók számára felértékelődtek akár földrajzi pozíciójukból, akár a település által nyújtott előnyökből kifolyólag.

A romániai mélyinterjúk során, tekintettel arra, hogy a közös pont a rendszerváltást követő várossá nyilvánításokból indul ki, az első kérdéskörünk a várossá válás körülményeire és általános tapasztalataira vonatkozott. Mindhárom város vezetője elmondta, hogy a motiváció egyértelműen felsőbb nyomásra az ország közelgő EU-csatlakozása (2007) volt, emellett némely esetben a település akkori vezetésének saját érdeke okán egyfajta presztízskérdés. A várossá nyilvánítást népszavazás előzte ugyan meg, de a településvezetők utaltak rá, hogy ez szinte csak formáság volt, mindenképp megítélték volna a címet, mert elvárás volt a jogállásváltozás. Ráadásul megítélésük szerint a lakosság nem látja át a jogállásváltozás tematikáját, így előnyét, de hátrányait sem egy-egy ilyen döntéskor, sőt, sokszor később sem, ennek következtében a városi cím megítélése mindig szubjektív marad, sokszor – a későbbiekben részletezett okokkal együttesen is – negatív. Ezzel szemben Magyarországon – bár a hátrányok is kevésbé markánsak – a megítélés inkább semleges a kérdésben.

A várossá válás és a csatlakozás közötti éveket, illetve az első EU-s ciklust az elmondottak alapján mindenütt negatívan élték és ítélték meg a városi rang szempontjából, sikerfaktorként való értékelésről a magyarhoz hasonló módokon sem beszélhetünk. Ennek okai egyfelől a városi rang megszerzésével a vidékfejlesztési forrásoktól történő elesés, illetve a kötelezettségből adódóan bevezetett városi különadók kivetése miatti negatív hatások és tapasztalatok voltak. Ilyen negatív élmény volt a pályázatok kapcsán az is, hogy a már elnyert (előcsatlakozási) vidékfejlesztési pályázatokat is elveszítették, városok számára kiírtakra abban a ciklusban pedig már egyáltalán nem volt esélyük. Emiatt pozitív vonzatát akkoriban egyáltalán nem érezték az átminősítéseknek, aminek következtében a csatlakozás utáni nehezebb években folyamatosan fel-felmerült a visszaminősítés kérdése. Ez végül nem történt meg, részben, mert a szabályozás erre nem ad rá lehetőséget, emiatt saját forrásból kellett volna a megelőző folyamatot lefolytatni, amire az egyébként is nehéz gazdasági helyzetben nem lett volna keret. Az elmúlt néhány évben (körülbelül a 2010-es évek második felétől) nem került elő ez az opció, bár az egyik polgármester az előzőekhez kapcsolódóan elmondta, ennek oka a

korábbiakhoz hasonló. A már tapasztalható előnyök mellett, amennyiben a jelen helyzetben (azaz akkoriban, 2019–2020-ban – az interjú 2019 novemberében történt) váltanának ismét falusi jogállásra, vélhetően elesnének az azóta kisvárosok számára is elérhető (és számos esetben el is nyert) pályázati forrásoktól. Mindezt tovább nehezítené, hogy a vidékfejlesztési alapok a folyamat végére elfogynának, így azokra pályázni már nem lehetne, emiatt gazdasági szempontból ez a döntés gyakorlatilag bukás lenne számukra.

Magyarországon a sikeresség megítélésének számos szempontja az eltérő helyzetű településeket különbözőképpen érinti, de az elmúlt több mint 30 év önkormányzati tapasztalatai alapján a legtöbben hasonlóan gondolkodnak abban a tekintetben, hogy a lakosság számot, a lakosság igényeit miként lenne szükséges kezelni. A forráshiány, az ehhez kapcsolódó kööttségek azonban ezt még mindig korlátozó tényezők. Emellett, a nagyobb önállóság reményében a beruházások kapcsán, gazdasági oldalról – a saját, több éven át, több körben történt interjúk alapján is elmondható, hogy – a helyi, esetleg környékbeli települések lakóinak vállalkozásösztönzése, a helyi infrastruktúra és humán erőforrás kihasználása lenne kulcskérdés. Ennek következtében a sikeresség nemcsak bevétel formájában csapódna le adott településen és vonzaskörzetében, hanem a lakosság helyben maradása hosszú távon stabilitást nyújthatna a legtöbbszörnek. Az agglomerációs települések vezetői ebben a tekintetben hasonló véleménnyel bírnak, a sikeresség ugyanakkor az ő dimenziójukban a hasonló települések közül történő kiemelkedést, a karakteresedést jelenti, legtöbbször nem vágnak további növekedésre.

A fentiek nemcsak a vizsgált városok számára nyújtanának megoldást, de általában célok lehetnek a kistelepülések tekintetében egyfajta gyakorlatban is működő térségi gondolkodás formájában. Miként a városok kutatása kapcsán már nem is annyira a város, mint a városkörnyék áll a vizsgálatok középpontjában, a globális kihívásokhoz való alkalmazkodás kulcsa az együttműködésben lehet. A globalizáció által elmosódó határok és a kölcsönös függés hatására akaratlanul is hasonló, kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek a kistelepülések. A kitétség csökkentése érdekében a *hálózatosság* ilyen módon – bár nem önállóan való kiemeledést jelent – megakadályozhatja, hogy elszigetelődjenek a települések, ezzel hosszú távon lehetőséget biztosítva a fejlődésre és annak fenntartására.

V.4.5 Hely a (térbeli és társadalmi) rendszerben

Általában a települések leírásánál, bemutatásánál, de konkrétan a városok definiálásánál²¹ is a domináns szempontok között szerepelnek olyanok, amelyek arra hivatottak utalni, hogy az adott település szerepét határozzák meg szűkebb és tágabb térségében. Másképpen fogalmazva a földrajzi városfogalmak alapvetően abban (is) különböznek más szakmák megközelítéseitől, hogy a települések térségi szerepét és annak mértékét tekintik döntőnek. A hálózathoz való kiemelkedés vagy éppen az abba való belesimulás egyaránt meghatároz bizonyos potenciálokat, lehetőségeket, illetve a pozíciót és szerepet a hierarchiában is. A magyar településhálózat elemeiként a települések alapjogait tekintve egyenlők (Ötv., ill. MÖTV). Emellett a méret szerinti kategóriáikat tekintve is lehatárolható klaszterek zömmel hasonló jellemzőkkel bírnak, önmaguk valamilyen sajátosságuk szerinti, illetve némely funkcionalitásból adódó előnyük emelheti ki őket a környezetükből. Ezáltal további lehetőségek nyílhatnak előttük, a válságos időszakokban mentve őket. Hasonlóságaik egyúttal azt is jelentik, hogy némely sajátosság (pl. pozíció és ennek hatásai) mentén ugyanazokkal a problémákkal is küzdenek, a megküzdési stratégiákban azonban – szintén némileg a lehetőségekből adódóan – akadnak eltérések.

A városok világszerte történelmileg privilégizált helyek, egyúttal központi szerepkörök ellátását végzik. Magyarországon mindenkor az uralkodó vagy az aktuálisan hatalom érdekeitől függően kaptak jogokat, amelyekkel élve jelentősebb fejlődésre voltak képesek. Jogilag ma is gyakorlatilag egyenlők a települések, ugyanakkor jogállásukban hordoznak bizonyos fajta és fokú előnyöket²², kötelezettségeket és lehetőségeket – ezeket ugyanakkor nem minden esetben élik meg pozitívan (feladatok és azokhoz kapcsolódó, javarészt finanszírozási nehézségek okán). Ezek a többletek mára jelentőségükből némileg veszítettek, de korábban, a szocializmus időszakában egyértelműen jelentősebbek voltak. Ma a kérdés az, hogy az előnyöket további fejlesztési energiákká képesek-e változtatni.

A fentiek miatt a természetes módon kialakuló vonzáskörzetekről az egyre homogénebb tömbökben ritkábban beszélhetünk. Amíg korábban városképző tényezőként az ország jelentős területein a mezőgazdaság, illetve ennek következtében később a vásárok mint cserék

---

²¹ A várossá nyilvánításra vonatkozó törvény (321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a területszervezési eljárásról – 7. Várossá nyilvánítás, 13-15. §.) a térségi szerep kapcsán részben idejémult adaton (helyben foglalkoztatottak/bejárók aránya) alapszik, és sokkal kevésbé árnyalt, mint a fejlettségi dimenzió.

²² A jogállásból fakadó előnyök az államszocialista korban markánsabban jelentek meg, az 1990-es önkormányzati törvény és szellemisége ezeket a privilégiumokat tudatosan csökkenteni szándékozott. Mára e privilégiumok köre gyakorlatilag elolvadt, a rang címmé alakult át.

helyszínei, csomópontként – természetes folyamat következtében – kiemeltek (nagy részük ma a nagy(obb) városok sorában található) és ezzel a térség fejlődését is befolyásolták, ma a településvezetők korábban említett pl. népességvonzó vagy közösségformáló intézkedésin túl az is igényel némi kreativitást, hogy milyen jellemzőt határoznak meg vagy emelnek ki, ami akár gazdasági, akár turisztika vonatkozásban képes – legalább részben – olyan háttérrel, stabilitást adni a településüknek, hogy annak fejlődése megfelelő módon és minőségben biztosított legyen.

Bár egyre kevésbé hangsúlyosan, de még mindig jelentős mértékben tudja egy-egy település életét meghatározni a relatív földrajzi pozíciója. Ez sokféle szempontot jelenthet: meghatározó lehet a domborzat, amely befolyásolhat megközelíthetőséget, ezzel együtt a nagyvállalatok megtelepülésének esélyét növelheti vagy épp csökkentheti. Részben ehhez kapcsolódóan befolyásolhatja az úthálózat sűrűségét a település környezetében, ezzel megint csak a fentiek mentén a település gazdasági életében számottevő szerepet tölthet be közvetetten. Korábban vízi vagy vasútvonalak csomópontjai adhattak lendületet a települések fejlődésének, manapság a közúthálózat – főként az autópálya lehajtók – jelentősége kiemelkedő. Emellett, bár a légi forgalom ilyen módon (még) nem befolyásol kis- és közepes méretű településeket, a repterekkel kapcsolatos földi bázisok kialakításának lehetősége közép- vagy hosszútávon (elsődlegesen a logisztika területén) felértékelhet egyes helyeket. Közeli, akár szomszédos települések, azok hierarchiában elfoglalt pozíciója meghatározhatja, hogy a vizsgált település ugyanebben a struktúrában hová sorolható, emellett érdekes jellemző, hogy hová sorolja magát attól függően, milyen egyéb településsel hasonlítja össze a települést. A földrajzi adottságok közül az általunk is vizsgált minta esetén is hangsúlyosan megjelent a turisztikai attrakciók szerepe. Egyes települések esetében a környezeti jellemzőket és az azokban rejlő potenciált, más települések esetében a történeti vonatkozású, turizmushoz kapcsolódó sajátosságokat emelték ki a válaszadók mint olyan kiaknázható és kiaknázandó lehetőséget, ami egyrészt kiemelheti a települést a környezetéből (egy-egy esetben akár országos szinten), másfelől ennek következtében a település számára is (pl. adók formájában vagy a vállalkozások számára a településnek közvetett haszonként) bevételként szolgálhat. És bár egyes esetekben e funkciók ténylegesen jelentős hozzáadott értékkel bírnak, ahogyan a sikerfaktoroknál is látható volt, egy-egy potenciális erősség általában nem képes önmagában a település számára elegendő háttérrel, (gazdasági) stabilitást biztosítani.

A rendszerben elfoglalt pozíció a fentiek mentén, egy másik perspektívából tekintve a kiemelt szerepkörű települések számára rejt magában felelősséget, feladatokat is. A mezőgazdaság ma már szinte egyáltalán nem képes központtá tenni területeket, ezzel szemben

az egyes (köz)szolgáltatások megléte a legtöbb esetben nem csak adott falu vagy város lakosságát kell, hogy ellássa, hanem a kisebb-nagyobb térséget is, amely komolyabb infrastruktúrát kíván, ez pedig az előnyök mellett a fenntartás és karbantartás kötelmét hozza magával. Az infrastrukturális igényekről az erről szóló fejezetben már esett szó, azonban ezeket működtetni, koordinálni is szükséges. A szolgáltatások és infrastruktúra legtöbb esetben nemcsak a település lakosságát látja el, hanem annak szűkebb-tágabb vonzáskörzetét is, legyen szó egyes intézményekről (pl. egészségügyi, oktatási, közigazgatási stb.) vagy a közlekedési lehetőségekről, ezekkel együtt feladatok is településeken átnyúlóan szolgáltatnak. Meglétük, minőségük akár csak a fentebb említett sajátosságok, kiemelhetnek egy-egy települést, vezető pozícióba helyezhetik kisebb-nagyobb térségében. Jellemző, hogy a kisvárosok a járási szerepkört a nekünk adott válaszok alapján is kifejezetten pozitívan, felülértékelik, hiszen ezzel „megkerülhetetlenül”, központi (vonzásközponti) szerepkörbe kerülve némileg kiemelkednek, irányíthatják, koordinálhatják a térség fejlődését is. Azon települések, amelyek valamilyen formában a térségük központjává tudnak válni, érdekérvényesítésben hosszú távon is profitálhatnak a helyzetből. A törvény előtti egyenlőség ellenére némely szerep – a kötelezettségeken túl – lehetőséget teremt arra, hogy a megyei, illetve országos szinteken is megjelenhessenek. Tagadhatatlan tény, és a településvezetők zöme is megfogalmazta azt, hogy manapság a(z országos) politika(i érdekek) a helyi szintekre is komoly befolyást gyakorolnak. Emellett a Covid-hullámok során, illetve azóta is több olyan rendelkezés született, amelyek következtében az önkormányzatok súlya csökkent a – saját magukra vonatkozó – döntéshozatalban is (korábban pl. az oktatási intézmények átvétele az önkormányzatoktól), de az egyes adókat érintő rendeletek az járványhelyzet fennállása óta (pl. HIPA átmeneti elengedése az önkormányzatok kárára, az egyes időszakokban kötelezővé tett ingyenes parkolás, az önkormányzati intézmények kivétele a rezsicsökkentéssel érintettek közül stb.) szintén közvetve és közvetlenül egyaránt korlátozzák a helyi ügyeket, fejlesztéseket.

Mindezek arra kényszerítik a településeket, hogy igyekezzenek másfajta megoldásokat találni a talpon maradáshoz. Ennek egyik lehetséges módja hosszú távon a befektetések, illetve a vállalkozások ösztönzése, hiszen a helyi adók mellett a lakosság ellátását, a közvetetten a településsel való elégedettségen keresztül a lakosok megtartását is előirányozzák. Azonban ez egy olyan politikai környezetben, amely kiszámíthatatlan és ugyanilyen kiszámíthatatlanul változik is, nem egyszerű feladat. A meglévő előnyök megtartása is kihívás elé állítja a települések vezetőit. Ahogy az egyik polgármester megfogalmazta: *„Településünk 14-15 kis település természetes földrajzi központjában fekszik. A múltban ennek megfelelően alakították ki az intézményrendszert és a közigazgatást, ami a politikai rendszerektől függetlenül jól*

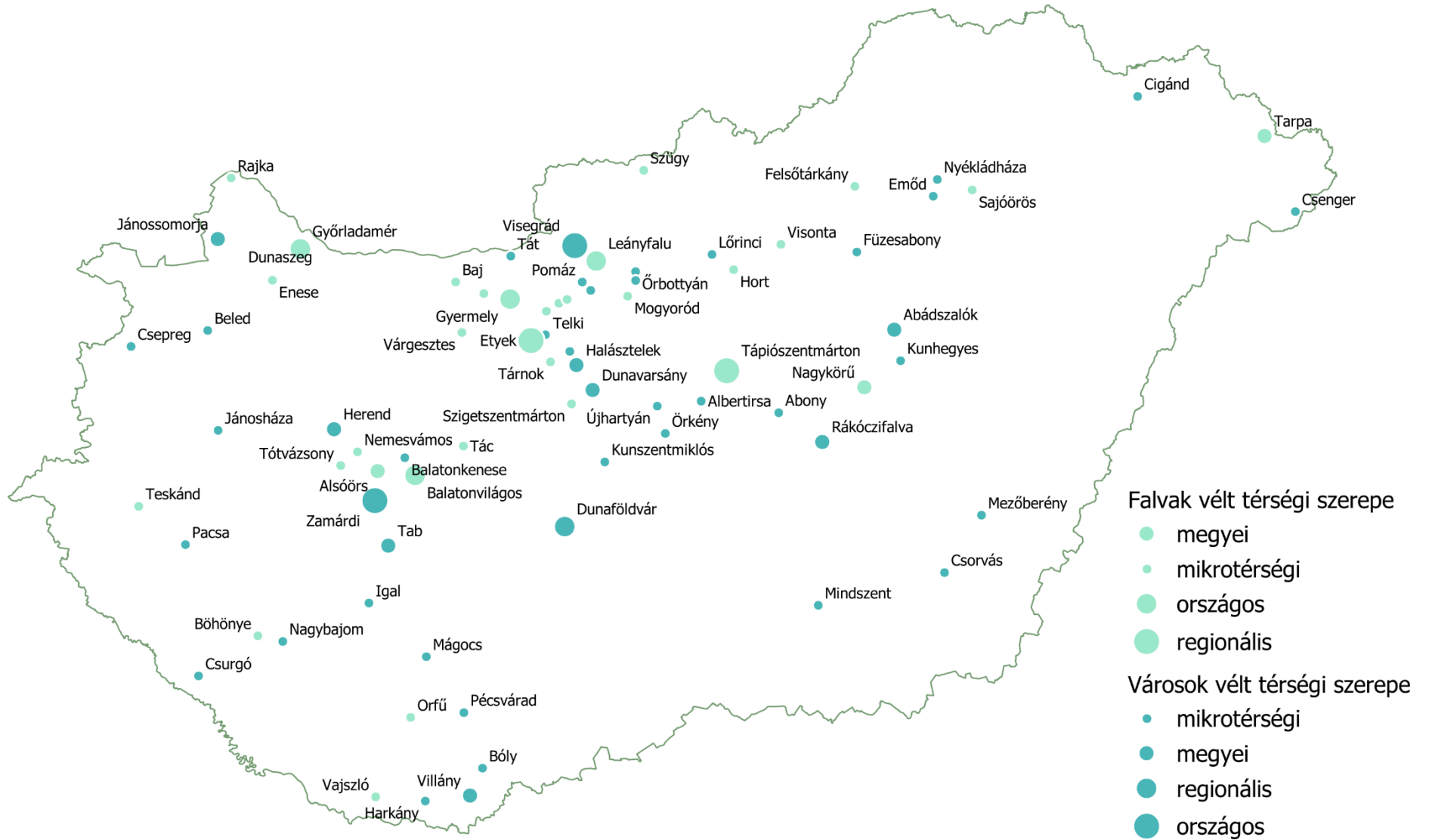
működött. Ez a térségi szerepvállalás túlélte minden változást, de a lehetőségek egy része kikerült a kezünk közül.” Egyetértés mutatkozik a tekintetben, hogy hosszú távú, stabilitást nyújtó, átgondolt és konzekvens tervezés a megoldás arra vonatkozólag, hogy ezek a kistelepülések – legyen szó jogállástól függetlenül bármelyikről –, képesek legyenek nemcsak kiemelkedni, de fennmaradni és fejlődni önmagukhoz képest is. A tudatos koncepcionális, átgondolt településfejlesztés egyfajta védőhálót jelent az interjúalanyok szerint a hosszú távú kihívások ellenében is. Ez segíthet abban is, hogy a (politikai) kapcsolatrendszeren keresztül az érdekérvényesítés is megfelelő háttérrel válhasson.

A kapcsolatrendszer adta háttér, a politika (ma talán támogató) hozzáállása azonban már nem lehet önmagában garancia. Olyan jellegű fejlődés szükséges, amely valós stabilitást képes nyújtani. Ehhez olyasmint kell tudniuk ezeknek a településeknek, amivel egyaránt vonzzák és megtartják a lakosságot, illetve a gazdasági szereplők előtt is attraktív célpontként jelennek meg. Enélkül már rövidtávon is sokkal kiszolgáltatottabbak a válságos időszakokban is, de a politika aktuális érdekeinek is – a kettő kombinációjára példa ebben az esetben az iparüzési adó – elméletileg – átmeneti elvétele a települések jelentős részétől, illetve bármely központi adóval kapcsolatos változtatás, amely a településeknél helyben marad(t). A helyi (gazdasági) potenciál és szellemi tőke kiaknázása kulcsfontosságú lehet, ennek érdekében ismerni, felismerni szükséges a valós lehetőségeket, adott település specifikumait és átgondoltan, lépésről lépésre koncepcionálisan fejlesztéseket végrehajtani. Ehhez azonban nemcsak a helyi érdekek és értékek szükségesek, hanem a környezettel való együttműködés lehetőségének kiaknázása is. Ahogy az egyik interjúalany fogalmazott, esetükben például *„Tiszamenti településként fontos a környező településekkel egyeztetve, együtt fejleszteni a régió turisztikai életét, jó és szükséges a természeti értékek fejlesztése. Ez kifejezetten fontos körülmény.*” Fontos ugyanakkor az a szempont is, hogy manapság a befektetéseket a megfelelő infrastrukturális ellátottságon, esetleg kedvező (adó)feltételeken túl az is jelentős mértékben befolyásolja, hogy adott településen a szellemi tőke, illetve a számukra szükséges képzett, hozzáértő munkaerő mennyire van jelen. Ilyen módon, bár a fenti, földrajzi okok meghatározóak, a döntő annak kapcsán, hogy *„kiemelkedik-e a tömegeből”* a település, azon (is) múlhat, hogy milyen humán erőforrás-felhozattal rendelkezik, tud-e megfelelően képzett szakembergárdát biztosítani. A munkaerő mennyisége és minősége, illetve a munkalehetőségek felsorakoztatása egyaránt meghatározó a települések szempontjából ebben a tekintetben is. A kistelepülések számára ebből a szempontból a környező térségből való kiemelkedésnek jelentős szerepe lehet, hiszen a környező települések által nyújtott foglalkoztatási lehetőségek nyomán súlyuk a településhálózaton belül is csökkenhet: *„A megye- és a járási székhely települések közelsége*

nem segít a térségi szerep betöltésén, elszívó hatásuk jelentős.” Ahogy több településvezető utalt rá, ezen, illetve az ehhez hasonló nehézségeken a „*térképre való felkerülés*” tud segíteni. Ha a település szűkebb-tágabb térségében kevésbé erős szereplő, de fejlődni szeretne, ezt elősegítheti, ha a lakosok vállalkozó szelleműek (azzal együtt, hogy ehhez megfelelő, támogató közeget tapasztalnak), illetve, ha megvan a helyiek között a kohézió a település fejlődésének előmozdítása érdekében.

A település közigazgatási előmenetelén, a sokak számára áhított járási szerepkörön túl a lakosság együttműködése is segíthet olyan módon, hogy kezdeményez – akár települési határokon átnyúlóan: „*Alulról jövő kezdeményezésekkel magunk találunk a környékbeli településeken partnereket sok közös tevékenységhez.*”

Azt, hogy konkrétan mi az előmenetel lehetősége egyik vagy másik településnek, több tényező együttesen határozza meg, csak úgy, mint a jelenlegi pozíciójukig vezető utat. Szembetűnő, de nem meglepő – ismerve a magyar településhálózat kialakulásának folyamatát és sajátosságait –, hogy a települések szerepkör tekintetében történő önmeghatározása fordított arányban áll a vonzáskörzet nagyságával. Elvértve akadt a megkérdezettek között, aki a számos fentebb vázolt ok és okozat mentén önmagát valamiben országosan jelentős szereplőként definiálta volna, de a regionális szerepkör említése is viszonylag ritka volt (21. ábra). A kérdésben a városok (75,5%) és a falvak (72,7%) is hasonló arányban válaszolták, hogy főként mikrotérségi szerepkört látnak el. Regionális szerepkört a városok közül mindössze Dunaföldvár jelölt (az ötfokozatú skálán maximális erősséggel), országos szerepkört pedig Visegrád és Zamárdi (ötös és négyes erősséggel). A falvak aránylag többen (18,2%) érzik, hogy országos vagy regionális hatással bírnának. Ami markáns eltérés ennek ellenére, hogy ennek megítélése (azaz az ötfokozatú skála alapján történő erősségének meghatározása) jóval negatívabb eredményt mutat. Országos szerepkört Balatonvilágos és Györladamér (3-3), valamint Leányfalu (2) és Gyermely (5) értékelt a kategóriák között legjelentősebb hatókörként, regionális szerepkörre vonatkozóan Egyek és Tápiószentmárton értékelték magukat ebből a körből, a maximális ötös értéket jelölve ehhez.

20. ábra A település térségi szerepkörének megítélése

Ebben a tekintetben is az ország közepe, illetve Budapest irányába billen a mérleg az önmeghatározás alapján (azaz vélelmezhetően némi szubjektum, esetleg elfogultság tartalmával – pozitív és negatív irányba is). A térségi szerepkör megítélése ugyanakkor komplex kérdés (erre utal a várossá nyilvánítási mutató és vonatkozó szabályozás összetettsége is), ugyanakkor abból a szempontból e szubjektívnek inkább nevezhető válaszalmaz utalhat arra – ezzel együtt további vizsgálatokat irányozhat elő abban a tekintetben –, hogy ez a megítélés befolyásolja-e (ha igen, milyen mértékben) a pályázati hajlandóságot, a fejlesztések akár időbeli, akár intenzitásbeli tervezését és megvalósítását. Ugyanis, tekintettel arra, hogy a korábbi, sikerességre vonatkozó témánk esetében is kiemelkedő jelentőségűnek tulajdonították ugyanezen vezetők a menedzsment rátermettségét, vélelmezhető, hogy valamifajta befolyással bír az is, hogy hová pozícionálják településüket – egy-egy mérföldkő esetén aktuális kiindulási pont tekintetében – a település döntéshozói.

A tanulmányút során látogatott romániai települések mindennapjaikat a működtetési és gazdasági hatásokon túl a település megélése lakosság szempontjából szintén befolyásolja és alakítja. Ahogy az előzőekben a politikai, gazdasági vonatkozásokról, illetve ennek és az EU-csatlakozásnak kapcsán a demográfiai helyzetről már szóltunk, néhány egyéb települési és vonzáskörzeti jellemző még kiegészítésül itt kell, hogy álljon. A városvezetők elmondták, hogy központi szerepkörük nem csak a községükhöz tartozó egyéb településekre terjed ki, egyértelműen mikrotérségi központként definiálták magukat, amelyek különböző funkcióikkal képesek 25-30 ezer főt ellátni. Azzal, hogy városként elvárt számos intézmény működtetése, egészségügyi, oktatási és kulturális szempontból is tágabb térséget látnak el. Ezzel kapcsolatban a szuburbanizációs hatást viszont kevésbé érzékelik, vélhetően a megfelelő helyben rendelkezésre álló munkalehetőség miatt sincs ilyen értelemben mozgás. Vannak betelepülők, de jellemzően a kisebb településekről, a nagyobb városokba való költözés nem jelentős, ehelyett a fentebb említett, külföldre irányuló elvándorlás jellemző inkább.

A hasonló méretű és funkciókkal bíró magyarországi városokhoz képest itt nem ritka – az interjúzott városokban is található – például a kórház léte helyben. Ez törvényileg is elvárt, persze nem a nálunk ismert, megyei kórházi méretekre kell gondolni, de a kisebb településeken is megtalálható egészségügyi ellátó intézmények (pl. SZTK) volumenénél nagyobbak a kisvárosi kórházak. Néhány osztály (jellemzően pl. belgyógyászat, sürgősségi, nőgyógyászat, sebészet) található ezekben, 8-12 ágyas fekvőbeteg-ellátással, de ezzel együtt az alapfunkciók közé sorolják az ilyen kórház létét.

Ahogy elmondták, mélyről indulva elsődlegesen alapvető infrastrukturális lemaradást kellett (és kell, főként a hozzájuk sorolt településeken) pótolni, ugyanakkor mára már elérték,

hogy kulturális tekintetben is előbbre lépjenek: például kisebb színházak és egy-egy jelentősebb kulturális program létesítését és rendszeres megszervezését tűzhetik ki a közeljövőre célként. Oktatási infrastruktúra szempontjából a középfokú oktatási intézményekkel is képesek a tágabb vonzáskörzetüket ellátni, ezzel, ahogy mondták, ők kisebb településekről „szívják (f)el” a gyerekeket. A felsőfokú oktatás az, amely tőlük is képes elcsábítani népességük egy részét ilyen értelemben, mert ezek az intézmények a nagyobb (pl. Kolozsvár, Marosvásárhely) településeken találhatóak (bár volt magyar egyetem kihelyezett képzése korábban ekkora városban is, amely a helyi mezőgazdaságot, ezen keresztül pedig az ezzel foglalkozó családok életét hosszú távon előnyösen érintette).

Magyarországon a vizsgált kistelepülések között differenciálni a hasonló lehetőségeik, hasonló problémáik, nehézségeik miatt általában véve kevésbé lehetséges. A jogálláson túl a vállalt, dedikált feladatok, amelyek például járási központként hozzájuk kapcsolód(ná)nak, azon túl, hogy „felhelyezik őket a térképre”, egyúttal megkerülhetetlenné teszik őket a vállalt vagy rájuk rótt feladatok tekintetében. Ez viszont azt is jelenti, hogy hosszú távon stabilabbá, kiszámíthatóbbá válik, válhat a működésük, a fejlesztések és lehetőségeik kapcsán szélesebb spektrumban gondolkodhatnak. De ezen előnyökkel feladatok, kötelezettségek is járnak, ugyanakkor a hosszú távú stabilitás érdekében a legtöbb település, amely ilyesmire lehetőséget kapott, örömmel vállalta, pozitívan éli meg.²³ Amelyek elestek ettől, azok némileg kilátástalanabbnak gondolják a helyzetet, hiszen saját helyzetükből szemlélve egy nagyon jelentős kiemelkedési lehetőséget nem kaptak meg. A jogállás megítélés ennek tükrében újabb árnyalatot kap, hiszen bár a legtöbb járási központ városi ranggal rendelkezik, a települések zöme ettől függetlenül egyetért abban, hogy ma nem a jogállás a meghatározó, hanem azok a funkciók, amelyek akár ezzel együtt, akár ettől függetlenül segíthetik, akár kiemelhetik őket. Ebből következően ugyanakkor elmondható, hogy a jogállás éppen azoktól a funkcióktól válik el, amelyekből korábban – a legtöbb esetben, klasszikusan – következett a hierarchiában való előrelépés.

A közlekedési csomópontok, autópálya lehajtók, a (nagy)vállalkozások számára kedvező környezet kialakítása, vagy a szerencsésebbek esetében meglévő környezeti és/vagy turisztikai potenciál tud olyan alap lenni ma, amire a település vezetése építheti a közép- és

---

²³ Bár a fenti megfogalmazásban a települések passzív szereplőként jelennek meg, mint akik feladatokat kaptak, a magyar valósághoz hozzátartozik – és ezt interjúalanyaink is megerősítették –, hogy ezekért a (vonzó) szerepekért több település igen intenzíven lobbizott a megfelelő szinteken és helyeken. Ennek egyik eklatáns példája a járásrendszer kialakítása, ahol több, rendszerváltás után városi címet kapott település válhatott járásszékhellyé ezzel elismerve a fejlődést/fejlettséget, térségi szerepet és nem utolsó sorban az érdekartikulációs képességet.

hosszú távú elképzeléseket. Egy-egy vonzásközpont talpon maradása, időszakos fejlődése a térsége kárára történhet, azonban a vizsgálatunkban is érintett kisvárosok és a hasonló méretkategóriába tartozó és összevethető fejlettségi szinten található falvak esetében a kitettség a nagyvárosokkal szemben ugyanúgy fennáll – ahogy ez korábban is látszott pl. a népességmegtartó erő gyengülését érintően, ha a közelben nagyobb város (több munkalehetőséggel, egyéb életminőséget pozitívan befolyásoló funkciókkal stb.) is található. Abban a legtöbb településvezető egyetért, hogy a gazdasági, foglalkoztatási lehetőségek elsődlegesek – kivételt képeznek az agglomerációs települések Budapest közelségének következtében –, de abban nem teljes az egyetértés, hogy ezt milyen módon képzelik, ami adódik többek között a sajátos földrajzi pozíciók következményeiből is. Egyes vezetők a nagy adóbevételeket, sok foglalkoztatottat generáló nagyvállalatok bevonásában látják a hosszú távú megoldást, ugyanakkor a vizsgált települések zöme esetében hangsúlyos szerepe van a helyi kisvállalkozások támogatásának is. Mindkét verzióknak megvannak a maga kockázatai, de középtávon stabilitást látnak bennük. Harmadik nagy csoportként és egyben kisebbségként ebben a körben azon települések szerepelnek, amelyeknek van olyan turisztikai potenciáljuk, amelyre építhetnek, és amely képes olyan mértékű bevételeket (pl. vendégéjszakák, idegenforgalmi adó, a helyi vállalkozások számára közvetlen nyereség) generálni, ami gazdasági szempontból biztonságos alapot képes nyújtani a fejlesztésekhez, fejlődéshez, de legalábbis a fennmaradáshoz.

Romániában a központi szerepkörök és hatásaik mellett a nagyvárosok közelségének előnyét is érzik a városvezetők akár oktatási, akár egészségügyi szempontból is, ezekkel kiegészítve a helyi adottságokat. Emellett olyan vidéki turisztikai potenciálokat felerősítendő elemként is megjelennek, mint például a kisvárosokat vagy kapcsolódó településeket célzó hétvégi tömeg. Hátrányként említették ugyanakkor, hogy egyes nagyvárosok saját kategóriájukban való gyengülése (relatív gazdasági sikertelensége) negatívan hat rájuk is, mert mint egyfajta régióközpont, lassuló fejlődésük vagy egyértelmű gyengülésük a környező területek településeinek hasonló folyamatait, akár némileg leértékelődésüket is okozzák.

V.4.6 Arculat/imázs – műszaki megjelenés és a fejekben élő arculat

Az első települési benyomások rövidebb-hosszabb távon meghatározóak lehetnek számos kapcsolódás kialakításakor, így nem utolsó szempont az önkormányzatok számára sem, mit közvetítenek akár a (leendő) lakosaik, akár turisták vagy megtelepedni szándékozó vállalatok felé. Nem utolsó szempont annak figyelembevétele, hogy minden ilyen jellegű csoport a

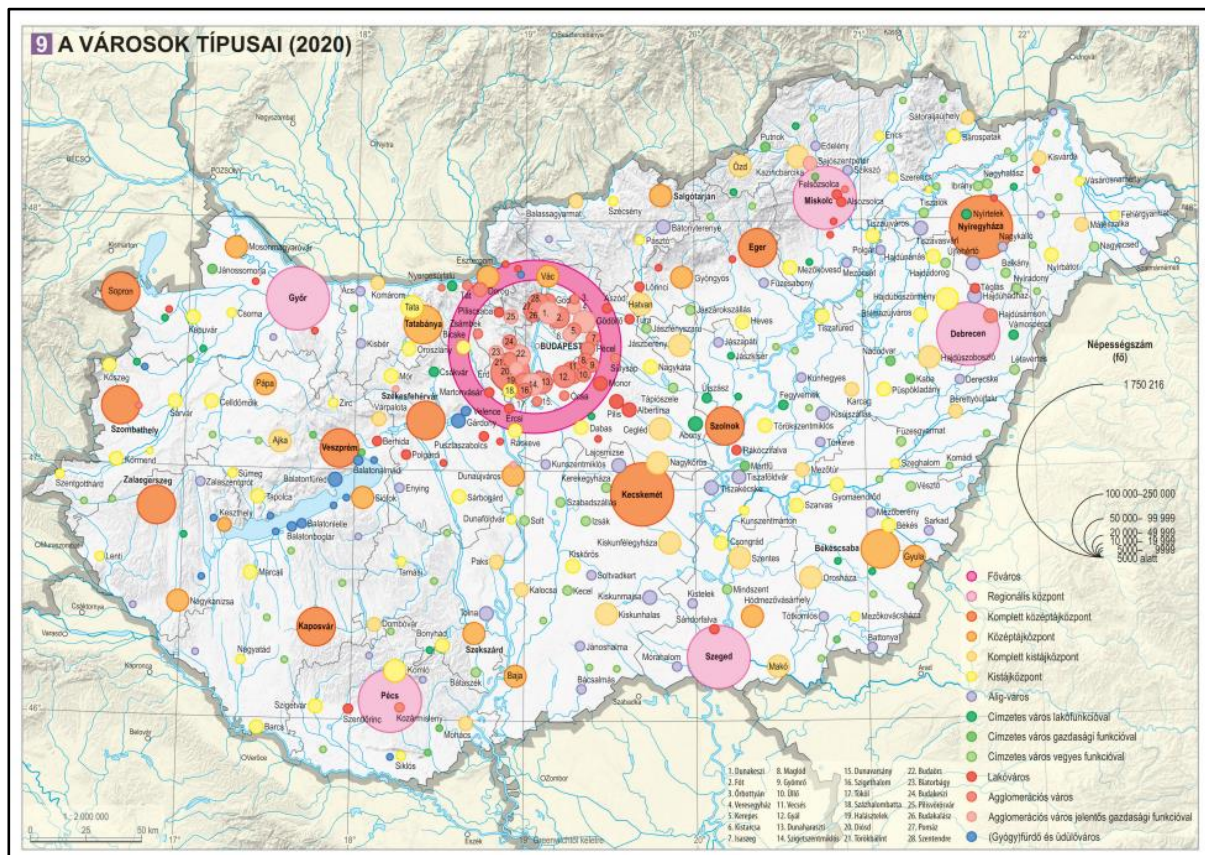
célközönség része, ugyanakkor e csoportok prioritásai igen eltérőek lehetnek. A saját megítélés kérdése sok szempont együttese, legjellemzőbb a tradicionális arculathoz vagy éppen a fejlődésből következő változásokhoz való viszonyítás. A megítélésen túl prioritás kérdése, hogy előre tekintve falusias, városias, tradicionális, modern stb. vagy akár ezek vegyes megjelenítése a preferált az imázs és a fejlesztési irányok meghatározásánál.

21. ábra Budakalász belvárosa (2023)

A vizsgált városok esetében arra vonatkozóan, hogy milyen jellemzők alapján ítélik városiasnak vagy falusiasnak az arculatot, leginkább a vegyes építészeti és településszerkezeti sajátosságok kerültek elő. Ezen szempontokból városias jellemzőnek ítélték a városközpont modernebb, több esetben „emeletes házakkal” (társasházakkal) való megjelenését, a felújított út- (és néhol kerékpárút-) hálózatát a zöldterületek, rekreációs szabadidő-terek meglétét. A „vegyes, kevert” megjelenést mutatja az is, hogy a központtól kiindulva a település távolabbi pontjáiig megjelennek a családiházak, kertvárosias, a peremek felé közeledve a falusiasnak mondott lakóépületek, némely esetben akár állattartással is kiegészülve. Számos esetben említették azt is, hogy a nyaralóövezetek is némileg családiházak övezetökké kezdenek alakulni az utóbbi években (ezzel együtt ennek sajátos, közművesítéssel kapcsolatos infrastruktúrafejlesztés-kérdésköre is megjelent). A telkek mérete kisebb, ezáltal a települést ezen városok némelyike már zsúfoltabb helyként említette. A mezőgazdasággal intenzívebb kapcsolatban levő településeken a falusias jelleg dominált, de általános jelenség, hogy

átmenetben érzik magukat ilyen szempontból (is) a kisvárosok: egyértelmű városias jegyeket már definiálnak maguk kapcsán, ugyanakkor számos olyan falusias jellemzőt is hordoznak még, amelyek alapján a lassú változás folyamatában vannak. Azokra a városokra is igaz ez, amelyek azért definiálják magukat urbánusnak, mert korábbról, mezővárosi múltjukból őrzik ezt, de igaz ez azokra is, amelyek „*fiatal mezőgazdasági városként*” határozzák meg saját magukat.

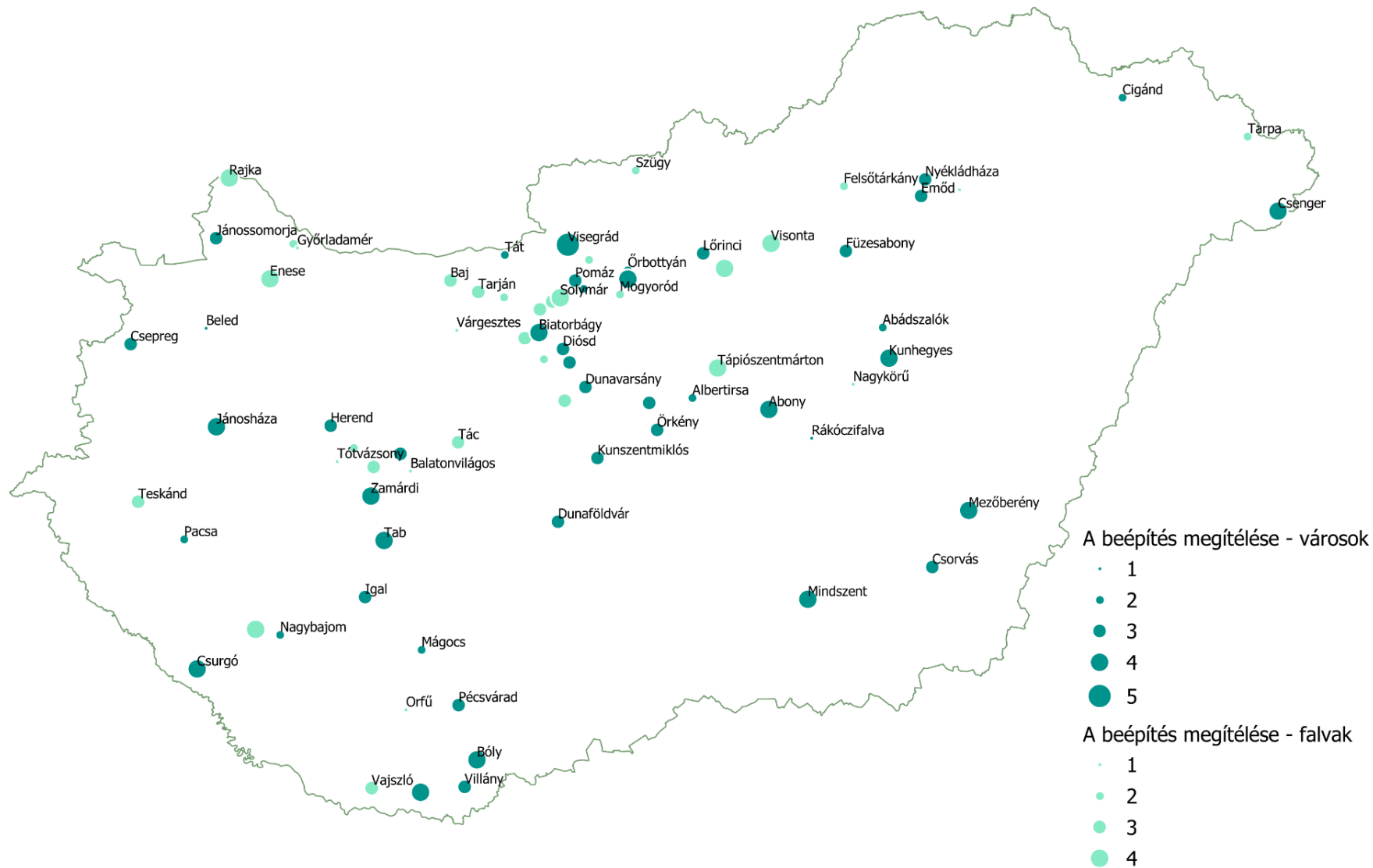
22. ábra Címzetes város kategória(k) megjelenése a szakirodalomban. A „faluban város” jellegüként említésre került települések a további kutatások során ezekkel összevethetők. (forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom kötet)

A városokkal szemben a (nagy)községek határozottabban nevezik meg magukat falusiasként, falusias jellegeket és lényegi elemeket említve. Ezekben a településeken az elmondottak alapján a rendezettség ad ehhez egyfajta közös minimumot, amelyet alátámasztanak azzal, hogy mindegyik nem csak a településvezetés szempontjából van igény, de a lakosok is „*gondos polgárok*”. Esetükben is árulkodó a településközpont (*főtér*), amely bár üzletsorokkal, némely esetben sportcsarnokkal már mutat városias jegyeket, a gondozott, virágos köztér ezt „*szellős, ligetes*” terekké, falusias léptékűvé tesz. Ahogy az egyik válaszadónk fogalmazott, a „*településszerkezeti, közigazgatási területnagyság, fejlett intézményhálózat városias, de*

megmaradt az emberléptékű építészet, falusias hangulat”, amely jellemzi általában a városi jogállással (még) nem rendelkező településeket. Egy másik megfogalmazásban ezek többsége „*faluban város*” (Magyarország Nemzeti Atlasza a hasonló jellegű településeket már címzetes város kategóriaként említi, 23. ábra), amelyet a kis terek, sűrű, „*levegőtlen*” újabb, családházias, kertvárosias beépítése is okoz, bár paneles, „*emeletes házas*” (társasházias) épületek a kisvárosokhoz képest is kevésbé vannak jelen. A mezőgazdaság ezen települések esetében fokozottabban van jelen, ami nagyobb egységeket feltételez, ezzel kontrasztot képez ugyanakkor az, hogy a „*túlépítettség*” megjelenésével párhuzamosan a parkolás, mint probléma is megjelenik már (valószínűsíthetően a belső, központi területeken inkább).

Kutatásaink során több olyan jellemzőt említettek a településvezetők a saját településük városias vagy falusias megítélése kapcsán, amelyek jogállástól éppúgy, mint településmérettől, vagy éppen földrajzi pozíciótól függetlenek voltak. Ilyen volt mindegyik csoportban a rendezettség, a városiasabbnak ítélt településközpont, a településszerkezet többé-kevésbé vegyes képe, illetve ezen belül a kertvárosias területek hangsúlyozása. Ennek kapcsán azonban fontos, hogy a kertvárosias jellemző a két esetben más-más mögöttes tartalmat hordozott. A kisvárosok esetében a kertvárosias beépítés említése a falusias jelleget, ennek előnyeit volt hivatott érzékeltetni számunkra, a falvaknál ugyanakkor ugyanez a kifejezés a városias jelleget támasztotta alá. Ilyen módon a kertvárosias településrész megléte – a rendezett, valamilyen definiáltan rekreációs céllal létesített vagy gondozott zöldterület megléte mellett – azon határsáv jellemzője lehet, amelyet a jelen kutatás megismerni hivatott. Fontos azonban, hogy ezen kertvárosias terület a szöveggörnyezetből (és a többi kérdéscsoportunk vonatkozó információiból kiindulva) a modernebb, újonnan létrejött, kisebb telkekkel, mezőgazdasági vagy állattartási céllal nem rendelkező, családi házas övezeteket jelenti, amelyek kialakulása és további terjeszkedése a legtöbb település esetében szigorúan szabályozott.

Mindezeket alátámasztandó, a beépítettséget, rendezettséget és településképet tekintve (2. melléklet, 49. kérdés; 24. ábra) a városok 3,04-re, míg a városi jogállással nem rendelkező (nagy)községek 2,52-es értékre sorolták általában magukat. Ez egybevágott azzal is, hogy az imázs összetevőik tekintetében miként értékelték a települést: a városok 3,13-ra, míg a falvak 2,42-re (2. melléklet, 53. kérdés). Utóbbi azt mutatja, hogy a meglévő képet az imázs kialakítása kapcsán is igyekeznek tartani a települések, azzal, hogy a rendezett, nyugodt, természet közeli jellemzőiket domborítják ki, egyben ezt tartják megőrzendőnek a kisvárosi vagy éppen falusi–vidéki sajátosságok hangsúlyozásával.

23. ábra A beépítés városias jellegének megítélése ötfokozatú skálán (1: abszolút falusias; 5: abszolút városias)

A fejlesztések, felújítások során, illetve a közterületek bútorzatainak tekintetében – főként (mindkét esetben) a településközpontokban, önkormányzati épületeken – a külső, egységes megjelenést tartják szem előtt. A lakosság építkezési, felújítási szokásait a közelmúltban létrejött, településképi rendelettel (2016. évi LXXIV. törvény a településképi védelméről) összefüggésben a település arculati kézikönyvekben igyekeznek szabályozni, amely azonban csak iránymutatásként szolgál, így az egyes településeken tapasztalt, egymással szomszédos magántelkeken teljesen más stílusban létrejövő épületek okán az utcaképre valójában – vélhetően – nem nagyon lesz hatással a későbbiekben sem.

A városok alig több mint fele (57,7%) esetében beszélhetünk arról, hogy valamilyen formában van, vagy legalábbis tervezik tudatosan fejlesztett kép vagy márkanév-használatát (2. melléklet, 55. kérdés). Ez a legtöbb esetben saját logó vagy jelmondat tudatos használatát jelenti, akad, ahol azonban nem konkrétan a város/település(név), hanem valamilyen turisztikai attrakció köré épül a település imázsa. Az online térben ezeket szinte minden esetben a saját önkormányzati és Facebook oldalon tudják alkalmazni, kisebb hányadnál előfordul települési Youtube vagy Instagram oldal is. Ezzel szemben a falvak mindössze 24,2%-ánál nincs (és nincs tervben sem egyelőre) konkrét imázs fejlesztés, ilyen módon elmondható, hogy tudatosabban építik magukat ebből a szempontból, mint azok a városok, amelyek hasonló paraméterekkel rendelkeznek. Ezen falvak esetében is alapvetően a címer vagy logó és valamiféle szlogen használata jelenti mindezeket, ugyanakkor az online térben is hasonló intenzitással vannak jelen, mint a városok. Ez alátámasztja azt is, hogy a globális hatások elmosnak bizonyos, korábban élesebb határvonalakat városok és falvak között, hiszen a fentiek alapján látható, hogy a megjelenésük, és különösen a sajátosságaikra épített (vagy építeni tervezett) imázsuk és ennek megjelenési módjai egészen hasonlatosak, nemcsak jogállástól, de léptéktől, település mérettől függetlenül is. A megjelöltek alapján az is látható, hogy vélhetően a fent említett online módok azok, amelyekkel költséghatékonyan, minél közvetlenebb módon a lehető legszélesebb rétegeket el tudnak érni, hiszen az imázs építésnek rengeteg egyéb, ugyanakkor költségesebb módja is lehet, amelyekkel a nagyobb települések képesek élni. Itt azonban ismételtelen jelentkezik forráshiány. Persze az is lényeges, hogy azon települések, amelyek az imázs építéssel ilyen módon ennél kevésbé foglalkoznak, nagyobb hányadban nem tartják ezt fontosnak jelenleg – függetlenül a(z anyagi) lehetőségeiktől.

A városi cím megjelenése az imázsban a kisvárosok esetében korrelál az előzőekkel (53,3% esetében jelenik meg valamilyen módon - 2. melléklet, 56. kérdés). A falvak ezek alapján sokkal tudatosabban foglalkoznak az imázsukkal. A kutatás vonatkozó kérdései alapján sokkal kisebb hatást tulajdonítanak a településvezetők a városi cím meglétének, mégis úgy

tűnik – ebben a kérdéskörben –, hogy a városi ranggal rendelkező települések, amelyek ezáltal egyébként is „felkerültek már a térképre”, kevésbé tartják fontosnak a további építkezést. A falvak ugyanakkor – ilyen módon – még lépéshátrányban vannak, ezért lényegesebb lehet a közvetített kép, és egyáltalán annak promotálása. Emellett annak alapján, hogy miben nyilvánul meg ez a kép, nevezetesen a legtöbb esetben logók és szlogenek formájában, arra is enged következtetni, hogy nemcsak kifelé, de a lokális közösségnek is egyfajta támpontot, közös értéket közvetít, identitást erősít(het).

24. ábra Tihany és Zamárdi - Az arculat és imázs megjelenése a Balatoni-agglomerációban (2023)

V.4.7 Fejlődés, fenntarthatóság, reziliencia

A fejezet címében szereplő fogalmak az első pillanatban egymásnak ellentmondó kifejezéseknek tűnnek, az egyik dominanciája azonban nem szükségképpen kell, hogy többi kárára alakuljon – azaz nem szükséges egyetlen úton elindulni, ha a település előbbre jutását célozzák az arra hivatottak. Mi több, a település, amely hosszú távon életképes, fenntartható módon fejlődik, miközben a vele szemben támasztott kihívásokra reziliens módon reagál. Az erre alapozott szakpolitikák pozícióit azonban képesek bizonyos hatások negatívan befolyásolni – ilyen volt például a Covid19-járvány –, ami nem csak kormányzati, de települési önkormányzati szinten is kedvezőtlenül hat (Pálné Kovács, 2023). Pirisi Gábor (2019) *A reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban* című tanulmányában áttekintette a társadalomtudományban a reziliencia fogalmát is, felhasználva a témában korábban írt publikációkat, és igyekezett kialakítani egy egységes vizsgálati szempontrendszert arra vonatkozóan, hogy miként vizsgálható – meglátásai szerint a kisvárosi településkörben ideálisan – a reziliencia a társadalmi, illetve településekkel foglalkozó tudományágakban. Megállapítja többek között azt is, hogy *„a reziliencia sem nem felváltója, sem nem antitézise, inkább logikus kiegészítése és továbbfejlesztése a fenntarthatóságnak (amely bizonyos művelőinek szent meggyőződése ellenére sem lehet valamiféle végső tudományos narratíva)”* (Pirisi, 2019). Tanulmányában az egyes települések rezilienciáját kialakító legfontosabb tényezőkként a *diverzitást*, a *kohéziót*, illetve az *autonómiát* jelöli meg (4. táblázat), amelyeket a helyi társadalom tértermelésének különböző aspektusaiból (társadalmi struktúrák és reciprocitáson alapuló viszonyok, gazdasági aktivitás és piaci viszonyok, politikai aktivitás és hatalmi viszonyok) közelít meg.

A helyi társadalom tértermelésének aspektusai	A rezilienciát kialakító legfontosabb tényezők		
	Diverzitás	Kohézió	Autonómia
Társadalmi struktúrák és reciprocitáson alapuló viszonyok	Sokszínűség, heterogén szerkezet a társadalom különböző metszeteiben (kor-, státusz-, etnikai és vallási tagoltság, szubkulturális és életmódcsoportok	Erős kötődés a helyi közösséghez (identitás), magas szintű társadalmi tőke (bizalom), integráció: a kirekesztés és a kizáródás hiánya	Önszervezettség, jelentős számú alulról jövő kezdeményezés és nonprofit szervezet jelenléte, működése
Gazdasági aktivitás és piaci viszonyok	A gazdasági szereplők méretbeli és ágazati sokszínűsége	Helyi kötődésű vállalkozások jelenléte és társadalmi szerepvállalása	A gazdasági aktivitás erőforrásainak helyi rendelkezésre állása, helyi piacok működése, lokális termelési láncok és piaci kapcsolatok
Politikai aktivitás és hatalmi viszonyok	Értékpluralizmus, különböző csoportok részvétele a döntéshozatali mechanizmusokban, a kisebbségi vélemények artikulálásának lehetőségei	Érdekegyeztetési mechanizmusok működése, együttműködés a különböző csoportok között az alapvető stratégiai célok kapcsán	A helyi ügyeket érintő stratégiaalkotás és döntéshozatal széles körű szabadsága

4. Táblázat A rezilienciát kialakító legfontosabb faktorok (forrás: Pirisi, 2019)

Jelen kutatás keretein belül számos szempontból kérdeztük a településvezetőket, ami azonban szembetűnő volt a folyamat végére, hogy a konkrét témaköröktől függetlenül – legyen szó nyitott vagy zárt típusú kérdések tartalmáig –, helyben is az egyik leginkább központi, társadalmat érintő kérdéskör a lakosság identitásának, helyhez való kötődésének erősítése volt, gazdasági tematikában pedig a minél stabilabb vállalkozói réteg vonzása, egyben a település saját gazdasági lehetőségeinek és önállóságának megteremtése.

A fejlődés a települések számára jelenti azok előre lépését térségi szempontból (központi/térségi vezető szerep), gazdasági szempontból (pl. versenyképesség), és a hatékonyság oldaláról (pl. működtetés, szolgáltatás intenzitás). A fenntarthatóság is több szempontból értelmezendő a kutatásban részt vettek által elmondottak szerint: a népességmegtartó képesség (illetve a kötődés kialakítása), a gazdasági fenntarthatóság, az infrastruktúra megfelelő ütemű és költséghatékony kiépítése és működtetése a lényegi feladatok. A reziliencia pedig nem csak a kihívásokra adott válaszok mint megoldások szempontjából fontos kérdés, de egyúttal a megújulásra való hajlandóság és képesség együttese

is, ezzel is biztosítva a hosszú távú fennmaradást olyan módon, hogy a megteremtett település(i légkör) kedvező, vonzó legyen mind a lakosok, mind pedig a gazdasági szereplők számára.

Ahogy kérdőívünk ezen fejezetének bevezetőjében is leírtuk (2. melléklet VII. témakör), a településfejlődés külső és belső feltételrendszerek mentén halad, általában helyben is definiált célok mentén. A hatótényezők között azonban akadnak, amelyek krízishelyzetekben jelentkeznek, kihívásokat támasztva a települések és azok társadalma elé. A kutatásunk ideje egybeesett a Covid19-világjárvány kezdeti időszakával, így a településvezetők válaszaik során akarva-akaratlanul – részben – ennek hatására fogalmazták meg a kérdőív több pontján tapasztalataikat. A jelen fejezet esetében ez fokozottan befolyásolható, ami bár nyilvánvalóan az általános tapasztalatokat némileg „torzította”, ugyanakkor éppen a nem várt negatív hatás, az önkormányzatokat is intenzíven érintő kihívások okán sokkal pontosabb kép rajzolódhat ki annak kapcsán, melyek a vizsgált településkör korlátai és lehetőségei a fenti fogalmak (tematikák) vonatkozásában.

A települések – jogállástól függetlenül – gyakorlatilag ugyanazon célok mentén igyekeznek előbbre lépni, ami jelzi azt is, hogy mely szempontból, milyen irányokat érintően lehet e településméret kategóriájában „általános” lemaradás ahhoz képest, ami túlmutat a törvényi (pl. várossá nyilvánításban meghatározott kritériumok) feltételrendszereken. A leggyakrabban említett két alappillér az *infrastrukturális fejlődés* és az *élhető település kialakítása* volt. Ezt elősegítendő, jól definiált célként jelent meg a *zöldterületek* kialakításának, gondozásának, illetve a *fenntarthatóságnak és környezettudatosságnak* az elősegítése is. A *kisvárosi*, illetve *kertvárosias/falusias* jellemzők mellé a *modern* jelző került, egy alkalommal pedig a „*smart village*” kifejezést használta egy településvezető. Ezek mellett *gazdaságfejlesztés*, gazdasági szempontból *stabil, egyensúlyi állapot* elérése, illetve *felzárkózás* (a környezethez, illetve a saját koncepciókban megfogalmazott mérföldkövekhez) volt kiemelkedően lényeges elem. Ehhez kapcsolódóan a *térségi vagy központi szerep*, illetve az ezt elősegítő *szolgáltatások* fejlesztése is célkitűzésként szerepelt. Ezeknek a konkrétumoknak a szintjén (szinte egységesen) megfogalmazott fejlesztési tematikák – bár nemcsak városi jogállású településekről van szó, mégis – a várossá nyilvánítási kritériumrendszer fejlődésre, térségi szerepre vonatkozó számos elvárását teszik mérlegre. Egyfelől látszik, hogy a törvényben való felsorolásuk indokolt és valid, ugyanakkor rámutatnak arra, hogy a fejlesztések alapszolgáltatások és alapinfrastruktúra biztosítása és működtetése szintjén a települések zömében okoznak gondokat ma is. Mindezt annak ellenére, hogy az eddigi vonatkozó lehetőségek és intézkedések – legyen szó EU-s vagy nemzeti pályázatokról vagy keveseknél

önerőből megtett fejlesztésekről – (szintén településvezetői tapasztalatok alapján) számos ponton látványos előrelépést generáltak már.

A népességszámhoz kapcsolódóan megoszlottak a vélemények: az ezzel kapcsolatban említést tett települések egy része kifejezetten elkerülné a további népességnövekedést – jellemzően az agglomeráció, illetve néhány szuburbán település –, a többség viszont tartaná a jelenlegi népességszámot, vagy növekedne – ennek mértékre nem tértek ki. A stabil (jelenlegivel körülbelül megegyező) szám vagy a növekedés előremutató fontos eleme azonban az, hogy az elöregedést lassítsák, jó esetben megfordítsák, nemcsak a hosszú távú fennmaradás érdekében, de az idős lakosság jelenlétével együtt járó egyéb szükségletek (pl. szociális és egészségügyi ellátás más dimenziói) megfelelő minőségű biztosításának (Karsai, 2017) megteremtése érdekében is. Tekintettel azonban arra, hogy az idősödés országos szinten jelentkező kihívás, a legtöbb település számára – amely a gyermekszületésekkel is történő növekedéssel számol – a kétfajta feladatkört párhuzamosan szükséges kezelni.

Azzal kapcsolatban sem volt a jogállás vonatkozásában eltérés, hogy miként ítélik meg a jelenlegi fejlődési pályájuk fenntarthatóságát. A vizsgált települések több mint kétharmada szerint feltehetően fenntartható ez a pálya, körülbelül negyedük szerint a fejlődésük gyorsulni is hivatott. Egyetlen település sem gondolta, hogy rövidtávon problémáik lennének, hosszú távú problémákat a városok 4%-a, míg a falvak 6%-a vélelmez.

A koronavírus-járvány a kérdőív után még több hullámban jelentkezett, emiatt időközben több ponton változott meg a központi szabályozások értelmében az önkormányzatok hatásköre, lehetőségei, érintve az adókból származó forrásokat. Ennek nyomán – és a kérdőívre adott válaszok alapján – feltételezhető, hogy erre a kérdésre ma már kissé árnyaltabban, pesszimistábban válaszolnának. Ugyanakkor a már akkor is fel-felbukkanó negatív aspektusok ellenére a települések az önmaguk stabilitásának biztosítását hangsúlyozták a fenntarthatóság és megújulásra való képesség alapvetéseként. Ezt a célt a globális hatásoknak és kiemelten a politikának való kitettségük okán – adott helyzetben különösen – tekintették központi kérdésnek, amelyben összeadódott az arányosan kevés központilag elosztott forrás és a feladatok finanszírozási keretrendszere azzal, hogy az adóbevételek is csak a „*lyukakat tömik be*”, „*a kötelező feladatokat egészítik ki velük*”, és ehhez jön adalékként, hogy az adókiutalásokkal az önkormányzatok csak maguk ellen dolgoznának a lakosság megítélése tekintetében. A mozgásterületet szűkösnek érzik, a projektlehetőségekből jut több-kevesebb ezeken felül, de ezzel előre kalkulálni jóval nehezebb, mint a központi források esetében. (Emellett az általunk vizsgált körben ugyan nem merült fel, hogy ne lenne például a projektek

kezelésére elegendő mennyiségű és „minőségű” humánerőforrás, de vélhetően az ezeknél is kisebb, még több problémával küzdő településeken részben ez is akadálya a fejlődésnek.)

A saját településük alkalmazkodóképességét (2. melléklet 61. kérdés) a fentiek ellenére ötfokozatú skálán átlagosan a városok 3,7, a falvak 3,94 pontra, míg a helyi társadalom reagálását a válsághelyzetekre (2. melléklet 62. kérdés) 3,61, illetve 3,73 pontra értékelték. A falvak minimálisan magasabb értékei vélhetően annak köszönhetőek, hogy ezek zömében a közösségben, az identitásban való bizalom némileg magasabb a településvezetők számára, így a felmerülő nehézségekkel való megküzdésbe ezt is belekalkulálják. Az erre való következtetést indokolja, hogy e szempontokat a jövő tekintetében lényegi tényezőként számos egyéb kérdéskör esetében is hangsúlyosan kifejtették.

25. ábra Szabadon rendelkezésre álló forrás esetén célzott fejlesztendő tematikák (a kérdőív 65. kérdésére adott válaszok alapján) – községek és nagyközségek, 2021 (szerk. Karsai V.)

26. ábra Szabadon rendelkezésre álló forrás esetén célzott fejlesztendő tematikák (a kérdőív 65. kérdésére adott válaszok alapján) – városok, 2021 (szerk. Karsai V.)

A fenti ábrák (26-27. ábra) és a korábban már részletezett, településvezetők által elmondottak alapján látszik, hogy a célrendszer nem változik jelentősen (nem is tud), lévén a meglévő (érzékelt) lemaradások, hiányosságok adottak. Ez a legtöbb esetben a kihívásokkal teli speciális időszakokban is (pl. koronavírus okozta helyzet) intenzív hatással bír, a hosszú távú stabilitás elérésének első lépése pedig mindenképpen ezek orvoslása kell, hogy legyen. Az infrastrukturális és intézményi kérdések – miként az a vonatkozó fejezetben kifejtésre került – továbbra is központi kérdések, nemcsak a hiányosságok, de a meglévő rendszerek karbantartásának vonatkozásában is. Minden egyéb már „valódi” fejlesztésnek tekinthető, ugyanakkor csak részben, vagy egyáltalán nem nyílik mód ezekre, ha az alapok nem állnak megfelelő szinten.

Romániában a fennmaradás és fejlődés némileg komplexebb kérdés, már csak a közigazgatási rendszer vonatkozásában is. Fejlesztani és fenntartani nem csak a „saját” települést (ott: központi települést) kell tudniuk, de szükséges megoldani, kigazdálkodni a hozzájuk csatolt, különálló település(szövet)eket is. Gazdasági helyzetükkel kapcsolatban két főbb tematikát érintettünk az interjúk során: a költségvetés összetételét, illetve a vállalkozásokat és azok hatását a településre és a térségre. Az elmondottak alapján a költségvetés egyfelől áll az alapvető állami támogatásokból, illetve a helyi adókból, de ezek – a magyarországi társaikhoz hasonlóan – javarészt csak az alapvető feladataik ellátást képesek fedezni. Fejlesztésre kizárólag egyéb, főként EU-s pályázati források fordíthatók – és megítélésük szerint mindegyik település (és ezen túl a beosztott településeik) tekintetében még *„bőven van hová fejlődni”*. A rendelkezésre álló összegekből eddig leginkább infrastrukturális beruházásokat, illetve intézményi fejlesztéseket tudtak végrehajtani. Városként az a tapasztalatuk, hogy míg a kórházakat, oktatási, kulturális, sport- és egyéb intézményeiket épphogy finanszírozni tudják az említett támogatásokból és adókból, addig a nem városi jogállású települések megítélésük szerint előnyben vannak, hiszen a vidékfejlesztési források aránylag még mindig kedvezőbb helyzetbe hozzák ezeket – *„szinte dupla akkora költségvetéssel tudnak működni”*. Erre példaként egyikük a Kolozsvár szomszédságában található Szászfenest említette, amelyet mi is felkerestünk: ez egy rendkívül gyorsan növekvő (olyannyira, hogy a lakosságát ezres eltéréssel és csak tippelni tudta mindenki, akit kérdeztünk), néhány helybéli elmondása alapján gyakorlatilag csak alvófunkciót ellátó, sokemeletes társasházakkal bíró település, amelyet faluként mégis előnyösebb helyzetben levőnek gondolnak tartani vezetőik. A romániai városokkal szemben a magyar városok és nem városok között ilyen – markáns – különbség a forráselnyerési lehetőségeik tekintetében nincsenek, itt inkább meghatározó az, hogy például kizárt régió településéről van-e szó (érintettek például a

budapesti agglomeráció települései), vagy rendelkezésre áll-e megfelelő számú és képzettségű szakember a településvezetésben a pályázatok benyújtására és kezelésére.

Az EU-s források mellett egy sajátos – a főként román többségű településekkel szemben előnyként értelmezhető – pluszforrásként az anyaországi magyar állam/egyház/alapítványok által biztosított támogatások is rendelkezésre állnak bizonyos esetekben. Az ehhez, illetve ennek mértékéhez való hozzájárulás viszont hozzáállás kérdése is. Azonban a lobbi tevékenység elengedhetetlen, mint kiemelték, minden irányba. Egy romániai magyar település számára ilyen módon politikai vonalon főként három úton nyílik fejlesztésekre fordítható források kapcsán lehetőség: Budapest, a megye és ezzel Bukarest irányában kell lobbizni. Brüsszel, azaz az EU felé politikai kapcsolatrendszer alapján nem igazán érzik, hogy lépni tudnának. A magyar településekkel szemben úgy gondolják, a helyi vezetőknek így nem annyira lényeges közvetlenül a nagypolitika irányába mozogniuk – számukra a megyei szint elsődleges ilyen szempontból, ahonnan az országos szintre magyar pártok képviselői kerülhetnek –, ugyanakkor elismerték, a hatékony lobbitevékenység a magasabb szinteken előnyös volt némely település számára.

Egyfajta lobbitevékenységként értelmezhető az a fajta mozgás is, amelyet a mélyinterjúk során a városvezetők a gazdasági szereplőkkel kapcsolatban említettek. Elmondták, a vállalkozások érdeklődése – amely kapcsán mindenképpen előnyös lehet a városi rang –, megjelenése, majd ezek megtelepedése a városaikban, valamint az egyébként is jelentős mezőgazdaság együttesen azt eredményezi, hogy a városaikban a munkanélküliség elhanyagolható, sőt, éppen munkaerőre lenne szüksége az említett betelepült (és bővülni) vagy betelepülni szándékozó cégeknek. Tény, a munkaerőhiányt, ezzel együtt a demográfiai problémákat az EU-csatlakozás következtében jelentős kivándorlás is fokozza (emellett az előregedés is általános következményként jelent meg – hasonlóan a magyarországi viszonyokhoz).

V.4.8 Saját igényein túlmutató szolgáltatások, térszervező funkció

2018-ban, egy konferenciára készülvén, mélyinterjúk keretében kerestünk meg településvezetőket. Az akkori kutatás sok szempontból felkészülés volt a jelen disszertáció végleges interjúkérdéseinek összeállításához (2. melléklet). Az egyik agglomerációs város polgármestere annak fejtegetése közben, milyen az ideális – városias – város, ezt milyen lépések mentén, milyen feltételek fennállása esetén lehet elérni, kijelentette, hogy „*Budaörs az önkormányzatiság csúcsa, mindenki olyan akar lenni, mint ők*”. E mondat mögött nem csak az

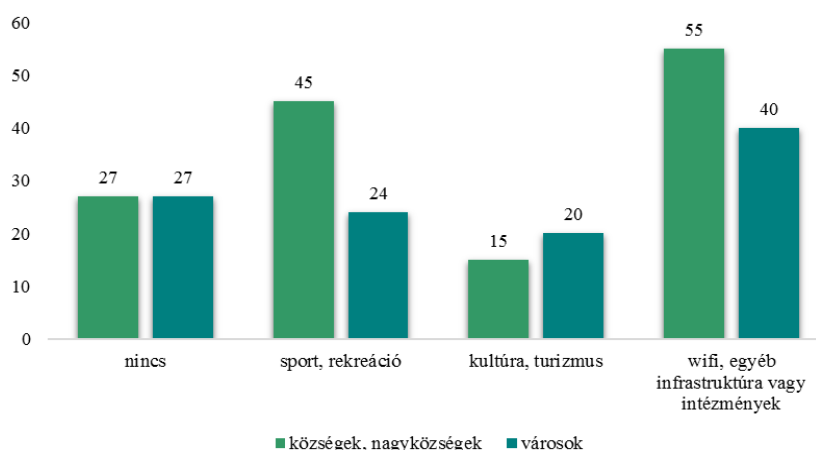
áll(t), hogy számukra (az ő perspektívájukból) Budaörsön megfelelő társadalmi és gazdasági lehetőségek, stabilitás van a város működtetése és fejlesztése tekintetében, de az is – ami a későbbiekben kifejtésre is került –, hogy ott felvállalhatóak olyan egyéb, „extra” feladatkörök, amelyeket a társadalom másutt is igényelne, de forrás hiányában a legtöbb helyen ezeknek egy-egy elemére sincs lehetőség, nem hogy több plusz szolgáltatást részben vagy egészben önkormányzati szerepvállalással biztosítani. Sportolásra lehetőséget adó helyszínek (városi uszoda, sportcsarnok és strand), kulturális intézmények (különösen a színház, ami Budapest közelsége okán különösen felülreprezentált funkcióként íródott le az említett polgármester irányából), illetve ezek stabil biztosíthatósága egy külön szintre emelte – az elmondottak alapján – Budaörsöt a környezetében.

A települések alapvető funkcióikon és szolgáltatásaikon túl, lehetőségeikhez mérten és céljaiknak megfelelően felvállalhatnak olyan extra feladatokat, amelyek akár saját lakosságuk magasabb szintű ellátását, avagy tágabb térségüket is szolgálhatnak. Ehhez kapcsolódóan kérdeztük a településvezetőket arról is, hogy náluk milyen olyan funkciók jelennek meg, amelyeket ők „extraként” értékelnek. Több szempontból is meglepő válaszok születtek. Először is, miként a 28. ábrán látszik, a válaszokat négy kategóriába sorolva az a tapasztalat, hogy mind a falvak, mind a városok nagyjából negyede (27%) nyilatkozta, hogy ilyen jellegű funkciók nincsenek helyben. A kulturális–turisztikai funkciók megjelenése a települések 15-20%-ában jelenik meg a válaszok alapján, ugyanakkor az, hogy ez alatt pontosan mit értenek, szélesebb spektrumot fed le. Ennek kapcsán a múzeum, mozi vagy színház(i szolgáltatások, akár művelődési ház keretein belül) vagy rekreációs túraútvonalak ugyanúgy megjelentek extraként definiálva, mint például a gyakoribb könyvtár.

A sport–rekreációs lehetőségek hasonlóan sokrétű felsorolással szerepeltek (pl. uszoda, strandfürdő, aquapark, motorversenyek lebonyolítására alkalmas helyszín, tenispálya, sportpark, tavak, street workout lehetőség), ugyanakkor ebben az esetben a falvak jóval magasabb arányban említették (45%, míg a városoknál csak 24%). Ez jelentheti azt, hogy a nem városi jogállású települések számára ez extraként, míg a városok számára evidenciaként számításba vett kategória, de az is a magyarázat része lehet, hogy a sportolási és rekreációs lehetőségek – miként arról korábban, a vonatkozó fejezetben már szóltunk –, közösségépítő-identitásképző tevékenységekként tekintettek, amely tematika a községek és nagyközségek számára (bár nem kizárólagosan) kiemelt fontosságú szempont.

Az extra versus evidencia logika lehet a magyarázata annak is, hogy bizonyos intézménytípusok és szolgáltatások (pl. bölcsőde, bentlakásos idősotthon, fiatalok letelepedését támogató bérlakások, e-bike töltő, zöldhulladék kezelés), illetve a helyben (jellemzően

részleges települési lefedettséggel) az ingyenes köztéri wifi elérés szintén a falvak esetében kiugróan magas (55%, bár itt a városoknál is 40% az arány, ami a többi kategóriához képest kiemelkedő). A wifi lefedettség ilyen mértékű említése ezen felül mutatja azt is, hogy a városiasnak tekinthető, globalizációt még inkább „beengedő” funkció(k) megjelenése kistelepüléseken – kiemelten jogállás vonatkozásában a községek, nagyközségeknél is – az urbanizáció egyes, hétköznapiak tekinthető elemeinek „leszivárgását” jelöli a települési hierarchiában. Azaz a kistelepülések, községek és nagyközségek urbanizációját is jelenti – egyúttal ezen települési különbségek feloldódását a globalizáció folyamányaként.

27. ábra A helyi alapigényeket meghaladó „extra” szolgáltatások a vizsgált településeken (%), 2021 (szerk. Karsai V.)

A fentebb, illetve a kérdésre adott válaszban említett extra funkciók a megkérdezettek megítélése alapján viszonylag magas arányban szolgálnak ki a helyieken túli, tágabb térséget mindkét jogállás kategória esetében. A városvezetők 42%-a, míg a községek, illetve nagyközségek vezetőinek 49%-a szerint látnak el ilyen módon adott tekintetben egyfajta központi funkciót kisebb-nagyobb térségük számára. Ez alátámasztja a kérdőív 40. kérdésére adott válaszokat is (2. melléklet, 40. kérdés), amelyben a városok 87, míg a falvak 78,8%-a jelölte azt, hogy mikrotérségi szerepkört mindenképpen ellát.

Az igények mentén a különböző források – kinél több, kinél kevesebb – (pl. saját bevételek, EU-s pályázatok) ezeket tették eddig lehetővé a kutatásban részt vett települések számára. Azt is megkérdeztük, hogy a meglévő igényeken túl – vagy amennyiben nincs meglévő – mit fejlesztenének a későbbiekben, amit az extra, térszervező funkciók közé sorolnak. A főként kulturális és rekreációs funkciókon túl említettek számos olyan szolgáltatást, amelyek a környezeti fenntarthatóságot, az idősellátást, illetve középiskolai oktatás bővítését is érintik. Emellett a (magántőke bevonásával is tervező) gazdasági szereplők

számára (még) kedvező(bb) feltételek biztosítását, mint vállalható-vállalendő extra tevékenységet irányoztak elő mind a falvak, mind pedig a városok vezetői – egy esetben kiemelve, hogy a közösség bevonásával tennék ezt a konkrét irányok meghatározásakor.

A fentiekből kitűnik, hogy az extra, illetve térszervező funkciók meghatározása nem egységes, ebben az esetben különösen érzékelhető az, hogy annak – szubjektív – megítélése, hogy mire vágy(hat)nak a települések e tekintetben, nem is annyira a lakosság igényén, de a saját, hierarchiában elfoglalt, illetve némely esetben földrajzi pozíció függvényében (pl. Budapest közelsége) értelmezett. Utóbbi esetben – de valamennyi nagyváros közelében lévő településnél – vélhetően nem csak a „vágyak” jelennek meg a fejlesztési irányok meghatározása (vagy megálmodása) közben. Egyfajta „költség-haszon elemzés” eredményeképp annak integrálása is a folyamat részét képezi, hogy a (nagy)város közelsége okán mely tevékenységek helyben való támogatása, létrehozása ésszerű, ugyanis a megteremtésnél is fontosabb a településvezetők számára a hatékony működtetés kérdésköre.

A várossá nyilvánítási mutató elvár térségi szerepköröket (ezt néhány számszerű kritérium bevezetésével is nyomatékosítja), ugyanakkor a térségi szerepkör, mint olyan, nem kizárólagosan adott település lehetőségeit és vágyait képezi le, sőt, ideális esetben éppen a tágabb térség potenciálját, szükségleteit és lakosainak igényeit veszi elsődlegesen számításba. Budaörs mellett bizonyára számos agglomerációs település örülne egy színháznak, ugyanakkor a Budapesttel való intenzív szimbiózis miatt – a vágyak ellenére – a legtöbb esetben kérdéses a megtérülés. Mindezekkel együtt reális igénynek tekinthető minden kulturális, rekreációs, kiemelten pedig az alapszolgáltatások bővítésének tematikája, hiszen a nagyvárosoktól távolodva például egy egészségügyi vagy szociális szolgáltatás megléte a lakosság mindennapi kihívásaira adott válasz vagy megoldás feltétele is egyben.

A romániai városvezetők a – relatív – sikerességük megítélését főként belső okokra vonatkoztatják. Bár egyértelműen szükségesek egyes külső tényezők, és anyagi források, mégis, a településvezetésnek nyitott, aktív hozzáállása, a kapcsolatrendszer kiépítése és lehetőségek kiaknázása a polgármesterek tapasztalatai szerint nélkülözhetetlenek a látható előrelépéshez. Kiemelték a hosszú távú, világos és határozott koncepció mentén való fejlődést is. Ez azért is fontos, mert korábbról azok a települések, amelyeknek vezetése kevésbé gondolkodott eszerint, még görgetik maguk előtt az akkor el nem végzett feladatok hatásait, ezért extra feladatokra – legalábbis saját megítélésük szerint ilyen jellegű plusz vállalásokra – bár igény és hajlandóság lenne, forrás (a magyar tapasztalatokhoz hasonlóan) kevésbé. Úgy látják, „*a lakosság mindig negatívan fog viszonyulni a városi címhez, főleg az adók miatt*”, de már látszik elmozdulás a korábbi hátrányként való megítéléshez képest. Alapvető

hiányosságokról kellett elindulniuk, de a folyamatok haladnak, az egyre több és jelentősebb EU-s pályázat is ezt erősíti, amit sikerként értékelik – bár tudják, ezt az emberek még kevésbé realizálják, mert nem annyira látványos.

Összességében úgy gondolják a mélyinterjúban részt vevő településvezetők, hogy jó úton haladnak városként. Arra a kérdésre, hogy inkább falu vagy város-e a megélt település, eltérő kifejezésekkel, de ugyanazt írták körül: félúton vannak. Egyikük úgy fogalmazott, városa „*faluváros*”, azaz falusi jegyekkel bír, de már benne van a köztudatban, az életszínvonalban a városi vonások sokasága is. Tapasztalataink alapján a magyar városvezetők (illetve azon települések vezetői, amelyek ranggal ugyan – még – nem rendelkeznek, de fejlettségük sok szempontból eléri a városokét) igen hasonlóan vélekednek.

A magyar és a látott és hallott romániai információk alapján kijelenthető, hogy a lemaradások (infrastruktúra, szolgáltatások és intézmények) tekintetében meglehetősen párhuzamos kiindulópontból beszélhetünk a hasonló múltú és jellemzőjű települések tekintetében. Ami eltérés, az a városi cím megítélése, annak megszerzésének következményei. Magyarországon inkább semleges a hozzáállás, akár városokról, akár (nagy)községekről beszélünk, és itt a cím inkább presztízs szempontból számít (akár a vezetőknek, akár a potenciális befektetők miatt a „térképre kerülés” miatt), Romániában – valószínűleg a kényszer szülte, több, az egyén szintjén is érzékelhető hatás (adók, kezdetben elmaradó fejlesztési források) miatt – jóval negatívabb érzet párosul a városi ranghoz ezeken a településeken. Ugyanakkor jogállástól függetlenül elmondható, hogy mind az ottani, mind az itthoni települések fejlődése szempontjából rendkívül fontos a településvezetés motivációinak és távlati gondolkodásának összessége.

28. ábra Nagysármás városa meglehetősen rurális adottságokkal (fotó: Trócsányi A., 2019)

29. ábra A részben szuburbanizálódó Nyárádtó, valamint a háttérben Marosvásárhely és a peremén található Azomureş vegyipari telepe(fotó: Trócsányi A., 2019)

VI. EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA

A magyar településhálózat elemeinek jelentős része a néhány ezer fős népességszámmal kistelepülési kategóriában található – európai és kelet-közép-európai léptékben. Sokaságuk – jogállásuktól függetlenül – önmagában indokolja vizsgálatukat, ugyanakkor az egyik legjelentősebb hatás, az urbanizáció tekintetében a kutatások nagy része a nagyvárosokra (és azok környékére) koncentrál, lévén a szuburbanizációs szakasz van jelen napjainkban leginkább ezeknél. (Kis)városaink több mint fele rangját a rendszerváltás után nyerte el, akkoriban és azután, amikor az önkormányzatiság az 1989-es rendszerváltást követően a mai formájában létrejött. Ebbe igyekeznek beletanulni a településeink az elmúlt 30 évben, akkor, amikor a globalizáció – és ennek nyomán az urbanizáció említett szakasza – szintén erőteljesen hat. Kutatások szólnak azonban arról (és tapasztalja is bármely ekkora városban vagy (nagy)községben élő vagy azt bármilyen formában megélő lakos), hogy ezek a hatások egyre inkább megjelennek a hierarchia alacsonyabb fokán, elmosva a vizsgálatok szempontjából „kényelmes” határokat – határsávokká alakítva őket. Ezzel együtt a mindennapok – a vezetés számára a működtetés, a lakosság számára az élhetőség, gazdasági szereplők számára keretfeltételek – tekintetében újfajta lehetőségek, de kihívások is megjelennek, amelyekre számos aktor érdeke és hosszú távú cél mentén valamilyen módon reagálni szükséges.

Helyben definiált célok, ugyanakkor külső és belső feltételrendszerek közepette kell olyan környezetet biztosítani ezeken a településeken is, amelyek megfelelnek a modern igényeket támogató lakosságnak ugyanúgy, ahogy az egyes profitorientált – vágyott – kisebb-nagyobb vállalkozásoknak is. Mindezt olyan szabályozási környezetben, amely a rendszerváltás óta a törvényi stabilitás és az önkormányzati önállóság (támogatásának) ígérete ellenére – legalábbis az utóbbi, többféle válsághelyzettel sújtott időszakban – a vizsgált településeink vezetőinek elmondásai alapján kevésbé kedvezett a céljaik eléréséhez.

A koronavírus-járvány bár számos ponton torzít(hat)ott az elmondottak kapcsán, a támasztott kihívások erejénél fogva (az említett változékony szabályozási környezetben) mégis sokkal valóságosabban tudta megmutat(tat)ni a kisvárosok és a kisvárosi szintet megközelítő községek és nagyközségek mindennapjait, a lehetőségeket és azok kihasználásának hatékonyságát, illetve a nehézségeket és azt a képességet, amelyekre és ahogyan ezek a települések reagálni tudnak. Mindez néhány éves periódus, mégis hosszútávú hatása megkérdőjelezhetetlen, nemcsak a kikényszerített lépések következményei miatt, hanem mert számos esetben azt az alapvető kérdést állította reflektorfénybe, hogy milyen koncepciók

mentén terveztek eddig, és ez egy komoly, és ami még fontosabb, váratlan szituációban elégségesnek bizonyul(t)-e.

A jelen disszertáció nyolc témakörben, A. Maslow szükséglethierarchiájának logikáját alapul véve vizsgálta a méretkategóriába eső és számos szempontból városiasnak ítélt kisvárosokat és (nagy)községeket, melynek kiindulópontja azonban az elmúlt 30 év várossá nyilvánítási gyakorlata és annak hatásai voltak. Statisztikai és szakértői tapasztalatokon is nyugvó kiválasztást követően a településvezetők (legtöbb esetben a polgármester, némely esetben valamely más pozícióban lévő, polgármester által kijelölt, településirányításban aktívan közreműködő munkatárs) tapasztalataira és meglátásaira támaszkodva igyekeztünk kutatni annak kapcsán, hogy az említett jogállás kategóriák között hol húzódik ez a határsávva elmosódott határ(vonal). Ennek jelentősége nem újabb kategorizálás céljából látszott kutathatónak/kutatandónak, sokkal inkább azoknak a jellemzőknek, szempontoknak a megtalálása volt cél, ami alapján egy modern világban (az említett globalizáció beszivárgása alacsonyabb hierarchiaszintekre, úgy, ahogy a társadalom különböző rétegeiben is) láthatóvá tehető, milyen igények, helyzetek, reakciók adják a keretrendszert/feltételrendszert manapság.

A kiindulópontok néhány kulcsszó köré rendezhetők. Egyfelől a korábbi kutatások és szakmai viták, amelyek Magyarország poszt-szocialista térségű pozíciója és az ennek hatásai kapcsán fogalmazódtak meg, egyértelmű alapot adtak amellet, hogy e településméret elemei jelentős csoportja a 3155 elemes állománynak. Ezzel szoros összefüggésben az is fontos kiindulópont volt, hogy a településhálózat alapvetően szerves fejlődés következtében alakult ki, ezzel szemben a városhálózat alakulásába (mindig is) beleszóltak hatalmi érdekek, illetve a sajátos szabályozási keretrendszer. A vonatkozó törvénykezés elvárásai az utóbbi évtizedekben egyszerre hordozzák magukban a megengedő hozzáállást és a szigorú elvárásokat. A nem egyértelműen definiált pontok a hatalom (ma a köztársasági elnök, illetve a neki döntésre előkészítő apparátus) mérlegelésére bízzák a végső ítéletet várossá nyilvánítás („rangra emelés”) kérdésében, ugyanakkor a konkrét (statisztikai) elvárások túlságosan erősek egy olyan településhálózathoz, amely elemeinek többsége (még a már városi címmel rendelkezők jelentős része is) ezeknek képtelen megfelelni (pl. fogyatkozó, ugyanakkor életvitelében urbanizálódó népesség).

A kutatás vizsgált időintervallumának ezen okok miatt a fentebb már részben említett rendszerváltás kiindulópontjával határoztuk meg, ez később kiegészült a vizsgált településcsoport vonatkozásában az 1989-ben várossá nyilvánított településekkel is. A jelen disszertáció főbb tematikája tekintetében, lévén, hogy e csoportból kisszámú kitöltés érkezett a vonatkozó kérdőívre, az eredeti tervekkel ellentétben külön a válaszaikat nem vontuk az

elemzések alá. Ez megengedhetőnek tűnt, tekintettel arra, hogy ezek a települések a statisztikai szempontok szerint nem mutattak kiugró eltérést a később várossá nyilvánítottaktól, ami részben annak is köszönhető, hogy a rendszerváltás után is kaptak címet olyan városok, amelyek azt megelőzően is érdemesek lettek volna erre, ugyanúgy, ahogy az 1989-esek, ezek is a „megkésve” várossá nyilvánítottak csoportjába tartoznak.

Az emberek percepcióiban élő város- és „falukép” egyértelműen elhatárolható, a város mibenléte a „több” és a „jobb” szavakkal szinte minden szempontból összefoglalható: több lakos, több hely, több intézmény és jobb infrastruktúra, több és jobb munka- és szórakozási lehetőség. Az azonban, hogy ez végül adott méretkategóriában, ma Magyarországon (Kelet-Közép-Európában vagy „közelebről” a poszt-szocialista térségben) mit takar, a kutatás indulásakor központi kérdés volt. Részben ezek a szempontok jelentek meg a modellünk tematikáiban is.

A modellünk felépítéséről és annak miértjeiről fentebb részletesen szoltunk, a jelen fejezetben az összefoglalást azonban azon logika mentén tesszük, amelyre a kapott válaszok mozdították el a kiindulópontként szolgáló hierarchiánkat. Ennek részletezése az eredmények összefoglalását követően a konklúziókat fejtegető fejezetben történik majd.

VI. 1 A település közösségét érintő tapasztalatok

Kutatásunk során külön vizsgáltuk a népesség mennyiségének és minőségének hatásait, illetve a települési közösségek és tradíciók jelentőségét. Előbbi esetben megelőző mélyinterjúk (és természetesen tudományos kutatás) alapján központi kérdés volt a népességnövekedés vagy éppen -csökkenés tematikája. A magyar demográfiai helyzet nyomán egy zárt rendszerű, hosszú ideje fogyó és előregedő népességről van szó országos szinten, ami az általunk vizsgált méretkategória jelentős részére szintén igaz. Ez alól kivételt szinte kizárólagosan agglomerációs, szuburbán települések jelentenek. Főként amiatt a kettősség miatt, hogy ennyire sarkosan vagy intenzív növekedésről vagy jelentős csökkenésről van szó a legtöbb esetben, ebben a témakörben az ehhez való településvezetői hozzáállás ismerete alapvető fontosságú volt.

A népességtöbblet származása, illetve generációs különbségek napjainkban fontos összetevőnek bizonyulnak. Az általunk vizsgált települések többségében felmerült az a probléma, hogy a különböző egyéb – főként nagy(obb) – városból betelepült lakosság más igényekkel (más életvitellel jellemezhető, mint a régóta helyi (gyakran idősebb) hányad. Ez több ponton konfliktusforrás a lakosságon belül (pl. eltérő napirend, értékrend, tiszteletadás

hiánya), emellett a támasztott (pl. infrastrukturális, szolgáltatásokat érintő) igények miatt a településvezetés szempontjából is felmerülnek megoldandó feladatok. Az említett problémák megjelenése független a jogállástól (a városok negyede, a falvak közel harmada érintett). Ennek magyarázata, hogy a vizsgált településkör, lévén a statisztikák (és szakmai tapasztalatok) alapján kellően fejlett a városi szinthez, számos előnnyel képes szolgálni a potenciális betelepülőknél, akik – visszacsatolva a szuburbanizáció intenzív mértékéhez – jellemzően nagyobb városokból jönnek, városias életmódot hoznak magukkal. A (nagy)városból a (fiatal) kisvárosba vagy (nagy)községbe költözés motivációja a válaszadóink elmondása alapján a kertvárosias lét, ennek minden vélelmezett előnyével – ami paradox módon gyakran azzal válik némileg diszkomfortossá, hogy „túlnövi magát” a település, így más jellegű, de a nagyvárosban tapasztalt zsúfoltság ismételt megjelenésével. Emellett a meglévő, sokszor idősödő helyi lakosság megszokott életvitelével és értékrendjével való ütközés is ront a helyzeten.

A fenti adottságokon egy közösség önmaga is sokat tud(na) segíteni, azonban a helyi vezetők elmondásai alapján a települések egyik legnagyobb, mondhatni alapproblémája manapság az, hogy – a lakosság főként a népesség fokozatos felhígulása, kicserélődése révén – a közösségek felbomlani látszanak, az identitás, ezzel a településhez való kötődés (és ezen keresztül az érte érzett felelősség- és kötelességtudat) is halványul, a frissen betelepülőknél talán ki sem alakul igazán. A társadalmon belüli az elidegenedésnek számos oka van, jelen disszertáció szempontjából ezek kutatása nem feladat, azonban a következményei hatnak a településekre, alakítják azokat. A gyengébb kohézió megnehezíti a mindennapokat, az együttélést, emellett fejlesztési szempontból is kihívásokat támaszt, tekintettel arra, hogy a kötődés hiánya okán például a helyben maradás sem egyértelmű (illetve, ha egy pár marad is, a leszármazottakkal számolni úgy, hogy nem biztosíthatóak az elvárások, sokkal képlékenyebb).

Egy kisebb település kezelése sok szempontból egyszerűbb, ha a közösség kohéziója, illetve az identitás irányából közelítünk. Az ilyen települések gyakran nem csak beépített (pl. műszaki szempontból fejlesztendő) területüket tekintve kompaktabbak, de a lakosság is homogénebb, ezáltal az értékrend, az igények is hasonlóbbak, kevésbé alakulhat ki ilyen jellegű konfliktus vagy merülhet fel olyan igény, ami a korábban megszokottaktól kirívó mértékben eltérne. Az informális közösségek identitásképző erőként is hatnak, keret- és normarendszert biztosítva az azokat alkotóknak. A cserélődő települési társadalmak és vezetőik feladata a számukra újfajta, sokszínű lakosságot olyan módon kezelni, hogy az egyre inkább evidenciává váló bezárkózó, egyre inkább én-központú mentalitást egyensúlyba kerülhessen a klasszikus közösségi értékrend egyes elemeivel.

A közösségek kialakításának és megerősítésének különböző módozatait említették a vezetők. Kiemelték és hangsúlyozták az alulról jövő kezdeményezések, civil szervezetek létjogosultságát, emellett említettek eszközöket arra vonatkozóan, hogy a településirányítás részéről milyen tevékenységekkel igyekeznek támogatni a közösségeiket. Ugyanakkor azt is hozzátették, hogy ez egyre nehezebb, mert a lakosság némely kisebb csoportján kívül gyakran tapasztalják, hogy függetlenül egy-egy programtól, a lakosok bevonása majdnem lehetetlen, mert nem hajlandóak részt venni.

Az életminőség és értékrend eltéréseiből adódó problémákon túl némely igény – amely főként infrastrukturális vagy szolgáltatásfejlesztést érint –, kezelésének nehézségét a forráshiány okozza. A népességszám és annak változása meghatároz többek között – hosszú távú – fejlesztési irányokat, az infrastruktúra és a(z alap)szolgáltatások mértékét. Ez önmagában kezelhető volna, kalkulálható a növekedés vagy csökkenés mértéke, ezért legnagyobb fejtörést nem ilyen formában okoz a vezetésnek. A helyi lakosság korábban „bevételei forrás” is volt a település számára, azonban mára a vonatkozó adók nem maradnak helyben, helyi adók kivetése pedig komoly (politikai) következményeket vonhat maga után. Ilyen módon a népességnövekmény többletbevételeket érdemben nem generál (önmagában, fogyasztáson keresztül igen, de ez értelemszerűen nem közvetlenül a település bevétele, amelyet vissza lehetne forgatni), azonban igényeket támaszt, amellyel sok esetben a lehetőségeket meghaladó kiadásokat idéz elő. A (relatív hirtelen) zsugorodás – tetézve ezen települések esetében az elöregedéssel is a nehézségeket – ugyanakkor éppen azért tud problémát okozni, mert adott esetben meglévő infrastruktúra és intézményrendszer válik feleslegessé vagy nem megfelelővé (az pedig kétséges, hogy funkcióváltással kezelhető-e a probléma), emellett újfajta helyzet elé állíthatja a vezetést olyan módon, hogy a meglévő helyett más jellegű szolgáltatás szükséges – például elöregedés esetében ennek alapvető ellátó- és intézményrendszere.

VI. 2 Az infrastruktúra, a települési arculat és imázs összefüggő jellemzői

Településvezetői szemmel nem mindegy, hogy szükségletek vagy igények kielégítését kell számításba venni a fejlesztési irányok definiálásánál. Főként olyan helyzetben, amelyben – gyakorlatilag görgetve – forráshiányos az önkormányzati kassza, emellett kiszámíthatatlan az a keret- és szabályozási rendszer, amelyben tervezni szükséges.

Az infrastruktúra és szolgáltatások biztosítása, illetve ezek működtetésének finanszírozása teljes települést érintő kérdéskör, lévén a teljes településszövetet érinti. Ez

olyannyira így van némely megkeresett településünk esetében, hogy komoly gondot okoz e tekintetben az eredendően külterületi, üdülőövezetek, kiskertes területek fejlesztésének kérdése, mivel egyre több betelepülő ezeket a részeket választja – holott ezek közművesztettsége, burkolt utakkal való ellátottsága hiányos. De ha csak a belterületeket vesszük alapul, akkor is az egyik legjelentősebb tematikáról beszélünk, amellyel a vezetésnek napi szinten foglalkoznia kell. A lakosság számára a vezetők beszámolóí alapján az infrastruktúra elégtelensége kritikus pont, gyakran a szolgáltatások hiányosságainál is jelentősebb. Ez összefüggésben áll azzal is, hogy sokan nem a saját településükön vállalnak munkát vagy kellően mobilak ahhoz, hogy bizonyos szükségleteiket és igényeiket másutt elégítsék ki, ezért a burkolt utak vagy a közművek használata ilyen módon nem kikerülhető. Ez speciális tematika, tekintettel arra, hogy éppen ezen elemek használata a fentiek okán egyértelműen nem csak a helyi lakosságot, de a kisebb-nagyobb vonzáskörzetet is ki kell, hogy szolgálja.

Az infrastruktúra fejlesztésének nyomása minden településvezetőt érint (más-más mértékben a kiindulási ponttól függően), de az elmondottak alapján az agglomerációban lévők esetében a népességnövekedés intenzív és gyors volta és jelentős mértéke miatt kényszerítő tényező. Ezen települések vezetői igyekeznek lépést tartani a felmerült igényekkel, ugyanakkor kiemelték, hogy a fentebb említett bevételi források hiányán túl a forráshiány esetükben megjelenik a pozíciójuk miatt az EU-s forrásokhoz való korlátozottabb lehetőségek képében is.

A válaszadóink önértékelése alapján elmondható, hogy a települések (azaz azok vezetői) mindenütt látnak még fejleszteni valót, azonban az irányt (a vonatkozó kérdésre adott értékek alapján) jónak gondolják. Ez koncepcionális gondolkodásra utal, és előre vetítve sikeres fejlődések alapjának tűnik. A még hiányzó, szükséges fejlesztések – a fentebb részletezett lakossági igényeken túl – jelentős mértékben a működtetést a korszerűsítés kényszere oldaláról jelentik, a fejlődés szinonimájaként használható ezen települések esetében a felzárkózás, ugyanis – a forráshiánnyal szoros összefüggésben – az igények kielégítésére gyakran azért nincs módjuk, mert a „nulladik lépést”, azaz a (költség)hatékony működést – mind az infrastruktúrát, mind pedig az alapszolgáltatásokat – biztosító modernizációt sem képesek megvalósítani.

E témakörökben a jogállás fejlesztési és fejleszthetőségi szempontból esik előnyösebb megítélés alá. Él az a vélelem, illetve a kutatásba vont települések vezetőinek tapasztalata, hogy a város mint minőség megjelenik a lehetőségek felmerülése esetén, előnyt jelent például akképpen, hogy a potenciális megtelepülő vállalkozások nagyobb eséllyel választanak egy-egy várost, vagy akár pályázati szempontból jobb pozícióból indulnak.

Az infrastruktúra és a biztosított szolgáltatások egy része arculati és imázs elemként is megjelenik. Az első benyomás ilyen szempontból nemcsak a beépítés milyensége okán tud városiasságot közvetíteni, hanem ezeken keresztül jelenik meg az a többlet, amelyet egy város nyújtani tud(hat). A megszólítani szándékozott célcsoportok prioritásai azonban eltérőek lehetnek. Arculati elemként funkcionál – főként potenciális betelepülők számára – a közösség maga (amelynek végül a korábban elmondottak alapján a tényleges beköltözők nem feltétlenül válnak a részévé), emellett a településvezetők meglátásai szerint annak függvényében, hogy városias vagy falusias hangulatot kívánnak a külvilág felé sugározni – számos épített elem e mentén alakítható imázs elemmé (5. táblázat). Míg a városok, városias hangulat esetében a modern, sokszínű, kikapcsolódási lehetőségeket biztosítani tudó sajátosságok, addig a falusias jelleg hangsúlyozása esetén a rendezett, békés, zöld jellemzők a domináns, azzal, hogy az életminőség tekintetében a „faluban város” mint minőség élhető meg.

„városias”	„falusias”
modern városközpont, emeletes/társasházak, felújított utak	rendezettség (a főtér és az egyéb területek tekintetében is)
privát lakóterek (zárt beépítés)	gondos polgárok, participáció
városképi szempontból vegyes/kevert megjelenés	szabályozott beépítés
zöld- és rekreációs területek	parkolás megjelenése problémaként
városrészek (többek között a nyaralóövezetek) „kertvárosiasodása”	újabb, kis telkek megjelenése kertvárosias (kisvárosias) településrészekként
a mezőgazdasági jellegű településeknél is visszaszoruló mezőgazdaság és állattartás	„faluban város”
kisebb telkek (amelyek viszont gyakran zsúfolttá teszik az összhatást)	szellős, ligetes terek

5. Táblázat Az élhetőséggel kapcsolatosan említett sajátosságok a saját település imázs

Sajátos értelmezése van a kertvárosias beépítésnek a megkérdezettek körében. A városi jogállású településeknél a kertvárosi részek a falusias, békés, nyugodt légkört jelenik, a (nagy)községek esetében viszont ugyanez a kisvárosi jelleg alátámasztására szolgál. A kifejezés ilyen jellegű alakítása minden érintett település esetében egyfajta imázs elem a helyi sajátos adottságok mellett. Az imázs építés egyéb formái, a tudatos márkanév fejlesztés azonban a legtöbb esetben nem kiemelt jelentőségű, esetleges csupán, ahogyan az internet adta lehetőségek kiaknázása is – bár a költséghatékonny volta miatt még mindig ez a legelterjedtebb eszköz e témában. A kapott eredmények alapján kijelenthető, hogy a nem városi jogállású

települések a tudatosabb imázs építők. Egyrészt a lakossággal való intenzívebb kommunikáció és programjaik szélesebb körű támogatása okán, aminek alapjai nyilvánvalóan az erősebb meglévő közösségi kohézió és a kiforrottabb kapcsolatrendszerek. A nemrégiben várossá nyilvánított települések esetében azoknál látható hasonlóan intenzív mozgás, amelyeknél a beköltözések nyomán felbukkanó kihívások még nem jelentősek vagy kellően frissek ahhoz, hogy a közösség egyben tartását, alakítását még „érdemes legyen” tematikaként napirenden tartani. Természetesen minden település szeretne erősebb kohéziót, ugyanakkor a vizsgált nagyobb településeken – agglomerációs, szuburbán területeken – ez prioritásként kevésbé tud markánsan megjelenni. Városok esetében az akár kisebb közösségek (civil szerveződések) méretében, illetve az együttélés minimumfeltételeinek biztosítás érdekében igyekeznek ilyen jellegű üzeneteket közvetíteni.

A települési határokon túli imázs építés kapcsán némileg elmosódik a különbség falu és város között. Előbbi erőteljesebben tudja és használja a vidéki nyugalommal párosuló előnyök hangsúlyozását, elsősorban a lakosság megtartása, némely esetben vonzása tekintetében. A városok – a véleményük szerint még mindig előnyt jelentő – városi címükkel, a „térképre kerülésükkel” kapcsolatban építik megjelenésüket, részben a lakosság további vonzása, de (a kutatásunkban) inkább megjelenő vállalkozói kör csábítása érdekében – e tekintetben az infrastruktúra és a megfelelő munkavállalói kör tud értékes adalékként megjelenni. Számukra a gazdasági stabilitás elérése okán a vállalkozások szerepe előtérben volt szinte minden kérdéscsoportunk tekintetében. Ez a várossággal járó kiemelkedő szerepkör, illetve a kötelező feladatok biztosítás, működésük feltételeinek e tekintetben való megfelelése iránti elköteleződésüket (és kényszerüket) támasztja alá.

VI. 3 A sikeresség és a fenntartható, reziliens hozzáállás közös jellemzői

Sikerességet megítélni és megítéltetni, pláne egy kihívásokkal teli időszakban nehéz, ugyanakkor sokatmondó eredményekkel szolgáló feladat. A siker vagy sikertelenség megítélése tartalmazza mind az adott időpillanatig említhető tapasztalatokat, a megküzdési stratégiák eredményességével kapcsolatos (részben nyilvánvalóan szubjektív) véleményeket, mind pedig előrevetíti a hosszabb távú célokat és az azokkal kapcsolatban tervezett lépéseket, módokat. Ahogy arról már szó esett, a vizsgált települések a rendszerváltás óta tanulták, tanulják az önálló önkormányzatiság mibenlétét. Számos sikeres, de sajátosan sikertelen(nek ítélt) vagy fejlődésében megrekedt(nek érzékelt) település vezetőjével történt egyeztetések eredményeit tartalmazzák a szóban forgó fejezetek. Ami egyfajta alapvető megállapítás kell,

hogy legyen ezek külső szemmel, objektív szűrőn keresztül történő értékelésének, az az, hogy hiába minden alapvető (a kiválasztásban is használt) feltétel, amely alapján sok szempontból hasonló településekről van szó, mégis, minden vezető saját megélését, tapasztalatait, a hely sajátosságait értékeli elsődlegesen. A település adottságaiból indulnak ki, ugyanakkor hasonlítják is azt a környezetükhöz – kisebb-nagyobb településekhez, amelyeknél sikeresebbnek gondolják magukat, vagy éppen azokat helyezik fókuszba a kérdésben, amelyekhez hasonlókká szeretnének válni. Ez egyfelől nehezíti az értékelést, másfelől rámutat arra (az elsőre ijesztőnek tűnő, egyébként evidenciára), hogy különböző településekről van szó, a földrajzi pozíciójuktól a településmenedzsment hozzáállásáig számos szempont differenciálta és differenciálja őket – a történelmi perspektívából nézve útfüggő jellegük ellenére.

A hasonló vélemények és tapasztalások háttérében az említett útfüggőség következményei mellett a jelen kor kihívásai – a lekérdezés időszakában a koronavírus-járvány egészen sajátos helyzete – áll. Mindegyik település célja a fejlődés, amely alatt a korral való haladást, a lakosságnak való megfelelést, és mindezek mellett a saját önállóságuk stabil gazdasági háttérét, nem utolsó sorban pedig általános értelemben vett önrendelkezésüket érhetjük az elmondottak alapján.

A gazdaság stabilitása kijelenthető, hogy a legalapvetőbb feltétel – egyúttal az egyik legtöbbször értékelt sikerfaktor is –, amely teljesülését minden település fókuszba helyezi. Az infrastruktúra és szolgáltatások sokszínűsége, a színes és aktív civil szféra, valamint az arculat mind kiemelt fontosságú témakörökként említettek, ezekről gondolják a vezetők, hogy megalapozzák és biztosítani tudják a stabil, sikeres jövőt. Emellett említették, hogy a fiatalok letelepedési/megtelepedési (helyben maradási) hajlandóságának növelése kulcskérdés, ami az országos tendenciákat ismerve (előregedő, fogyó népesség) logikus és érthető cél. Ehhez a helyi adottságoknak megfelelő lépéseket tesznek (pl. telkekkel járó kedvezmények, kisgyermekeket ellátó intézményhálózat fejlesztése). A már említett gazdasági stabilitás, a vállalkozásösztönzés ezzel kapcsolatban nem kizárólagosan a településvezetés (anyagi) érdeke, de a fiatalok ösztönzésének egyik alapvető feltétele, egyben módja is: a helyi (és térségi) munkaerőpiaci helyzet befolyásolja a helyben maradás vagy megtelepedés motivációját is. Bár nem minden település(vezető) vágyik már betelepülőkre a válaszadók alapján, az a fentebb említett demográfiai tényezők miatt mégis fontos, hogy a fiatal lakosság megtartásának feltételei biztosítottak legyenek.

A településvezetők egyetértenek abban, hogy a fejlődés időigényes folyamat, amelyet számos (siker)faktor alakít. Emellett nem lineáris folyamatról beszélhetünk, hiszen a belső adottságok, a települések törvényben meghatározott önállósága és menedzsment hozzáállása

ellenére külső tényezők, gyakran váratlan helyzetek befolyásolják, lassítják, vagy éppen térítik el őket a céljaiktól. Témavezetőmmel már több mint 10 éves közös munkánk számomra legtanulságosabb (de mindenképpen legemlékezetesebb) kérdése (és az arra adott reakció), amely az egyik, a kutatásban több formában részt vevő kisvárosában hangzott el, arra vonatkozott, hogy mit tenne a városvezetés, ha a jelenleg igencsak prosperáló gazdasági háttér egyik napról a másikra eltűnne – ezzel a munkanélküliség felmerülése és számos egyéb hatás mellett a helyi iparüzési adó markáns csökkenése sújtaná hirtelen a várost. A reakció hangos felhorkanás és a kérdés visszautasítása volt, a vezetés bele sem akart gondolni, el sem tudta képzelni, hogy ilyesmi megtörténhet. A beszélgetés 2018-ban hangzott el, valamivel több, mint egy évvel a Covid19 megjelenése előtt.

Egyes eredmények és események azok, amelyek a sikerességet (vagy sikertelenséget), a település ilyen értelemben vett pozícióját a maga útján mérföldkövekként jelzik. Bár a városi cím a leginkább megosztó sikerfaktorként tűnt fel a vonatkozó kérdések alapján, mégis a mai napig több – általunk is interjúzott – település vágya rá, dolgozik érte (hiába az „akadozó” címadási hajlandóság), a már városok pedig összességében, ki kevésbé, ki hangsúlyosabban, de érzi előnyét, sikernek pedig mindenképpen értékelik, hogy elérték. A szabályozás nem tér ki címek visszaadására, mint például a litván rendelkezés, de fel sem merült a feltett kérdések alapján, hogy bármely település ezzel számolna, lévén, hátrányát (ezek szerint) nem érzékelik, ellentétben némely romániai település a várossá nyilvánításuk utáni feladatok és kötelezettségek nyomán. A városi cím lakossági megítélése érdekes kutatási irány (melynek kutatásától a járványhelyzet korlátozásai miatt a jelen disszertációt érintően el kellett tekintenünk), ugyanakkor, a településvezetés tapasztalatai alapján valamifajta presztízst jelent a lakók számára is. Elmondásaik alapján inkább a fiatalabb lakosság szempontjából érzékelhető ez, az idősebb, huzamosabb ideje helyi lakosok sokszor – vélhetően életük végéig – „*faluban fognak élni*” a jogállásváltozás ellenére is, mert így szokták meg. Ők kevésbé nyitottak a változással kapcsolatban, néhol még az egyértelmű előnyök ellenére sem.

A (gazdasági) sikeresség hatása a lakosságra a fentebb említett potenciális helyi munkalehetőségektől (akár kisvállalkozások létrehozásáig bezárólag) a színes szolgáltatásokig, az alapvető infrastruktúra és intézményrendszer működtetéséig meghatározó jelentőségűek. Miként a településvezetők elmondták és hangsúlyozták, a lakosság közösségként való funkcionálása is szerencsés volna, így célként szerepel a vezetők hosszú távú terveiben is ennek támogatása. Ugyanakkor ez sok esetben vagy a korosztályos különbségek, vagy a régi–új beköltözők eltérő életvitele okán nehézkes. Az elmúlt néhány év(tized) egyfajta átmeneti időszakként tűnik fel a települések életében és fejlődésében e tekintetben. A

településmenedzsment elhivatott, a civil közösségekre és szerveződésekre büszkék és támogatják ezek munkáját helyben, ami amellet, hogy a településvezetés számára segítség, az alulról jövő szerveződések okán, és mert valódi közös értékekre épül, emiatt ténylegesen önálló és ellenálló egyesületeket jelent, amelyekre hosszú távon támaszkodhat az egész közösség.

A sikeres település a fentiek értelmében gazdaságilag stabil, amelyben a közösség kohéziója és a településhez kötődő identitás erős. Mindennek háttéréül szolgál a térség stabilitása, versenyképessége is, melynek sok esetben a vizsgált településeink (szeretnénk lenni) a vezető ereje. Mindez azonban az elmondottak, a helyi vezetők tapasztalatai alapján akkor és úgy lehetséges, ha a települések hosszú távon koncepciók mentén képesek fejlődni, amelynek részeként képesek megújulni is, reagálva a felmerülő kihívásokra vagy akár csak globális változásokra. Az infrastrukturális fejlesztések fontossága nem megkérdőjelezhető, ugyanakkor komoly terhet ró a településvezetőkre. Részben emiatt az ezekkel kapcsolatos fejlődések szintén sikertényezőkként jelennek meg – akár csak a romániai példáink esetében. Vélhetően ez a fajta lemaradás (a fejlesztés és a karbantartás is) még hosszú ideig lemaradásként, pótlandó teendőkként szerepelni fog a vezetők számára a koncepcióikban is, anélkül nem biztosíthatóak a minimális szükségletek. Mindezt a tervek alapján – igazodva az EU-s elvárásokhoz és a klímaváltozás kihívásaihoz – a fenntarthatóság jegyében igyekeznek helyben megtenni. E tekintetben igazságtalan lenne egy az egyben összehasonlítani ezen településeket – ahogy egyéneket is –, tekintettel arra, hogy a vonatkozó lépések sok esetben igen költségesek, ráadásul nem ugyanolyan helyzetben lévő településekről van szó. Az ilyen irányú fejlesztések ösztönzése és támogatása mindenképpen támogatandó, de annak figyelembevételével, hogy adott település fejlődése hol tart és milyen módon, eszközrendszerrel tud tovább fejlődni. Ezzel kapcsolatban is validnak tekinthető az a megállapítás, amelyet az egyik településvezető általában a sikeresség és fejlődés kapcsán írt: *„Kifejezetten jó lehetőségnek tartanám, ha nem minden egyes fejlesztési célra külön-külön kellene pályázni, várni a pályázat elbírálását, kifejezetten költségnövelő módon végrehajtani a fejlesztést, éppen azt, amire aktuálisan pályázni lehet, ez sok esetben messze nem az, amire szükség lenne, főleg nem hosszútávon. Ugyanakkor fejlesztési kényszerben vannak a települések, településvezetők, hisz a lakosság folyamatosan presszionál, magyarul mindenre pályázni kell, ha van, ha nincs rá szükség. Sokkal előnyösebb, hatékonyabb és olcsóbb lenne, költségvetési ciklusonként – megfelelő elosztás szerint –, ha települések fejlesztési keretet kapnának szabadon felhasználható célokra. Nyilván ezt szabályozni kell, de százszor hatékonyabb lenne. Az elmúlt ciklus erre jó példa, a pályázat tervezésekor, beadásakor, támogatói szerződés aláírásakor és a megvalósítás idején tapasztalható fejlesztési, kivitelezési*

költségek köszönőviszonyban sem voltak egymással, ennek eredményeként lebutított, önerős, leértékelt fejlesztések tudtak csak megvalósulni, holott, amennyiben ez a folyamat a bürokrácia, pályázati rendszer miatt nem lett volna időben ennyire széthúzva, sokkal értékesebb fejlesztések valósulhattak volna meg. Helyben tudjuk, mire van szükségünk, nagyon nehéz ezt egy országos, vagy uniós direktívához igazítani, s ha ezt megteesszük, akkor az eredeti cél óhatatlanul sérül."

Bár azzal lehet (és érdemes is) vitatkozni, hogy mekkora önállóság a legmegfelelőbb a települések és a közvetlen például EU-s források tekintetében, ugyanakkor általános vélekedés volt tapasztalható abban a kérdésben, hogy bár papíron önállóság volna ezen települések között, a valóságban kiszolgáltatottak az állami forrásoknak (és egyéb behatásoknak), illetve annak, amire a fenti idézet is vonatkozik, nevezetesen, hogy nem feltétlenül a helyi szükségletek és igények a támogatottak, hanem azok, amelyeket végül „fentről” megfelelő célrendszernek gondolnak.

VI. 4. A rendszerben elfoglalt pozíció és a térszervező funkció lehetőségeinek jellemzői

A várossá nyilvánítás szabályozásában külön és határozottan megjelenik a térszervező képesség mint feltétel. A központi szerepkört a számos szemponton átfogóan a vizsgálatunkba vont települések vezetői is hasonlóan kiemelten kezelik – a városi(as) jellemzők tekintetében mindenképpen. Keresik magukban azokat az adottságokat, lehetőségeket, amelyekkel elérhetik, hogy mikrotérségi (néhány esetben ennél tágabb térséget lefedő) jelentőségüket megerősíthessék. Ez a stabilitásnak, a hosszú távú fennmaradásnak egyfajta alapköveként definiált jellemző.

A kiemelkedéssel kapcsolatban két „probléma” – más szempontból a modern világ igényeihez való fejlődésre lehetőséget adó gondolat – merül fel, ha egy lépéssel távolabbról tekintünk a településre, a településhálózatra és a nemzetközi folyamatokra. Egyfelől a települések hasonlóságainak, másfelől a globális hatásoknak való kitettség is befolyással bír e kérdéskörben.

Miként arról korábban is szó esett, ezek a települések rendelkeznének sajátosságokkal, amelyek sok esetben valóban kiemelni képesek őket, azonban – talán nem véletlenül – a többség mikrotérségi központi jelleget érzékel önmagával kapcsolatban. Ez részben azt is jelenti, hogy a hasonlóságaik nyomán azonos méretet képesek lefedni egyik-másik jellemzőjükkel (legyen szó igazgatási, munkaerőpiaci jellemzőről), ami kiemelhető, az a turisztikai potenciál, ennek nyomán nagyobb térséget lefedő, némely település esetében országos szerepkör állapítható

meg. Ennek okai azon túl, hogy a helyi lakosság mobilitási lehetőségei és hajlandósága vélhetően ezt a határt szabja, az is, hogy nem csak a lakosság növekedési potenciáljának szempontjából tekinthető Magyarország zárt rendszernek, de a települések számához viszonyítottan a kiemelkedés és nagyobb méretű térség lefedéséhez szükséges funkciók és szolgáltatások is korlátozzák őket. Ilyen módon a hierarchiában bár leszivárognak nagyobb településre vonatkoztatott jellegzetességek, de a feladatellátás egy szinten túl marad a méretgazdaságossági szempontokkal összhangban a nagyobb települések (megyeszékhely méretű, vagy megyei jogú városok, illetve a főváros) kiváltsága.

Ezek a települések versenytársakként tekintenek egymásra, amit a keretrendszer (szabályozás, illetve a múltból megmaradt berögződések) okoz – és támogat is. Azok képesek kilépni ebből, amelyeken legalább megyei, de inkább regionális vagy országos (legtöbbször turisztikai) többlet található. Emellett – mikrotérségi szinten – sikeresnek mondhatók még e tekintetben azok a települések, amelyek önmagukon, a saját lakosságukon, ezzel együtt pedig a saját határaikon túl gondolkodnak abból a perspektívából is, hogy a lakosságuk ma már nem abszolút helyhez kötött, legyen szó munkavállalásról (ingázás) vagy szórakozásról. A központi jelleg „kialakítása” ilyen módon nem feltétlenül abból indítandó, hogy a vezetés milyen funkciókat gondol elláthatónak vagy bármilyen szempontból üdvözlendőnek, hanem egyfajta alulról való építkezés szempontjából érdemes a lakosság, egyúttal a helyieken túl a környező települések lakossága szempontjából is végig gondolni, mik az igények. A településvezetők által elmondottak alapján az „extra”, térszervező feladatkörök széles skálán mozognak, igazodva azokhoz a lehetőségekhez, amelyekhez helyben van alap. Ugyanakkor minden igyekezet ellenére nem elhanyagolható, sőt, jelentős mértékben befolyásoló tényező az, hogy minek a finanszírozását képes a település megengedni magának. Az extra és térszervező feladatok, éppen amiatt, hogy a település határain átnyúló funkciókként jelennek meg, e településkör esetében legtöbbször önállóan nehezen, vagy csak kis léptékben valósíthatók meg.

A központi jelleg ilyen értelemben azonban nem csak lehetőség vagy előny, de felelősség is: a térség iránt, ami azt a felismerést is magában kell, hogy hordozza, hogy szükséges együttműködni a többi településsel az ügyben, hogy aminek ellátására, felvállalására a saját település nem képes, azt átengedje a másoknak. Azzal, hogy szinte minden település igyekszik valamivel kiemelkedni, hosszú távon kialakítják azt a keretrendszert, amelyben egyetlen minden tekintetben egyértelműen központként definiálható település nem lesz, helyette lesznek megosztott központi szerepek. Ez nem (kell, hogy) devalválja sem a településeket, sem a központi jelleg értékét, mindössze igazodik ahhoz a folyamathoz, amelyben az együttműködés felülírja az egyéni működést. A vállalkozások és munkavállalók

letelepedése, mozgása, vagy a rekreációs lehetőségek az ebből következő mobilitás elmossa a határokat. Az intézményrendszer elaprózódása egyfelől kényelmessé teszi az életet a lakosság számára, de egyúttal csökkenti azok központi szerepét. Összességében perspektívát lenne szükséges váltani: nem a központi jelleg elértéktelenedésétől tartani, hanem felértékelni az együttműködésben rejlő potenciált.

VII. KONKLÚZIÓ

Témavezetőmmel azonos állásponton vagyunk többek között abban a kérdésben, hogy a jó munka nem az, amely minden kérdésre kizárólagos válaszokat ad, hanem éppen az, amely önreflexív, így megkérdőjelezi akár önmaga kiindulópontjait is, emellett további kérdések sokaságát képes felvetni. Nem volt cél a modell felépítésének „felforgatása”, de magánban hordozta a lehetőséget már csak amiatt is, hogy sajátos nézőpontok okán épült fel. Emellett az alapját jelentő Maslow-féle modell is számos új szempont alapján többféle átdolgozáson ment keresztül – bár létjogosultsága ezek ellenére továbbra is megkérdőjelezhetetlen.

A korábban felvázolt modell kapcsán mi is kénytelenek vagyunk engedni annak feszességéből. Ahogy az összefoglalásoknál látható volt, részben ez meg is történt. Ahogy Maslow egyes szempontjai sem értelmezhetők önmagukban, sem szigorú sorrendben, a mi modellünknel is összekapcsolódtak az egymástól adott esetben jóval „távolabb levőnek” gondolt témák eredményei. A jelen disszertáció keretei között ennek további boncolgatása, illetve újabb konkrét ábrázolására és leírása döntésünk alapján nem kerül sor. Ennek oka egyfelől az, hogy ahogy korábban jeleztük, a koronavírus-járvány hatásai miatt módosult a módszertan, ennek legmeghatározóbb negatív hozadéka pedig a lakossági vélemények elengedésének kényszere volt. Másfelől a vázolt és felhasznált modell (és kérdéssor) egy sajátos logika alapján való elemzés első mérföldköve volt, a későbbiekben ennek tapasztalatai alapján további vizsgálatok lesznek szükségesek mind a kutatás kérdései tekintetében – tekintettel a kapott eredmények modellt módosító hatására is –, mind pedig a lakosság, emellett a gazdasági és civil szféra kiemelt fókuszának okán ezen aktorok szempontjából is.

A kutatás kérdései alapján három nagyobb egységben foglalható össze a főbb következtetések.

Hol található a határsáv a vizsgált településminta alapján város és falu (község és nagyközség) – városiasság és falusiasság jellemzők között? (K1)

A város és falu (község és nagyközség) között viszonylag egyszerű határt húzni – itt határsávval kapcsolatban kevésbé van keresni valónk. Város az, amit azzá nyilvánítanak. Ezt még csak azzal sem nagyon kell magyarázni, hogy az a város, ami a vonatkozó törvény alapján belefér a kategóriába, mert amint fejtegettük, lévén ez a köztársasági elnök végső döntésének eredménye a képlékeny szabályozás miatt, sarkosan értelmezve még csak a szabályozásban foglaltak sem törvénytörően meghatározók...

A városiasság és falusiasság között a kutatásban részt vevő települések vezetőinek elmondásai – a modell logikája – alapján találtunk sarokpontokat, amelyek a határsáv „szélső

értékeiként” értelmezhetők. Az információk alapján elmondható, hogy bár a szabályozás meghatároz népszerűséghez kapcsolódó (emellett néhány, a népesség minőségi összetételét leíró) kritériumot, a helyiek számára a népességszám vagy összetétel nem ilyen módon értékelhető. Bár szempontjaik is abból a gyakorlatias megközelítésből indulnak ki, hogy méretgazdaságos működtetés legyen lehetséges, azaz bizonyos „kritikus tömeg” szükséges, azonban a növekedés mértéke és gyorsasága, illetve a települést elhagyók és beköltözők „minősége” (ehhez társítottan életmódjukhoz kapcsolódó igényeik) nem, hogy városiasá tehetnek egy települést, de épp ellenkező hatást érhetnek el. Azzal, hogy nem a megfelelő mértékű az el- vagy beáramlás a meglévő infrastruktúra és intézményrendszer felfejlesztése vagy épp „felesleges”, kihasználatlan elemei, egységei az életminőség (átmeneti) romlását éreztethetik. Különböző stratégiák vannak arra vonatkozóan, hogy a népességszámot az ideális irányában tartsák, vagy oda mozdítsák a településvezetők, de az a fentiek alapján kijelenthető, hogy ma már nem a korábban kiemelten középpontban kezelt népességszám a leglényegesebb elem. A lakosság összetétele, a diverz csoportok közötti eltérő szemlélet (életmód) konfliktusforrásként jelenhetnek meg, ennek alapján pedig elmondható, hogy a népesség vonatkozásában éppen azon települések városiasabbak, amelyekben az ehhez kapcsolódó konfliktusok (a településvezetés reményei és erőfeszítései mentén átmenetileg) megjelennek.

Számos szempontból szerencsésebb településirányítás szempontjából egy homogén közösség, ugyanakkor a diverzitás a hosszú távú fennmaradás egyik alapköve is lehet, ha megfelelő módon alakítják. A társadalom szerveződése különböző (alulról induló) civil szervezetekbe a legtöbb település életében működik – kisebb-nagyobb mértékben –, amit a településvezetés is mindenütt üdvözöl. Ezek a különböző célok, érdeklődési körök mentén szerveződő csoportok teszik valójában élhetővé a települést, a vonatkozó szolgáltatások és infrastruktúra ehhez az alapot, háttérrel tudja biztosítani. A településvezetés számára célszerű lehet ezeket a szervezeteket nem külön-külön támogatni, hanem szorgalmazni annak lehetőségét és módozatait, hogy miként tudnak időnként közös települési célok mentén együtt is működni. Ezzel egyúttal a közösség kohéziója is erősíthető, mert nem kizárólag egyéni vagy kisebb csoport szintjén történik kapcsolattartás, kialakulhatnak nagyobb, települési szintű tematikák mentén is hálózatok. A közösséget is formálhatják, illetve az identitást is erősíthetik azok a törekvések, amelyek a helyiek számára az érdekeltté tételt ösztönzik, ezzel bevonják őket a különböző programokba, folyamatokba. Itt elsősorban a településvezetésre mint kezdeményezőre gondolunk, legalábbis kezdetben, de mindez civilekkel való együttműködéssel is elképzelhető, mi több, szerencsés lenne. A koncepciók megalkotásának folyamatába, különböző (akár nemzetközi vagy hazai finanszírozású) projektek – pl. játszótér

vagy közösségi tér létrehozásának, ha mód van, önkormányzati épületben kis kávézó nyitása könyvekkel, újságokkal, ami a „közösségé” – megvalósításába (programalkotás, kivitelezés stb. formájában) is aktívabban kezdeményezhető a lakosság meghívása. Ezáltal hatékonyabban közvetíthető, hogy a véleményük, az, hogy miként képzelik el a lakóhelyüket, számít a vezetés számára, egyben intenzívebbé tehető a megfelelő kommunikáció, illetve kommunikációs csatornák kialakítása az eltérő szempontokat középpontba helyező, különböző korú, életvitelű stb. csoportok között. Emellett, tekintettel arra, hogy a zöldterületek, rekreációs terek igény szintjén markánsan megjelentek kutatásunkban is, illetve, hogy környezetvédelem és klímaváltozás és a kapcsolódó egészségügyi kérdések dimenziói a következő évek, évtizedek egyik legjelentősebb kihívása lesz, közösségi kertek, parkok, ahol lehet vízparti területek közös használatú, a valós igényeket (akár ízlésvilágot is megjelenítő) – a környezetvédelmi szempontok figyelembevételével – megvalósító lokális programok indíthatók. Ezek a legtöbbször kis költségvetéssel, de annál nagyobb mértékű lakossági bevonással (pl. ki egy-egy használaton kívüli tárgyat, eszközt, ki a kreatív gondolatait adja a tervezés fázisában stb.) megvalósíthatók volnának. Az ilyen jellegű fejlesztésekre példaként szolgálhatnak az ún. *tactical urbanism*²⁴ gyakorlatok, amelyek – általában nagyvárosi terekben – a legkülönbözőbb módokkal teszik élhetőbbé, „sajáttá” az egyes utcák, kihasználatlan vagy éppen nem megfelelő módon hasznosított tereit a lokális igényeknek megfelelően. Ezek gyors, könnyen megvalósítható, de hosszú távú hatásaikat tekintve pozitív változást előidézni képes, cselekvésre ösztönző tevékenységek, szemben a sokszor bürokratikus akadályokba (akár az időbeni elhúzódnásra vagy forráshiányra gondolunk) ütköző nagy volumenű projektekkel.

A lakosság értékrendje és életminőségének feltételei is mutatnak olyan pontokat, amelyek mentén – a településvezetők megítélésére hagyatkozva – eldönthető, melyek városias és melyek a falusias lépték egyes tematikus jellemzői. A „bezárkózó” életmód lakmuspapírjai azok a lakóegységek, amelyek építészeti szempontból kevésbé megközelíthető, elzárkózó helyekké válnak. A nagyvárosok zárt soros beépítése, emeletes (lakó)épületei egyértelműen

---

²⁴ A kifejezést először 2010-ben a New York-i építész, Mike Lydon használta Anthony Garciával – társszerzőjével – a *Tactical Urbanism: Short-term Action for Long-term Change* című könyvükben. A témával kapcsolatban Jaime Lerner építész, egyben Curitiba (Brazília) volt polgármestere a következőket nyilatkozta, nyomtatékosítva a mozgalom létjogosultságát: „Az erőforrások hiánya már nem ürügy arra, hogy ne cselekedjünk. A bénulás biztos receptje az az elképzelés, hogy csak az összes válasz és forrás megtalálása után szabad cselekedni. A város tervezése olyan folyamat, amely lehetővé teszi a korrekciókat; rendkívül arrogáns azt hinni, hogy a tervezést csak minden változó ellenőrzése után lehet elvégezni.” E mozgalom alapvetően a nagyvárosi terek élhetőbbé tételét célozza (máltai példa erre az úgynevezett „Slow Streets Project”, és bár némileg más eredeti megközelítéssel a koppenhágai Superkilen park fejlesztése is), de az alapvetései meglátásaink szerint áttemelhetők, integrálhatók a kistelepülések fizikai formálására a közösség épülésével, mint pozitív hozadékkal.

városi(as) épületek. Az általunk vizsgált települések esetében a kerítéssel történő elzárkózás inkább jellemző, már csak azért is, mert egy másik egyértelműen sarkosan jelentkező határsáv-elem, a kertvárosias jelleg a leggyakrabban említett. Emiatt nem annyira az emeletes társasházak, sokkal inkább a fentebb leírt jellemzőkkel bíró családi házak a gyakoriak. Érdekes tapasztalat a kertvárosias jellegű településrészek megítélése, ami a gyakorlatban leginkább „imázs elemként” lényeges számukra: a falvaknál a városias, a városoknál a falusias jellegét hangsúlyozták a saját településük pozicionálásának és érdekeinek megközelítéséből – holott ugyanazt írták le. Ezek alapján megállapítható, hogy ezeknek a típusú településrészeknek a megjelenése egyfajta városias vonásként értelmezhető, tekintettel arra, hogy a városok falusiasként történő leírása is arra vonatkozott, hogy a nyugodt, békés, zöld környezetet nyújtó, de a város kényelmét az intézmények, szolgáltatások, munkalehetőségek közelségével nyújtani képes egységekről van szó. A falvak esetében pedig a jellemzett kertvárosias egységek egyértelműen az újonnan beépült, tehát a fejlődést a népesség megtartással, a település lakosság számára való felértékelésével biztosító részek. Ezáltal hosszútávon vélelmezhető, hogy a fejlődéssel, a fiatalos, új lakosokkal a modern, számukra fontos értékrend és igények előtérbe kerülésével a „sajátos” városias település kialakulása van folyamatban.

A fentieket támasztja alá az is, hogy az extra igényekre, a térszervező szolgáltatásokra vonatkozóan olyan feladat- és szerepkörök kerültek előtérbe, amelyek – tapasztalataink szerint – a városi jogállású településeknél már evidenciaként értékelhetők azzal, hogy említésre is alig kerülnek, a falvaknál viszont szinte mindenütt. Ugyanakkor itt igen lényeges adalék, hogy a földrajzi pozíció (egy-egy nagyváros vagy éppen Budapest) közelsége jelentős mértékben befolyásolja mind az extra szolgáltatások megjelenését – az ezekre fordítható források mértékén túl –, mind pedig a térszervező lehetőségeket. Ilyen módon éppen az extra szolgáltatások megjelenése kapcsán nehezebb differenciálni, mert a leginkább szubjektíven meghatározott tematikáról van szó. Ebben az esetben a legjelentősebb a többi (nagyobb) városhoz való viszonyítás, így bár extrával a legtöbb település igyekszik szolgálni, kevésbé meghatározható a differencia e tekintetben közöttük. A sport és rekreációs funkciók, illetve a közterületi wifi biztosítása jelenti a falvak számára a plusz szolgáltatást, amelyet biztosítani tudnak, a városok részben ezeket, részben kissé markánsabban a kulturális lehetőségek bővülését emelték ki. A határsáv városiasság felé eső pontján vélhetően ez utóbbi, a kulturális (és turisztikai) intézményrendszer és programok helyezkednek el, de ez a kutatás során – a rendelkezésre álló kérdések keretrendszerében – nem derült ki egyértelműen. A vélelem oka, hogy ezt a tematikát az agglomerációs települések is kiemelten említették, ugyanakkor esetükben Budapest közelsége és az általa nyújtott megkérdőjelezhetetlen előnyök okán inkább

csak vágyott, semmint a közeljövőben megvalósuló (megvalósítható) funkcióbővítésről van szó, tekintettel a földrajzi pozíció okozta kevésbé hatékony működtetésre.

A hosszú távú tervezés kapcsán a leggyakrabban előkerült vélemény, hogy az a település tud ellenálló lenni, amely a fejlesztéseket koncepció mentén, előkészítetten, következetesen teszi. Magyarországon – e kutatás tapasztalatai alapján is – az infrastrukturális lemaradás a legkritikusabb kérdés, amit tetéz a meglévő infrastruktúra fenntartásának, korszerűsítésének kényszere, azonban forráshiányos települések lévén ez szinte mindenütt a napi működés szintjén is okoz kisebb-nagyobb problémát. A működtetésre nagyjából elegendő az állami hozzájárulás, illetve a helyi adók, azonban fejleszteni (pl. szolgáltatást bővíteni, fenntarthatósági szempontok mentén korszerűsíteni) gyakorlatilag mindenütt egyéb forrásból, leginkább EU-s támogatásokból tudnak. A koronavírus-járvány azonban átírt számos berögződött mechanizmust, ráadásul fontos forrásoktól (pl. helyi iparüzési adó) estek el a települések. Ez felértékelte a megújulásra való képességet, és véleményünk szerint²⁵ a korábbiaknál is jobban fókuszba helyezte a településvezetés rátermettségét és vállalkozó szellemét.

A koronavírus-járvány egyúttal rámutatott arra is, hogy bár a települések számára önállóságuk kiemelten fontos (gazdasági önállóság megközelítéssel ez a kérdőív számos pontján előkerült), ugyanakkor a kormányzati döntéseknek és a világban végbemenő folyamatoknak, például a Covid19-hez vagy a (némileg) váratlan orosz-ukrán háború okozta (együttes) gazdasági válsághoz való alkalmazkodás, annak átvészélése és szükség esetén a megújulás érdekében együttműködés szükséges. Ez egyfelől a mindennapi működésben való feladatmegosztások szintjén (pl. központi funkciók egyedüli birtoklása helyett azok megosztása „várostérségi” szinten), másfelől az érdekérvényesítő képesség felől kiemelt fontosságúvá válik. Egy település önállóan – még ha a településvezető lobbij ereje kiemelkedő is a környezetében – képtelen komoly károk elszívása nélkül a fentiekhez hasonló kihívásokkal szembenézni, így – és ez lakosságának érdeke is –, az összefogás, az igények és érdekek közös definiálása – főként mikrotérségi szinten – hosszútávon elengedhetetlen. Számos fejlesztés esetén is előnyös lehet, ha nem egyetlen település vállalkozik rá, elég csak arra gondolnunk – kiragadva egyetlen tematikát –, hogy bár bölcsődeépítések szép számmal zajlanak, előbb-utóbb

---

²⁵ A kutatás kérdőívészése része a koronavírus-járvány közben ért véget, számos kormányzati intézkedés, illetve a COVID19 egyéb (gazdasági) hatásai is később történtek és voltak realizálhatók, így a tapasztalatok, illetve a kérdéskör médiában és szakmai fórumokon való követése alapján vélelmezhető, hogy a következő években különösen jelentős lesz a településvezetők hajlandósága mind az újításokra, a megszokottól való eltérésre, mind pedig a szélesebb körű együttműködésre.

egyéb szociális és egészségügyi ellátó intézmények fejlesztése is szükséges lesz (pl. idősellátás vagy egyéb, betegségek kiváltotta magatehetetlen állapotba kerültek ellátása). Ezt pedig mikrotérési szinten kezelni könnyebb és gazdaságosabb is, emellett a megvalósítás önmagában biztosabbá válhat.

Összegezve néhány kulcsszóban az elmondottakat: a gazdasági stabilitás eléréséhez és a lakossági igények biztosításához ésszerű, koncepcionális elgondolás szükséges. Utóbbiról számos esetben hallottunk, ami kiindulópontként kedvező előjel. Ugyanakkor az ésszerűség – jelen dolgozat tapasztalatai alapján az együttműködés szükségességét, a korábbi város(ias) jellemzők átértékelését helyezi középpontba. Amellett, hogy önmagában a címkék nem teszik jobbbá (sem rosszabbá) a településeket, az ezek mögött vélt vagy valós tartalmak hozzáigazítása elengedhetetlen a ma elvárásaihoz és kihívásaihoz. A (várossá, városiasá mint minőségi többletbe való) fejlődés ilyen értelemben nem saját vagy tankönyvi definíciókhoz való ragaszkodást kell, hogy jelentsen, hanem alkalmazkodást és képességet arra, hogy a felmerült kihívások, a települések előtt álló feladatok megfelelő megoldásokra találjanak – a lehetőségekhez képest helyben történő megoldásokkal, de elengedhetetlen országos szintű, átfogó gondolkodás a kérdésekben, egyben kormányzati akarat a helyzet javítására. A határsáv e disszertáció alapján kidomborított tematikái ehhez (remélhetőleg) adalékul tudnak szolgálni, ugyanakkor minden településnek a saját és térsége ismerete, elfogadása, és a lehetőségek kihasználásának megfelelő módjai a legfontosabbak, leghasznosabbak.

*A kutatás másik fő kérdése az volt, milyen is a vizsgálni szándékozott határsáv? (K2)
Emellett: a határsávba tartozó – települések jellemzőik alapján mik is pontosan: modern falvak, falusiasá vált városok, vagy egyfajta új kategóriaként ténylegesen „faluvárosok” (K3)*

Röviden: a fentiek alapján: színes, diverz, differenciált településekről van szó. Bővebben: körülbelül azonos méretű települések, egy konkrét szabályozási környezetben, falusias és városias sajátosságokkal egyaránt rendelkezve. Nagyon hasonló jellegű és jellemzőjű településeket tartalmazó közeget vizsgáltunk, amelyek ezek nyomán igen hasonló kihívásokkal is szembesülnek. Arról már szóltunk, hogy szerintünk települési szinten az együttműködés szorgalmazása a hosszú távú fejlődés alapjául szolgálhat, ugyanakkor nyilvánvalóan a sajátos, egyedi vonások – legyen szó pl. arculati, egy-egy nyújtani képes szolgáltatásról – megőrzése mindenki érdeke. A diverzitás nemcsak környezeti vagy esetünkben vizsgálva demográfiai értelemben lényeges, hanem a települések mutatott sajátosságaitól a fejlődésük irányában fellelhető sajátos, bátor, váratlan fordulataiig. Mindezt az együttműködés nem törli el, de határozott iránykijelölés és kreatív cselekvés szükséges a saját település érdekeinek szem előtt tartásával – térségi szemlélet mentén. A határsáv

milyensége konkrétumok tekintetében fentebb már a különböző szempontjaink alapján részletezésre került.

Utolsó tapasztalatként meg kell említenünk, hogy a szabályozási környezet, mind a várossá nyilvánítás, mind pedig az önkormányzatiság vonatkozó törvényei felülvizsgálatra szorulnak a településvezetők által elmondottak, a helyi mindennapok megélése alapján. Ehhez széleskörű egyeztetések, nemzetközi kitekintéssel – Európai Unió fejlesztési tematikákkal – együtt történő irányalkotások szükségesek. Ebben az esetben sem a címkézés, sokkal inkább a hatékony működtetés, a megfelelő forráselosztás, és mindezekre épülve a stabil mindennapok biztosítása kell(ene), hogy cél legyen. A települések és az azokon élők, illetve azokat használók ma már nem egy-egy geopolitikai térben élnek, hanem a teljes világot látják, annak vívmányait használják. Ezzel együtt jár az is, hogy a szemléletben, értékrendben is komoly változások álltak be, az, ami akár a rendszerváltás környéki törvényalkotás szemléletét megelőző történelmi időszakok szemlélete volt, ma már nem feltétlenül állja meg helyét minden ponton – a történelmi korokon átívelő felülről irányító, egyes időszakokban túlzóan központosított mechanizmusok helyett a korhoz igazodva széleskörű, társadalmi önrendelkezéssel is alapuló, a lokális értékeket és érdekeket ismerő és elismerő szempontrendszerek szükségesek a fejlődéshez. Ugyanakkor az elmúlt, kihívásokkal teli években történt módosítások, egyoldalú, a településekre terheket rakó törvényalkotások önkényessége sem válhat állandóvá, sem szokássá, a települések bevonása, ezzel együtt a lakosság igényeinek – a vezetőkön, képviselőkön keresztül – „meghallása” a fejlődés záloga, mert hiába bármilyen koncepció, ha az a megvalósítás során ilyen jellegű akadályokba ütközik.

Kornai János (1992) Magyarországot „*koraszülött demokráciaként*” jellemezte a rendszerváltás után, leginkább annak hatására. A társadalom saját ügyeihez való hozzáállásában és településeink is, az azóta eltelt időben történt fejlődésének képe alapján hordozzák ennek nyomait. Városaink egy része ilyen értelemben „*koraszülött város*”, amelyek fejlődése kapcsán felmerül a kérdés, mikor (és hogyan) képesek utolérni „*időben született*” társaikat.

VIII. A KUTATÁS TOVÁBBI LEHETSÉGES IRÁNYAI

A disszertáció több pontján előkerültek bizonyos hátráltató tényezők, melyek okán mi magunk is úgy éreztük és érezzük most már még inkább, hogy minimum „féloldalas” a dolgozat: a lakossági kérdőívezés, mélyinterjúztatás a korábban említett okok miatt nem történt meg. A tapasztalatok alapján azonban a megalkotott modellt nemcsak a lakosságra érdemes „ráigazítani” további kutatások céljából, hanem a helyi civil és gazdasági szervezetekre is, tekintettel arra, hogy a településvezetők által e disszertációhoz való interjúik során számtalan alkalommal kiemelt tényezőkként kerültek elő.

A további vizsgálatok alapjául mindenképpen használhatóak lehet e kutatás modellje és annak kérdései, ugyanakkor, ahogy fentebb kifejtettük, ennek felülvizsgálata szintén szükséges. Az egyes tematikák közti kapcsolatok, azok erőssége, valamint a „fontossági sorrend” újraértékelése kell, hogy a következő lépés legyen. Ezt mindenképpen egy, legalább az érintett települések egy részének lakossági lekérdezésével (amely még a jelenlegi modellen alapul) szükséges elkezdeni annak érdekében, hogy bizonyossá váljanak azok a sarokpontok, amelyekre építve a települések tovább vizsgálhatók.

Mindenképpen érdemes a lakosság értékrendjének és életminőségének alaposabb vizsgálatát is elvégezni – ez (meglepő módon) a településvezetés irányából történt kutatásban lényegesen kisebb fókusszal, más tekintetben került elő, mint korábban gondoltuk. Ezzel összefüggésben a konfliktuspontok vizsgálata is időszerű, főként, mivel ez hangsúlyos szempontként szerepelt. Emellett a fentebb említett együttműködés (*a vertikális mellett a horizontális tervezési logika a koncepciók szintjén*), a megfelelő települések közötti feladatmegosztás szempontjából is alapvető fontosságú annak ismerete, mely település lakossága közép-hosszútávon milyen igényeket támaszt – ezek megvalósítása pedig milyen feltételek mentén reális. A lakosság együttélése a közösség kohéziójának alakulását, erősödését is segítené, ezen keresztül pedig a lakosság bevonását is támogathatná a közös ügyekben (részben a civil szféra tovább erősödésével), amellyel a település valóban a lakosság szükségletei és igényei szerint fejleszthető.

A gazdasági szereplők vizsgálata egyértelműen kiemelten fontos, tekintettel arra, hogy a leginkább középponti tematikaként került elő – több kérdéscsoport vonatkozásában is. A települések véleménye szerint stabilitásukat, önállóságukat, fejlődési potenciáljukat egyértelműen meghatározza az, hogy a gazdasági helyzetük milyen. Ezt nem csak az állami támogatások, adók és egyéb források tekintetében kell értenünk, azaz nem kizárólag a település profitálna a vállalkozások megjelenéséből, de a lakosság is a munkahelyek, és a vonatkozó

infrastruktúra megjelenése okán is. A jelen disszertáció kérdéssora a modell alapján szintén módosítható (és nyilvánvalóan módosítandó) ehhez, de mindenképpen azonos tematikán szükséges nyugodnia ahhoz, hogy összevethető eredményeket kapjunk.

A fentiekén túl a sokat emlegetett koncepciókban való és azokkal kapcsolatos mélyebb kutatások, további célzott mélyinterjúk tervezhetőek a kapott eredmények alapján. Ehhez társítottan érdemes a romániai interjúkhoz hasonlóan további nemzetközi mélyinterjúkat is megejtetni. A kelet-közép-európai régió országaiban mindenképpen, de egyéb európai országok települései is hasznos adalékul szolgálhatnak, lévén az eltérő berendezkedésű és némely esetben eltérő szemléletű országok sajátosságaira, különös hangsúllyal a fentebb már említett életminőség vonatkozásában. A nemzetközi, poszt-szocialista hatások nélküli módon természetes fejlődéssel bíró települések kapcsán így a településfejlődés sajátosságai a kistelepülések urbanizációja is fókuszba kerülhet a továbbiakban

A vizsgált települések hasonlóak, mégis számos ponton sajátosak (pl. földrajzi pozíció, gazdasági lehetőségek tekintetében), így *e kutatás eredménye végső soron kiindulópont* – többek között – a fentebb említett vizsgálatokhoz.

MELLÉKLETEK

1. sz. melléklet

A PhD-képzés során interjúzott/kérdőívezett települések²⁶

Település	Jogállás	2018	2021	Egyéb mélyinterjú
. Abádszalók	város		2021 – disszertáció fő kutatása	
. Abda	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás		
. Abony	város		2021 – disszertáció fő kutatása	
. Albertirsa	város		2021 – disszertáció fő kutatása	
. Alsóörs	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
. Aszód	város	2018 – városiasság kutatás		
. Baj	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
. Balatonföldvár	város	2018 – városiasság kutatás		
. Balatonfüzfő	város	2018 – városiasság kutatás		
0. Balatonkenese	város		2021 – disszertáció fő kutatása	
1. Balatonvilágos	község/		2021 –	

²⁶ A táblázat tartalmazza a 2019 novemberében Erdélyben, Romániában felkeresett és interjú keretében megismert településeket, ugyanakkor nem tartalmazza a terepbejárás során megismerteket.

		nagyközség		disszertáció fő kutatása
2.	Beled	város		2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Biatorbágy	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
4.	Bóly	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
5.	Böhönye	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
6.	Budajenő	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
7.	Budakalász	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Budakeszi	város	2018 – városiasság kutatás	
9.	Bük	város	2018 – városiasság kutatás	
0.	Cigánd	város		2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Csenger	város		2021 – disszertáció fő kutatása
2.	Csepreg	város		2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Csorvás	város		2021 – disszertáció fő kutatása
4.	Csömör	község/ nagyközség	2018 – városiasság	2020 – előkészítő mélyinterjú

			kutatás	
5.	Csurgó	város		2021 – disszertáció fő kutatása
6.	Diósd	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
7.	Dunaföldvár	város		2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Dunaharaszti	város	2018 – városiasság kutatás	
9.	Dunaszeg	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
0.	Dunavarsány	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Emőd	város		2021 – disszertáció fő kutatása
2.	Enese	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Erdőszentgyörgy (Románia)	város		2019 – külföldi tanulmányút
4.	Etyek	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
5.	Fadd	község/ nagyközség		2018 – előkészítő mélyinterjú
6.	Felsőtárkány	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
7.	Fót	város	2018 – városiasság kutatás	
8.	Füzesabony	város		2021 –

				disszertáció fő kutatása
9.	Göd	város	2018 – városiasság kutatás	
0.	Gyermely	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Gyórladamér	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
2.	Halásztelek	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Harkány	város		2021 – disszertáció fő kutatása
4.	Herceghalom	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
5.	Herend	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
6.	Hévíz	város	2018 – városiasság kutatás	
7.	Hort	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Igal	város		2021 – disszertáció fő kutatása
9.	Jánosháza	város		2021 – disszertáció fő kutatása
0.	Jánossomorja	város		2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Kisbajcs	község/ nagyközség	2018 – városiasság	

		kutatás	
2.	Kiskunlacháza	város	2022 – váratlan várossá nyilvánítások után
3.	Kistarcsa	város	2018 – városiasság kutatás
4.	Kozármisleny	város	2018 – városiasság kutatás
5.	Kunhegyes	város	2021 – disszertáció fő kutatása
6.	Kunszentmiklós	város	2021 – disszertáció fő kutatása
7.	Leányfalu	község/ nagyközség	2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Lőrinci	város	2021 – disszertáció fő kutatása
9.	Mágocs	város	2021 – disszertáció fő kutatása
0.	Mezőberény	város	2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Mindszent	város	2021 – disszertáció fő kutatása
2.	Mogyoród	község/ nagyközség	2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Nagybajom	város	2021 – disszertáció fő kutatása
4.	Nagykovács	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás
5.	Nagykörű	község/	2021 –

		nagyközség	disszertáció fő kutatása	
6.	Nagytarcsa	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
7.	Nemesvámos	község/ nagyközség	2021 – disszertáció fő kutatása	
8.	Nyárádszereda (Románia)	város	2019 – külföldi tanulmányút	
9.	Nyékládháza	város	2021 – disszertáció fő kutatása	
0.	Orfű	község/ nagyközség	2021 – disszertáció fő kutatása	
1.	Órbottyán	város	2021 – disszertáció fő kutatása	
2.	Örkény	város	2021 – disszertáció fő kutatása	
3.	Pacsa	város	2021 – disszertáció fő kutatása	
4.	Páty	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
5.	Pécsvárad	város	2021 – disszertáció fő kutatása	
6.	Pilisszentiván	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
7.	Pomáz	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Rajka	község/ nagyközség	2021 – disszertáció fő kutatása	

9.	Rákóczi falva	város		2021 – disszertáció fő kutatása
0.	Remeteszőlős	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Répcelak	város	2018 – városiasság kutatás	
2.	Sajóörös	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
3.	Solymár	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása
4.	Szabadszállás	város		2022 – váratlan várossá nyilvánítások után
5.	Székelyhíd (Románia)	város		2019 – külföldi tanulmányút
6.	Szigetszentmárton	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
7.	Szügy	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
8.	Tab	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
9.	Tác	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
0.	Tápiószentmárton	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
1.	Tarján	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
2.	Tárnok	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő

				kutatása	
3.	Tarpa	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
4.	Tát	város		2021 – disszertáció fő kutatása	
5.	Telki	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása	
6.	Teskánd	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása	
7.	Tótvázsony	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
8.	Törökbálint	város	2018 – városiasság kutatásv		
9.	Újhartyán	város		2021 – disszertáció fő kutatása	2018 – településfejlesztési kutatás
00.	Üröm	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás		
01.	Vajszló	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
02.	Várgesztes	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása	
03.	Vecses	város	2018 – városiasság kutatás		
04.	Velence	város	2018 – városiasság kutatás		
05.	Veresegyház	város	2018 – városiasság kutatás	2021 – disszertáció fő kutatása	2020 – előkészítő mélyinterjú

06.	Villány	város		2021 – disszertáció fő kutatása
07.	Visegrád	város		2021 – disszertáció fő kutatása
08.	Visonta	község/ nagyközség		2021 – disszertáció fő kutatása
09.	Zalakaros	város	2018 – városiasság kutatás	
10.	Zamárdi	város		2021 – disszertáció fő kutatása
11.	Zánka	község/ nagyközség	2018 – városiasság kutatás	
12.	Zsámbék	város	2018 – városiasság kutatás	

A disszertációhoz a modell alapján összeállított kérdőív

Formális urbanizáció és város/településfejlődés (2021)

Tisztelt Válaszadó!

Karsai Viola vagyok, a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának negyedéves hallgatója. PhD-kutatásom témája a formális urbanizáció (várossá nyilvánítás) hatása a települések fejlődésére, illetve ezzel együtt a települések rendszerváltás óta történt fejlődésének felmérése, a fejlődést segítő és gátló tényezők feltárása. Jelen kérdőív nyolc nagyobb kategórián keresztül igyekszik a fentiekhez információkat gyűjteni, ehhez kérem szíves segítségét!

Minden oldal végén található egy "Megjegyzések" című lehetőség, ide a felmerülő, a témakörhöz kapcsolódó, de a kérdések között nem szereplő gondolataikat írhatják.

Az alábbi elérhetőségeken állok rendelkezésükre, amennyiben akár kérdés, akár valamifajta megjegyzés felmerül.

E-mail cím: karsai.viola.pte@gmail.com / vivi2799@gamma.ttk.pte.hu

Telefonszám: +36-70/511-5555

A kitöltést hálásan köszönöm!

Adatok

1. Kérem, nevezze meg, melyik település „nevében” tölti ki a kérdőívet!*

2. Milyen beosztásban dolgozik a településvezetésben?*

3. Mióta dolgozik a településvezetésben?*

- 0-10 éve
- 11-20 éve
- 21-30 éve
- 30 évnél régebben

Mióta él a településen?*

- Születésem óta
- 1-10 éve
- 11-20 éve
- 21-30 éve
- Nem élek életvitelszerűen a településen

5. Ha a későbbiekben kereshetem a téma kapcsán, nevét és elérhetőségét itt adhatja meg.

I. Demográfia

Magyarország települései népességszám tekintetében széles skálán szóródnak. A nagyság és annak változása azonban számos szempontból meghatározó, ugyanakkor konfliktust idézhet elő, ha túl sok, túl kevés, vagy éppen nagyon eltérő háttérű népességnek kell együtt élnie. Az alábbi néhány kérdés ezt igyekszik körüljárni.

6. Mennyire jellemző a településen a túlszűfolttság, viszonylagos túlnépesedés?*

- Egyáltalán nincs ilyen problémánk
- Bizonyos szempontból megjelenik ez a probléma
- Ez jelentős probléma nálunk

7. Mennyire jellemző a településen a népességfogyás, viszonylagos zsugorodás?*

- Egyáltalán nincs ilyen problémánk
- Bizonyos szempontból megjelenik ez a probléma
- Ez jelentős probléma nálunk

8. Mit gondol, mekkora lesz a település népességszáma 20 év múlva?*

9. Milyen települési intézkedéseket tud felsorolni, amelyek a népességszám kezelésével kapcsolatosak? (pl. telekár kedvezmény, nagycsaládosok támogatása stb.)*

10. Tapasztalhatók-e egyértelműen a népességszámhoz köthető feszültségek?*

- Igen
- Nem
- Nem tudom

11. Kérem, az előző kérdéshez kapcsolódóan nevezze meg, milyen jellegűek ezek a konfliktusok?

12. Véleménye szerint mennyire fontos a városi jogállás a népességnövelő- vagy népességmegtartó képesség szempontjából?*

egyáltalán nincs jelentősége 1 2 3 4 5 meghatározó fontosságú

13. I. Megjegyzés

II. Infrastruktúra

A társadalom számára elengedhetetlen valamiféle épített környezet, illetve intézményhálózat, amely megalapozza a településen való életet. Az alábbi kérdések a meglévő műszaki (vonalas – pl. közművesítettség), illetve intézményi (oktatás, egészségügy, szociális és közművelődési) infrastruktúrához kapcsolódnak, illetve az ezzel kapcsolatos jövőbeni fejlesztési irányokra vonatkoznak.

14. Miként értékeli a település MŰSZAKI infrastruktúrájának helyzetét?*

elégtelen 1 2 3 4 5 kiváló

15. Miként értékeli a település INTÉZMÉNYI ellátottságát?*

elégtelen 1 2 3 4 5 kiváló

16. Miként értékeli a közelmúlt (1990-2020) változásait általában az infrastruktúra tekintetében?

(1: sokat romlott, 3: nem változott, 5: sokat fejlődött)*

sokat romlott 1 2 3 4 5 sokat fejlődött

17. Vannak az infrastruktúrának olyan elemei, amelyek hiányoznak vagy fejlesztésre szorulnak? Több elem is jelölhető.*

- Közlekedés és szállításhoz kapcsolódóan (pl. útburkolat, buszmegálló, helyi járat szolgáltatás stb.)
- Energiaellátáshoz kapcsolódóan (pl. középületek energiagazdaságos korszerűsítése, gázhálózat kiépítése stb.)
- Vízellátáshoz és szennyvízelvezetéshez kapcsolódóan (pl. vízművek és vezetékeik, szennyvízkezelő telepek és csatornahálózatok stb.)
- Hírközlés-távközlés hálózathoz kapcsolódóan (pl. mobilhálózat lefedettség, internethálózat kiépítés, kábeltévé szolgáltatás stb.)
- Kereskedelem és vendéglátáshoz kapcsolódóan (pl. szupermarket, szálláshely stb.)
- Egészségügyhöz, gyógyászathoz kapcsolódóan (pl. alapszolgáltatáson túli ellátás: szakorvosi ellátás, egynapos sebészet stb.)
- Szociális ellátáshoz kapcsolódóan (pl. bentlakásos szociális intézmény stb.)
- Oktatási és művelődési intézményekhez kapcsolódóan (pl. középfokú oktatási intézmény, művészeti oktatást nyújtó intézmény, színház stb.)
- Sport üdülés-pihenés céljait szolgáló különféle létesítményekhez kapcsolódóan (pl. uszoda, tenispálya stb.)
- Egyéb: ....

18. Vannak konkrét terveik az infrastruktúra-fejlesztésre vonatkozóan? (pl. bizonyos intézmények fejlesztése, energetikai fejlesztések stb.)*

19. Vannak az infrastruktúrához kapcsolódó feszültségek, konfliktusok a helyi közösséget érintően? (pl. elégtelen közmű kiépítettség, igény mutatkozik bizonyos egészségügyi ellátó intézmények iránt stb.)*

20. Mennyire jelentős az infrastruktúra fejlesztése szempontjából a városi jogállás?*

egyáltalán nincs jelentősége 1 2 3 4 5 nagyon fontos

21. II. Megjegyzés

III. Közösség, tradíciók

Elengedhetetlen, hogy a település lakossága valós közösségeket alkosson, tradíciók mentén (is) kapcsolódjon, részben ez tudja megalapozni a település megélését, a helyi identitását, ami megtartó erővel bírhat. Erre vonatkoznak az alábbi kérdések.

22. Mennyire erős a lokális identitás?*

gyenge 1 2 3 4 5 erős

23. Milyen megnyilvánulási formái vannak az erős identitásnak?*

24. Mennyire falusias vagy városias a település KÖZÖSSÉGE? (pl. életmód, gondolkodás, igények stb.)*

falusias 1 2 3 4 5 városias

25. Kérem, indokolja az előző, településközösségre vonatkozó válaszát!*

26. Hogyan tapasztalja, mennyire jellemző, hogy a település lakosai 'városként' vagy 'faluként' hivatkoznak a településre?*

leginkább faluként 1 2 3 4 5 leginkább városként

27. Az alábbiak közül milyen típusú civil szervezet van jelen aktívan a településen? Több elem is jelölhető.*

- Nincs általam ismert civil szervezet a településen
- Általános célú településfejlesztő szervezet
- Műemlékvédő, településszépítő szervezet
- Egynél több sportegyesület
- Népi hagyományokat őrző szervezet (pl. néptánc- vagy népdalkör)
- Jótékonyági szervezet
- Állatvédelemmel foglalkozó szervezet
- Polgárőrség
- Önkéntes tűzoltó egyesület
- Nyugdíjas egyesület
- Kisebbségi-etnikai alapon szerveződő egyesület
- Jogvédelemmel, hátrányos helyzetűek támogatásával foglalkozó szervezet
- A népművészeteken kívül, egyéb művészeti tevékenységgel folytató szervezet
- Természetjárással, túrázással foglalkozó szervezet
- Horgászegyesület
- Egyéb, közös szabadidős tevékenységre szerveződő egyesület
- Politikai jellegű szervezet (országos pártokon kívüli)
- Országos politikai párt helyi szervezete
- Egyéb: ...

Mekkorára becsülné a településen a vallásukat aktívan gyakorló (hetente istentiszteleten megjelenők) arányát?*

- 0-20%
- 20-40%
- 40-60%
- 60-80%
- 80-100%

29. Mennyire igazak a település népességére az alábbi állítások?*

- A családi házhoz tartozik konyhakert
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A település háztartásainak egy jelentős részében tartanak haszonállatokat
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A település köztereit gyakran veszik igénybe az emberek sétálás, másokkal való találkozás céljából
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A település zöldterületeit a lakosok intenzíven használják (sétálás, kutyasétáltatás stb. céljából)
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A településen működik olyan cukrászda és/vagy étterem, ahol jellemző a helyben fogyasztás
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A településen működik zöldséges

- egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
- A településen van a foci pályán kívül egyéb, szabadterei sportolásra alkalmas létesítmény (pl. kondipark, futópálya stb.)
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
  - A településen a gyerekek ennyiféle sportág közül választhatnak: 1 - egyetlen, 5 - öt vagy több lehetőség
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
  - Az országos pártpolitika megjelenik a város közéletében is
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz
  - A település lakossága aktívan részt vesz a helyi ügyek megvitatásában (pl. lakossági fórum stb.)
egyáltalán nem igaz 1 2 3 4 5 teljes mértékben igaz

30. III. Megjegyzés

IV. Sikeresség

A sikerességet definiálni egy település esetében sok szempontot érintő kérdéskör, külső szemlélő számára különösen. Az alábbiakban arra vagyunk kíváncsiak, hogy a települések ezt helyben miként ítélik meg.

31. Mitől sikeres egy település ÁLTALÁBAN? Értékelje egytől ötig az alábbi sikerfaktorokat aszerint, hogy mennyire tartja egy település szempontjából fontosnak!*

- Népeségszám növekedés: 1 2 3 4 5
- Iskolázott népesség: 1 2 3 4 5
- Sokszínű, színvonalas szolgáltatások: 1 2 3 4 5
- A település alkalmazkodóképessége: 1 2 3 4 5
- Gazdasági stabilitás: 1 2 3 4 5
- Polgári életvitel: 1 2 3 4 5
- Településkép, arculat: 1 2 3 4 5
- Civil és kulturális élet: 1 2 3 4 5
- Jogállás (falu v. város): 1 2 3 4 5
- Térségi szerepvállalás: 1 2 3 4 5
- Településmenedzsment/településirányítás: 1 2 3 4 5
- Politikai kapcsolatrendszer: 1 2 3 4 5

32. Amennyiben az előző kérdés felsorolását ki tudná egészíteni, kérem, ide írja, milyen egyéb sikerfaktor(okat) tart fontosnak - és értékelje 1-5-ig skálán az előzőekhez hasonlóan!

33. Mennyire sikeres az Ön települése ma?*

sikertelen 1 2 3 4 5 sikeres

34. Kérem, indokolja az előző, az Ön településének sikerességére vonatkozó választát!*

35. Mennyire volt sikeres az Ön települése a rendszerváltáskor?*

sikertelen 1 2 3 4 5 sikeres

36. Melyek a siker összetevői az Ön településén? Mit tesz a település a siker érdekében? Milyen elképzeléseik, akcióik stb. vannak a sikeresség fenntartása/növelése érdekében?*

37. Okozott-e változást a sikeresség tekintetében a városi cím az Ön településén?*

- Igen
- Nem
- Nem tudom

38. IV. Megjegyzés

V. Hely a (térbeli és társadalmi) rendszerben

A települések elhelyezkedése, illetve településrendszeren belüli szerepe meghatározó. Ennek helyi megítélésére vonatkozik a következő néhány kérdés, amelyek során arra vagyunk kíváncsiak, hogy térbeli és társadalmi szempontból hogyan pozicionálják magukat (pl. elmaradott kistérség relatív fejlett központja vagyunk; az agglomeráció egy kiemelkedő települése vagyunk stb.).

39. Miként definiálná saját szavaival a település térszerkezeti pozícióját, térségi szerepeit? (pl. elmaradott kistérség relatív fejlett központja vagyunk; az agglomeráció egy kiemelkedő települése vagyunk stb.)*

40. Mely térszerkezeti szinten van térségi szerepe a településnek?

- Országos: jelentéktelen 1 2 3 4 5 meghatározó
- Regionális: jelentéktelen 1 2 3 4 5 meghatározó
- Megyei: jelentéktelen 1 2 3 4 5 meghatározó
- Mikrotérségi: jelentéktelen 1 2 3 4 5 meghatározó

41. Volt-e olyan változás, ami jelentősen megváltoztatta a település pozícióját a fentiek tekintetében? Ha igen, mi és az miként hatott? (pl. járási központtá vált, nagyobb beruházás következtében foglalkoztatási központtá vált stb.)*

42. Mivel/miben tud kiemelkedni, egyedül felmutatni a település?*

43. Változott-e - ha igen, milyen irányba - a várossá nyilvánítás hatására a település térségi szerepe?*

44. Változott-e a település érdekérvényesítő szerepe a várossá nyilvánítás következtében? Ha igen, milyen módon?*

45. Mely településhatáron átnyúló funkciók vannak jelen a településen?

(0-egyáltalán nincs ilyen funkció, 1-minimálisan jelen van az adott funkció, 5-meghatározó a település ebben a tekintetben)*

- Közigazgatási: 0 1 2 3 4 5
- Oktatási: 0 1 2 3 4 5
- Egészségügyi: 0 1 2 3 4 5
- Foglalkoztatási: 0 1 2 3 4 5
- Kereskedelmi: 0 1 2 3 4 5
- Rekreációs: 0 1 2 3 4 5
- Egyéb: 0 1 2 3 4 5

46. Célja-e a településnek a térségi szerepkörök bővítése? Ha igen, milyen szakterületeken?*

47. Milyen tényezőket/csatornákat tart fontosnak a saját település érdekérvényesítése szempontjából? (pl. kedvező fekvés, politikai kapcsolatrendszer, tudatos gondolkodás és fejlesztés stb.)*

48. V. Megjegyzés

VI. Arculat/imázs - műszaki megjelenés és a fejekben élő arculat

A település arculata, annak beépítése, épületei, illetve a település imázsa is képet ad arról, hogy milyen társadalom és milyen értékek mentén szerveződve lakik helyben. Mindez azt is meghatározza, hogy milyen a valós és a fejekben élő településképp, ezekre vonatkoznak az alábbi kérdéseink.

49. Mennyire nevezné városiasnak a települést BEÉPÍTÉSÉT, RENDEZETTSÉGÉT ÉS TELEPÜLÉSKÉPÉT tekintve?*

falusias 1 2 3 4 5 városias

50. Kérem, indokolja a beépítésre, rendezettségre, településképre vonatkozó válaszát!*

51. Mit tart az arculat szempontjából megőrzendőnek, fejlesztendőnek a településén?*

52. Van-e olyan eleme a települési arculatnak (építészet, egyéb megjelenések), amelynek tudatos alkalmazására törekednek?*

- Az utcabútorzat egységes kialakítása
- Egységes utcanévtáblák
- Az új középületek általános építészeti stílusa, karaktere
- A középületek külső megjelenésének néhány eleme, felújítás során (nyílászárók, színek)
- A zöldfelületeken ültetett növényzet
- A szobrok és emlékművek stílusa, megjelenése
- A buszmegállók kialakítása
- Egyedi településnév-táblák alkalmazása
- A település jelképeinek (címer, zászló) következetes alkalmazása
- Valamilyen jellegzetes épület, örökségi elem következetes használata a település arculat formálásában, kommunikációjában
- Egyéb: ....

53. Mennyire nevezné városiasnak a települést IMÁZSÖSSZETEVŐIT tekintve? (pl. városi mivoltát erősítő címer, szlogen vagy jelmondat stb.)*

falusias 1 2 3 4 5 városias

54. Kérem, indokolja az imázsösszetevőkre vonatkozó válaszát!*

55. Van-e tudatosan fejlesztett kép vagy márkanév, ami jellemzi a települést?*

56. A település imázsában megjelenik-e a városi cím (pl. szlogenben, egységes logó használatában stb.)*

57. Mennyire van jelen a település az online térben?*

- A honlapot rendszeresen frissítik a legfontosabb hírekkel, információkkal
- Van a települési önkormányzatnak saját Facebook-profilja
- Van a településnek saját Instagram-profilja
- Van a településnek saját Youtube-csatornája

- Egyéb: ....

58. VI. Megjegyzés

VII. Fejlődés, fenntarthatóság, reziliencia

A településfejlesztés külső és belső feltételrendszerek között halad, általában helyben (is) definiált célok mentén. A településekre ható tényezők között akadnak olyanok is, amelyek krízishelyzetekben jelentkeznek, ezzel komolyabb kihívások elé állítják a települést magát vagy annak társadalmát. Az alábbiakban azzal kapcsolatban kérdezzük, hogy az ilyen helyzetekben miként tud reagálni a település és a társadalom, milyen stratégiák és gyakorlatok mentén tud a krízis ellenére tovább fejlődni.

59. Milyen meghatározott települési célok mentén haladnak: mik szeretnének lenni és mik nem, tervek, feladatok?*

60. Mennyire ítéli fenntarthatónak azt a fejlődési pályát, amelyen a település halad?*

- Már rövid távon gondok lehetnek
- Hosszabb távon problémás
- Feltehetően fenntartható
- A fejlődés csak gyorsulni fog

61. Miként ítéli meg a TELEPÜLÉS alkalmazkodóképességét válságos időszakokban?*

nagyon nehezen tud alkalmazkodni 1 2 3 4 5 könnyen alkalmazkodik

62. Miként ítéli meg a HELYI TÁRSADALOM reagálását válsághelyzetekben?*

nagyon nehezen tud alkalmazkodni 1 2 3 4 5 könnyen alkalmazkodik

63. Miként változott/változik a válságos időszakokban a település célrendszere, fejlődési irányai?*

64. Mekkora a település rendelkezésre álló “szabadon elkölthető” bevétele, vagyis az a nem pályázati úton szerzett forrás, amely nem a kötelező települési szolgáltatások biztosítására kell, és a képviselő testület rendelkezhet felhasználásáról?*

65. Amennyiben lehetséges lenne bővíteni a szabad rendelkezésre álló forrásokat, melyik lenne az a HÁROM legfontosabb terület, szolgáltatás, ahol a többletet elköltenék?*

66. Városként előnyösebb helyzetben vannak-e/lennének-e válságos időszakban? Miért?*

67. VII. Megjegyzés

VIII. Saját igényein túlmutató szolgáltatások, térszervező funkció

A települések alapvető funkcióikon és szolgáltatásaikon túl felvállalhatnak olyan extra feladatokat, amelyek akár saját lakosságuk magasabb szintű ellátását, akár egy tágabb térséget szolgálnak. Ezek meglétére, jellegére, illetve jövőbeni fejlesztési irányokra vonatkozóak az alábbi kérdéseink.

68. Van-e működik-e a településen olyan szolgáltatás, tevékenység, ami az alapigényeket jelentősen meghaladja (extra vagy “luxus”)? Ha igen, mi ez? (pl. uszoda, színház, ingyenes városi wifi stb.)?*

69. Ez az alapigényeket meghaladó funkció a helybelieket és/vagy a tágabb térséget szolgálja ki?*

- Inkább a helybelieket
- Inkább a tágabb térséget
- A helybelieket és a tágabb térség lakosságát is

70. Miért (ez(e)k)t a funkció(ka)t fejlesztették, miből tudják finanszírozni?*

71. Ha teljes felhatalmazást kapna, milyen irányba fejlesztené, alakítaná a települést e téren?*

72. Milyen elérendő, megvalósítandó “extra” céljaik vannak? Van-e olyan funkció vagy szolgáltatás, amely Ön szerint egyértelműen városi, és szeretnék, de még nem érték el?*

73. VIII. Megjegyzés

ÁBRÁK ÉS TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

Ábrák

1. ábra A poszt-szocialista térség országainak várossá nyilvánítási minimumfeltételei (Trócsányi & Karsai, 2018)	5
2. ábra A városháza épülete a „frissen” várossá nyilvánított Kiskunlacházán (fotó: Trócsányi A., 2021)	8
4. ábra A 61/2015. (III. 24.) kormányrendelettel meghatározott várossá válási komplex mutatószám) alapján történő fejlettségi besorolás (2015) – az adott év átlaga, tehát várossá nyilvánítási küszöbértéke 6,73 volt	28
5. ábra A PhD-tanulmányok során felkeresett és interjúzott települések	32
6. ábra A települési működés motivációs modellje A. Maslow szükséglethierarchiájával összevetésben (Karsai V. & Trócsányi A., 2020).....	37
7. ábra Várossá nyilvánítások Magyarországon, az ábra a várossá nyilvánítással nem érintett éveket nem tartalmazza (szerk. Karsai V., 2019)	43
8. ábra Székelyhid belvárosa (fotó: Trócsányi A., 2019)	46
9. ábra A kutatás kérdőívét megválaszoló települések a városi jogállású települések vonatkozásában	53
10. ábra Belföldi vándorlás (2011-2019)(forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom kötet).....	56
11. ábra Saját lakosság szám és változásának szubjektív megítélése, 2021 (szerk. Karsai V.).....	57
12. ábra A zsugorodás/népességszám fogyatkozás és a túlzott(an intenzív) népességnövekedés megítélése	59
13. ábra Infrastrukturális és intézményi ellátottsággal való elégedettség, 2021 (szerk. Karsai V.)	64
14. ábra A településvezetők által vélelmezett hiányzó infrastrukturális elemek a vizsgált településeken, 2021 (szerk. Karsai V.)	66
15. ábra A megítélés szerint hiányos/hiányzó infrastrukturális elemek a vizsgált településeken.....	68
16. ábra Szászfenes – gyorsan növekvő szuburbán település hiányos infrastruktúrával (fotó: Trócsányi A., 2019)	71
17. ábra Nyáradszereda belváros – pillanatkép és idejétmúlt, kusza műszaki infrastruktúra (fotó: Trócsányi A., 2019)	71
18. ábra A közösségépítés egy a mindennapokban is hasznos(ítható) eleme, egyben a helyi vállalkozások promotálásának egy módja: „Ha Pomázon...” (2023)	74
19. ábra Sikerfaktorkok értékelése (%) - községek és nagyközségek, 2021 (szerk. Karsai V.)	83
20. ábra Sikerfaktorkok értékelése (%) - városok, 2021 (szerk. Karsai V.)	84
21. ábra A település térségi szerepkörének megítélése	93
22. ábra Budakalász belvárosa (2023).....	97
23. ábra Címzetes város kategóriá(k) megjelenése a szakirodalomban. A “faluban város” jellegüként említésre került települések a további kutatások során ezekkel összevethetők. (forrás: Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom kötet)	98
24. ábra A beépítés városias jellegének megítélése ötfokozatú skálán (1: abszolút falusias; 5: abszolút városias)	100
25. ábra Tihany és Zamárdi - Az arculat és imázs megjelenése a Balatoni-agglomerációban (2023)	102
26. ábra Szabadon rendelkezésre álló forrás esetén célzott fejlesztendő tematikák (a kérdőív 65. kérdésére adott válaszok alapján) – községek és nagyközségek, 2021 (szerk. Karsai V.)	107
27. ábra Szabadon rendelkezésre álló forrás esetén célzott fejlesztendő tematikák (a kérdőív 65. kérdésére adott válaszok alapján) – városok, 2021 (szerk. Karsai V.)	107
28. ábra A helyi alapigényeket meghaladó „extra” szolgáltatások a vizsgált településeken (%), 2021 (szerk. Karsai V.).....	111
29. ábra Nagysármás városa meglehetősen rurális adottságokkal (fotó: Trócsányi A., 2019)	114
30. ábra A részben szuburbanizálódó Nyárádtó, valamint a háttérben Marosvásárhely és a peremén található Azomureş vegyipari telepe(fotó: Trócsányi A., 2019).....	114

Táblázatok

1. Táblázat A területszervezési eljárásról szóló 321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet kiegészítése: az ún. „várossá nyilvánítási mutató” alkotóelemeinek listája	28
2. Táblázat A 2019-es tanulmányút során interjúzott városok	45
3. Táblázat Az interjúhelyszíneken túl felkeresett erdélyi települések, ahol leginkább ezek épített arculata, infrastrukturális ellátottsága, közttereinek, parkjainak, zöldterületeinek volt a vizsgálat tárgya (2019).....	47
4. Táblázat A rezilienciát kialakító legfontosabb faktorok (forrás: Pirisi, 2019)	104
5. Táblázat Az élhetőséggel kapcsolatosan említett sajátosságok a saját település imázs.....	121

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

1. Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (2008). *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflict in Post-socialist Societies*. Blackwell Publishers.
2. Bajmócy P. (2011). Suburbanisation and Suburban Regions in Hungary After 1990. In Csapó, T., Balogh, A. (eds.), *Development of the Settlement Network in the Central European Countries / Past, Present, and Future*. (pp. 207–221.). Springer Berlin, Heidelberg. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-20314-5>
3. Bajmócy P. (2014). A szuburbanizáció két évtizede Magyarországon. In: Kóródi T. – Sansumné Molnár J. – Siskáné Szilasi B. – Dobos E. (szerk.): *VII. Magyar Földrajzi Konferencia kiadványa*. Miskolci Egyetem Földrajz Intézete, Miskolc-Lillafüred, pp. 25-35.
4. Becsei, J. (1977). Az agrárvárosok átalakulásának néhány jellegzetessége. *Alföldi Tanulmányok*, 6. 96-113.
5. Beluszky P. – Sikos T. T. (2020). *Városi szerepkör, városi rang*. Budapest: Dialog Campus.
6. Beluszky P. 1973: Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz, 1900-1970. *Földrajzi Értesítő*, 1. sz. pp. 121-142.
7. Beluszky, P. – Győri, R. (2004). Fel is út, le is út... (Városaink településhierarchiában elfoglalt pozícióinak változásai a 20. században). *Tér és társadalom* 18(1). 1-41.
8. Beluszky, P. – Győri, R. (2006). Ez a falu város! (Avagy a városi rang adományozásának gyakorlata és következményei 1990 után). *Tér és társadalom*, 20(2). 65-81.
9. Beluszky, P. (1963). Mátészalka vonzásterülete. *Földrajzi Értesítő*, 2(2). 201- 220.
10. Beluszky, P. (1973). Adalékok a magyar településhierarchia változásaihoz, 1900-1970. *Földrajzi Értesítő*, 22(1). 121-142.
11. Beluszky, P. (1988). Az „Alföld-szindróma” eredete (Vázlat). *Tér és Társadalom*, 2(4). 3- 28.
12. Beluszky, P. (1996). Kompország városai. (Történeti régiók és városok). *Tér és társadalom*, 10(1), 23-41. <https://doi.org/10.17649/TET.10.1.350>
13. Beluszky, P. (1999). *Magyarország településföldrajza*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
14. Beluszky, P. (2010). Az alföldi mezővárosok – a szabályt nem erősítő kivételek. In Barta Gy., Beluszky, P., Földi, Zs., Kovács, K. (szerk.), *A területi kutatások csomópontjai*. Pécs: MTA Regionális Kutatások Központja. (pp. 183-195.)
15. Benedek, J. (2006). Urban Policy and Urbanization in the Transition Romania. *Romanian Review of Regional Studies*, 2(1). 51–64.
16. Berényi, I. (1965). Kiskőrös vonzásterülete. *Földrajzi Értesítő*, 14. 113-138.
17. Berg, L. van den, Drewlett, R., Klaassen, L. H. (1982). *Urban Europe – Study of Growth and Decline*. Oxford: Pergamon Press.

18. Berki, M. (2015). A térbeliség trialektikája. *Tér és Társadalom*, 29(2), 3-18. <https://doi:10.17649/TET.29.2.2658>
19. Bodnár, J. (2013). A különbség megalkotása. A nyugati és nem nyugati, a kapitalista és a szocialista városlogika szembeállítás. In Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutatók*. Budapest: L'Harmattan. 455-479.
20. Bodnár, J. (2013). Bevezetés: A (poszt)szocializmus, a modern és az állam nyomában. In: Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutatók*. Budapest: L'Harmattan. 445-454.
21. Borsos, J. (szerk.) (1961). *Vidéki városaink*. Budapest: KJK Kiadó.
22. Brenner, N. (2013). A globalizáció mint területi visszaágyazódás: A városi kormányzás léptékváltlása az Európai Unióban. In Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutatók*. Budapest: L'Harmattan. 182-213.
23. Brown, D. L., Schafft, K. A. (2002). Population deconcentration in Hungary during the post-socialist transformation. *Journal of Rural Studies*, 18(3). 233–244.
24. Christaller, W. (1933). *Die zentralen Orte in Süddeutschland*.
25. Csapó, T., Kocsis, Z. (1997). A várossá nyilvánítás elvi kérdései, potenciális városok az Északnyugat-Dunántúlon. *Tér és Társadalom*, 11(1), 183–196. doi: 10.17649/TET.11.1.410
26. Csapó, T., Kocsis, Zs. (2008). A várossá válás reformja. *Területi Statisztika*, 3(6). 645-650.
27. Cseke, L. (2013). Bevezetés: A fenntartható város. In Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutatók*. Budapest: L'Harmattan. 387-393.
28. Csurgó B. (2013). *Vidéken lakni és vidéken élni: A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Budapest: Argumentum Kiadó.
29. Csurgó B., Megyesi B. (2016). Képzelt különbségek. A városi és vidéki közösségek, társas kapcsolatok kvantitatív vizsgálata. *SOCIO.HU* pp. 48-65.
30. Dijkstra, L., Poelman, H., Veneri, P. (2019). The EU-OECD definition of a functional urban area. *OECD Regional Development Working Papers*, 2019/11, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/d58cb34d-en>.
31. Dövényi Z., Kovács Z., Kincses Á., Bálint L., Egedy T. (2021). *Belföldi vándorlás (2011-2019)*. In Kocsis K. (főszerk.): Magyarország Nemzeti Atlasza – Társadalom, Budapest: CSFK Földrajztudományi.
32. Dövényi, Z. (2006). „Ez a falu város.” Tűnődések a hazai várossá nyilvánítások kapcsán. In Blahó, J., Tóth, J. (szerk.): *Tanulmányok Mendöl Tibor születésének 100. évfordulójára*. Orosháza-Pécs: A Mendöl Tibor Centenáriumú Bizottsága. (pp. 109-115.)
33. Dövényi, Z. (2008). A törpevárosról. In Csapó, T., Kocsis Zs. (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Szombathely: Savaria University Press. (pp. 209-216.)

34. Dövényi, Z. (2009). „Város az, ami magát annak nevezi”. Tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán. *Területi Statisztika*, 12(1). 3-7.
35. Enyedi Gy. (2012). *Városi világ*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
36. Enyedi, Gy. (1980). *Falvaink sorsa*. Budapest: Magvető Kiadó.
37. Enyedi, Gy. (1984). *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
38. Enyedi, Gy. (1988). *A városnövekedés szakaszai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
39. Enyedi, Gy. (1989). Van-e szocialista urbanizáció? *Tér és Társadalom*, 3(2). 92–103. <https://doi.org/10.17649/TET.3.2.129>
40. Enyedi, Gy. (1992). Urbanization in East-Central Europe: Social processes and societal responses in the state socialist system. *Urban Studies*, 29(6). 869–880. <https://doi.org/10.1080/00420989220080851>
41. Enyedi, Gy. (1996). Urbanization under Socialism. In Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.), *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflicts in Post-Socialist Societies*. (pp. 100-119.). Oxford: Blackwell.
42. Enyedi, Gy. (1998). Transformation in Central European postsocialist cities. *Discussion Papers / Centre for Regional Studies of Hungarian Academy of Science*, 21. 5–47.
43. Enyedi, Gy. (2011). A városnövekedés szakaszai – újragondolva (Stages of urban growth – revisited). *Tér és Társadalom*, 25(1). 5–19.
44. Erdei, F. (1961). Az alföldi mezővárosok városfejlesztési problémái. *Földrajzi Közlemények*, 3. 201-216.
45. Erdei, F. (1971). *Város és vidéke*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.
46. Eurostat (2022). *Városdefiníciók, város- és térségmeghatározások*. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:City>
47. Faragó, L. (2009). A településhálózat és annak átalakítása. (A városokról szóló diskurzus folytatása). *Területi Statisztika* 3. 257-163.
48. Gehl, J. (2010). *Élhető városok*. Washington: Island Press.
49. Glaeser, E. L. (2011). *Triumph of the City How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. New York: The Penguin Press.
50. Goebel, B.L., Brown, D. R. (1981). A Maslow-féle szükségleti hierarchiához kapcsolódó motivációs életkori különbségek. *Fejlődépszichológia*, 17(6). 809–815. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.17.6.809>
51. González González, M. J. (2017). Planning, urban sprawl and spatial thinking. *European Journal of Geography*, 8(1). 32–43.

52. Grubbauer, M. (2013). A városi változás átfogóbb fogalma felé: A posztoszocialista urbanizáció és a városelmélet összekapcsolása. In Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutató*. Budapest: L'Harmattan. 480-504.
53. Hajdú Z., (1996). A közigazgatás térfelosztás változásai Magyarországon. *Tér és Társadalom*, 10(1). 5-21.
54. Hajdú, Z. (1978). Hegyalja városi jellegű települései központi funkcióinak vizsgálata. *Földrajzi Értesítő*, 2. 241-262.
55. Hajnal, K., Pirisi, G., Trócsányi, A. (2009). A táj és a belőle fejlődő város: Pécs. In Fábrián, Sz. Á., Kovács, I. P. (szerk.), *Az édesvízi kéregtől a sivatagi kéregig*. Pécs: Geographia Pannonica Nova, Publikon Kiadó. 149–166.
56. Harris, C. D., Ullman, E. L. (1945). The Nature of Cities. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 242(1). 7–17.
57. Hirt, S. (2012). *Iron Curtains: Gates, Suburbs and Privatization of Space in the Postsocialist City*. Blackwell Publishers.
58. Horeczki, R., Egyed, I. (2021). Small town development in peripheral areas. *Deturope*, 13(2). 52-65.
59. Horeczki, Réka. (2019). Kisvárosok, a vidéki térségek központjai? (Somogy megyei esettanulmány) In Bálint, C., Földi, P., Kápolnai, Zs., Kovács, Cs. J., Nagyné Molnár M., Zsarnóczky, M. B. (szerk.), *Rurális térségek a 21. században tudományos konferencia: tanulmánykötet* Gödöllő: Doktoranduszok Országos Szövetsége (DOSZ) (pp. 102-108.)
60. Hoyt, H. (1939). *The Structure and Growth of Residential Neighborhoods in American Cities*. Washington: Federal Housing Administration.
61. Jelinek, Cs., Bodnár, J., Czirfusz, M., Gyimesi, Z. (szerk.) (2013). *Kritikai városkutató*. Budapest: L'Harmattan.
62. Jeney, L. (2020). *A város fogalma*. (Társadalomföldrajz online tananyag). <http://jeney.web.elte.hu/varosfogalom.pdf>
63. Karsai, V. (2015). *A lakóparkok megjelenése és megítélése Pécssett*. (Szakdolgozat). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
64. Karsai, V. (2017). *Az idősellátás kihívásai és területi kérdései Baranya megye példáján*. (Diplomamunka). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
65. Karsai, V., Trócsányi, A. (2018). Statisztikailag város - Városiasság a várossá nyilvánítások tükrében. In Fazekas, I., Kiss, E., Lázár, I. (szerk.), *Földrajzi tanulmányok 2018*. (pp. 279-284.). Debrecen: MTA DTB Földtudományi Szakbizottság, Debrecen.
66. Karsai, V., Trócsányi, A. (2019). Aki kimarad(t), lemarad(t)? – A település sikeressége és a városi cím. *Földrajzi Közlemények*, 143(4). 339–357. <https://doi.org/10.32643/f.k.143.4.4>

67. Kenrick, D., Griskevicius, V., Neuberg, S., Schaller, M. (2010). Renovating the pyramid of needs: Contemporary extensions built upon ancient foundations. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 292-314. <https://doi.org/10.1177/1745691610369469>
68. Kiss, É. (1998). A várossá nyilvánítás problematikája és a várossá válás jelentősége az önkormányzatok szemszögéből. *Földrajzi Értesítő*, 47(3). 456-481.
69. Kiss, É., Tiner, T., Michalkó, G. (2008). Szob a várossá válás útján – az első évtized tapasztalatai. *Földrajzi Közlemények*, 136(2). 182-198.
70. Kocsis, Zs. (2008). Várossá válás Európában. *Területi Statisztika*, 6. 645-650.
71. Konecka-Szydłowska B., Trócsányi A., Pirisi G. (2018). Urbanisation in a formal way? The different characteristics of the ‘newest towns’ in Poland and Hungary. *Regional Statistics*, 8(2). 135–153.
72. Konecka-Szydłowska, B. (2016). Significance of small towns in the process of urbanisation of the Wielkopolska region (Poland). *European Countryside*, 8(4). 444–461.
73. Kornai, J. (1992). A posztszocialista átmenet és az állam – Gondolatok fiskális problémákról. *Közgazdasági szemle*, 39(6). 489-512.
74. Kovács Z., Sági Zs., Dövényi Z. (2001). A gazdasági átalakulás földrajzi jellemzői a budapesti agglomerációban. *Földrajzi Értesítő* 50(1–4). pp. 191–217.
75. Kovács, Z. – Dövényi, Z. (1998). Geographical features of urban transition in Hungary. *Geographica Pannonica*, 2. 41-46.
76. Kovács, Z. (1994). A city at the crossroads: social and economic transformation in Budapest. *Urban Studies*, 31(7). 1081–1096.
77. Kovács, Z. (2002). Az urbanizáció jellemzői Kelet-KözépEurópában a poszt-szocialista átmenet idején. *Földrajzi Közlemények*, 126(1–4). 57–78.
78. Kovács, Z. (2004). Socio-economic transition and regional differentiation in Hungary. *Hungarian Geographical Bulletin*, 53(1–2). 33–49.
79. Kovács, Z. (2017). Városok és urbanizációs kihívások Magyarországon. *Magyar Tudomány*, (3). 312-310.
80. Kovács, Z. (2019). *Népesség- és településföldrajz*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.
81. Kovács, Z., Egedy, T., Szabó, B. (2015). Az ingázás területi jellemzőinek változása Magyarországon a rendszerváltozás után. *Területi Statisztika*, 55(3). 233–253.
82. Kőszegfalvi, Gy. (1987). A magyarországi kisváros hálózat. *Területi Statisztika*, 1-2-3. sz. 55-70.
83. Kőszegfalvi, Gy. (2008). Agglomerálódó térségnek jól jön az új város. *Területi Statisztika*, 11(4). 377–379.

84. Kőszegfalvi, Gy. (2009). Törekvések a magyarországi településrendszer tudatos fejlesztésére / Az Országos településhálózat-fejlesztési koncepció. *Területi statisztika*, (6). 67–88.
85. Kristóf, A. (2014). Onga népességének rétegződése és területi szegregációja. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(2). 138-153.
86. Krzysztofik, R., Dymitrow, M. (Eds., 2015). *Degraded and restituted towns in Poland: Origins, development, problems* / Miasta zdegradowane i restytuowane w Polsce. Geneza, rozwój, problemy. Gothenburg: University of Gothenburg.
87. Kulcsár, J. L. (2008). Rendhagyó gondolatok a várossá nyilvánításról a megkésett fejlődés kontextusában. *Területi Statisztika*, 48(5). 509–515.
88. Kulcsár, J. L., Brown, D. L. (2017). Population AGEING in Eastern Europe: Toward a coupled micro-macro framework. *Regional Statistics*, 7(1). 115–134.
89. Kulcsár, László J.; Brown, David L. (2011). The Political Economy of Urban Reclassification. *Regional Studies*, 45(4). 479–490.
90. Küle, L. (2014). Urban–rural interactions in Latvian changing policy and practice context. *European Planning Studies*, 22(4). 1–17.
91. Lux G. (2012). A gazdaság szerepe a városi térségek fejlesztésében: A globális kihívásoktól a fejlesztéspolitikáig. In. Somlyódy E. (szerk.): *Az agglomerációk intézményesítésének sajátos kérdései: Három magyar nagyvárosi térség az átalakuló térben*. Pécs: Publikon Kiadó.
92. Lux G. (2013). Kritikus tömeg alatt: a fejlesztési együttműködés lehetőségei a kisebb nagyvárosokban. *Tér és Társadalom*, 27(4). pp. 52-74.
93. Maslow, A. (1943). A Theory of Human Motivation *Psychological Review*, 50. 370–396.
94. Mendöl, T. (1963). *Általános településföldrajz*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
95. Mitrică, B. (2014). Changes in the dynamics and demographic structures of the Romanian urban population. An overview of the post-communist period. *Revue Roumaine de Géographie*, 58(2). 201–212.
96. Mougiakou, E. and Photis Y. N. (2014). Urban green space network evaluation and planning: optimizing accessibility based on connectivity and raster GIS analysis. *European Journal of Geography*, 5(4). 19–46.
97. Murray, P., Szelényi, I. (2009). The City in the Transition to Socialism. *International Journal of Urban and Regional Research*, 8(1). 90–107.
98. Nagy, E., Nagy, G., Dudás, G. (2016). The uneven transformation of consumption spaces and the rise of new marginalities in Hungary. *Regional Statistics*, 6(2). 149–172.
99. Németh, S. (2009). Mintha-városból mintavárost! A magyar urbanizáció mennyiségi útja és minőségi átmenete. *Területi Statisztika*, 12(1). 8–18.

100. Németh, S. (2013). Bük az ezredfordulótól napjainkig - a fürdőváros fejlődéstörténeti vázlat az elmúlt bő évtizedről (2000-2013). COMITATUS: Önkormányzati Szemle, 23(214). 114-127.
101. Országos Polgárőr Szövetség – „Polgárőrök a biztonságos Magyarorszáért”
<https://opsz.hu/koszonto/>
102. Pálné Kovács, I. (2023). Az önkormányzati válságkezelés és/vagy reziliencia. Szakirodalmi szemle. *Tér és Társadalom*, 37(1). 3-22. <https://doi.org/10.17649/TET.37.1.3465>
103. Park, R. E., Burgess, E. W., McKenzie, R. D. (1925). *The City*. Chicago: University of Chicago Press.
104. Péntes, J., Molnár, E., Pálóczi, G. (2014). A helyi munkaerő-piaci vonzáskörzetek az ezredforduló utáni Magyarországon. *Területi Statisztika*, 54(5). 474–490.
105. Pirisi, G. (2009). *A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltás után*. PhD Disszertáció. Benyújtás éve: 2008. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2009. Pécs.
106. Pirisi, G. (2009). Differenciálódó kisvárosaink. *Földrajzi Közlemények*, 133(3). 313-325.
107. Pirisi, G. (2009). Város vagy nem város? Dilemmák a formális és a funkcionális városfogalom kettőssége kapcsán *Területi Statisztika*, 4(2). 12-136.
108. Pirisi, G. (2019). A reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban. *Tér és Társadalom*, 33(2). 62-81. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3080>
109. Pirisi, G. and Trócsányi A. (2011). The Development of the Hungarian Settlement Network Since 1990. In Balogh, A., Csapó, T. (eds.), *Development of the Settlement Network in the Central European Countries / Past, Present, and Future*. Heidelberg: Springer Verlag. (pp. 63–73.)
110. Pirisi, G., Trócsányi, A. (2007). A várossá nyilvánítás, mint a területfejlesztés eszköze? a városi cím elnyerésének területpolitikai vonatkozásai. *Területfejlesztés és Innováció*, 1(2). 2-8.
111. Pirisi, G., Trócsányi, A. (2009). Így készül a magyar város. *Területi Statisztika*, 4(2). 137-147.
112. Pirisi, G., Trócsányi, A. (2009). The Transformation of Villages into Towns: A Quantitative way of Hungarian Urbanisation. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Geographia*, 54(1). 75–82.
113. Pirisi, G., Trócsányi, A. (2014). Bővülő állomány – zsugorodó elemek. A XXI. századi kisvárosi urbanizáció kétarcúsága Magyarországon. In Tésits R., Alpek B. L. (szerk.), *A mi geográfiánk. Tóth József emlékezete*. Pécs: Geographica Pannonica Nova 18., Publikon Kiadó. (pp. 443-460.)
114. Pirisi, G., Trócsányi, A., Makkai, B. (2015). Between shrinking and blooming: the crossroad of small towns' urbanisation in Hungary. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia Geographica*, 8(1). 12–28.
115. Pirisi, G., Trócsányi, A. (2021). A Baranya megyei labdarúgás tér-képének átalakulása In Szabó, G., Alpek, B. L., Horváth, A., Mókusné Pálfi, A., Nod, G., Szeidl, K., Závodi, B. (szerk.), *Szubjektív élményföldrajz”: Tanulmánykötet Aubert Antal professzor tiszteletére*. (pp. 169-182.). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet.

116. Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
117. Rechnitzer, J. (2004). A régió – A városhálózat és a régiók formálódása. *Magyar Tudomány*. <http://www.matud.iif.hu/04sze/06.html>
118. Rechnitzer, J. (2007). Az európai regionális politika és városfejlődés. *Magyar Tudomány*, 168(6). 692–703.
119. Rechnitzer, J. Páthy Á., Berkes, J. (2014). A magyar városhálózat stabilitása és változása. *Tér és Társadalom*, 28(2). 105–127.
120. Rechnitzer, J., Berkes, J. (szerk.) (2021). *Nagyvárosok Magyarországon*. Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.
121. Roşu, L., Corodescu E. and Blăgeanu, A. (2015). Does geographical location matter? Assessing spatial patterns in perceived quality of life in European cities. *European Journal of Geography*, 6(2). 15–34.
122. Rutledge, P. B. (2010). *Social Networks: What Maslow Misses*. *Psychology Today*. <https://www.pamelarutledge.com/social-networks-what-maslow-misses-2/>
123. Sailer–Fliege, U. (1999). Characteristics of post-socialist urban transformation in East Central Europe. *GeoJournal*, 49(1). 7–16.
124. Slow Streets Project, Málta: <https://www.lca.org.mt/projects/slow-streets/>
125. Somlyódyne Pfeil, E. (2019). *A városok szerepe a területi kormányzásban – a Köszolgáltatás-szervezéstől a várospolitikáig*. Budapest: Nemzeti Köszolgáltatási Egyetem, Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
126. Stanilov, K. (2007). *The Post-socialist City: Urban Form and Space Transformations in Central and Eastern Europe after Socialism*. Springer.
127. Szabó, T. (2015). A városná nyilvánítás kérdésköre 2015 után – elmúlt negyedszázad kapcsolódó folyamatainak értékelése. *Új Magyar közigazgatás*, 8(4). 28-36.
128. Szabó, T., Szabó, B., Kovács, Z. (2014). Polycentric urban development in post-socialist context: the case of the Budapest Metropolitan Region. *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(3). 287–301.
129. Szébenyi, A., Nagyvárad, L. (2009). Új város a pécsi agglomerációban – a közármislenyi példa. *Területi Statisztika*, 4(2). 148-151.
130. Szelenyi, I., Murray, P. (2009). The City in the Transition to Socialism. *International Journal of Urban Religion Research*, 8(1). 90-107. DOI:10.1111/j.1468-2427.1984.tb00415.x
131. Szelenyi, I. (1983). *Urban Inequalities Under State Socialism*. Oxford: Oxford University Press.

132. Szelényi, I. (1996). Cities under Socialism and after. In Andrusz, G., Harloe, M., Szelényi, I. (eds.), *Cities after Socialism: Urban and Regional Change and Conflicts in Post-Socialist Societies*. (pp. 286-318.). Oxford: Blackwell.
133. Szigeti, E. (2002). *Község, város, jogállás – A magyar településhálózat közigazgatási térszerkezetének néhány kérdése*. Velence: Magyar Közigazgatási Intézet.
134. Szirmai V. (2011). *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Budapest: Aula Kiadó.
135. Szirmai V. (2020). *Középvárosi társadalmak – Egy új, innovatív városfejlesztési modell megalapozása*. Sopron: Soproni Egyetem Kiadó.
136. Szirmai, V. (1988). „Csinált” városok. Budapest: Magvető Kiadó.
137. Szirmai, V. (1998). „Socialist” cities (new towns) in the post-socialist era. In *Social change and urban restructuring in Central Europe*, 169–189. Budapest: Akadémiai Kiadó.
138. Szirmai, V. (2013): *Csinált városok a XXI. század elején*. Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet.
139. Szirmai, V. (2017). Az új városi urbanizációs modell szocialista és/vagy globális természete. *Tér és Társadalom*, 31(3). 25-43.
140. Szirmai, V. (2019). *Városok és városlakók: A befogadó és a kirekesztő városok*. Budapest: Corvina Kiadó, MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont.
141. Timár J., Baukó T. (1999). A „város–vidék peremzóna” néhány sajátossága és szerepe az alföldi városok átalakulásában. *Alföldi tanulmányok*, 17. pp. 94-111.
142. Timár, J., Váradi, M. M. (2001). The uneven development of suburbanization during transition in Hungary. *European Urban and Regional Studies*, 8(4). 349–360.
143. Tóth, J. (1976). Adalékok az alföldi városfejlődési ütem értékeléséhez. *Földrajzi Értesítő*, 2(4). 353-359.
144. Tóth, J. (1978). Az alföldi településfejlődés elmúlt évszázada és az országos településhálózat-fejlesztési koncepció. *Alföldi Tanulmányok*, 2. 125-150.
145. Tóth, J. (1981). A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, 2(3). 267-291.
146. Tóth, J. (1988). *Urbanizáció az Alföldön*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
147. Tóth, J. (2008). Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Vitairat. Területi Statisztika*, 3(3). 237-244.
148. Tóth, J. (szerk.) (1980). *Mezőberény, a helyét kereső kisváros*. Békéscsaba: Békés Megyei Tanács V.B. Tudományos Koordinációs Bizottsága és Mezőberény Nagyközségi Tanács.
149. Tóth, J., (2009). Egy lezár(hat)atlan vita zárásaként. *Területi Statisztika*, 4(3). 251-256.

150. Tóth, J., Trócsányi, A. (szerk., 1996). *Összegzés „A magyarországi városhálózat és a városhiányos térségek vizsgálata” c. kutatás témakörében.* (Kézirat). Pécs: JPTE TTK ÁTUT, pp.126.
151. Török, I., Veress, N. Cs. (2016). Regional and County-Level Disparities in the Post-Socialist Urban System of Romania. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 44(3). doi:10.1088/1755-1315/44/3/032019
152. Trócsányi, A. Karsai, V. (2018). *A városodás szabályozási környezete a poszt-szocialista országokban.* (Kézirat.) Debrecen: Magyar Földrajzi Konferencia.
153. Trócsányi, A., Pirisi, G., Malatyinszki, Sz. (2007). A célnál fontosabb a bejárt út: a várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon. *Falu–Város–Régió*, 14(3). 18–27.
154. Trócsányi, A., Pirisi, G., Máté, É. (2018). An interpretation attempt of Hungarian small towns' shrinking in a post-socialist transformation context. *Chasopys Socialno-Ekonomichnoyi Heohrafiyi / Journal of Human Geography*, 24(1). 5–20.
155. Tsenkova, S. (2003). Post-socialist Cities in a Globalizing World – <http://media.planum.bedita.net/a1/0d/tsenkova.pdf>
156. Tsenkova, S. (2006). Beyond transitions: Understanding urban change in post-socialist cities. In *The Urban Mosaic of Post-Socialist Cities*, eds. S Tsenkova and Z Nedović-Budić, Physica-Verlag Heidelberg: New York. *The Urban Mosaic of Postsocialist Europe*. (pp. 21–50.).
157. Urban Europe (2016). *Statistics on cities, towns and suburbs.* <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-statistical-books/-/ks-01-16-691>
158. Vaishar, A., Šťastná, M., Stonawská, K. (2015). Small towns – engines of rural development in the South-Moravian Region (Czechia): An analysis of the demographic development. *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis*, 63(4). 1395-1405.
159. Vaishar, A., Zapletalová J., Nováková, E. (2016). Between Urban and Rural: Sustainability of Small Towns in the Czech Republic. *European Countryside*, 8(4). 351–372.
160. Vasárus G. (2016). Külterületi szuburbanizáció és szegregáció – Példák vidéki agglomerációk konfliktusaira. <https://journal.elte.hu/index.php/tft/article/view/3305/3015>
161. Vercseg Ilona (2016). Mi a közösség? *Parola – A közösség- és társadalomfejlesztés folyóirata*, 2016(4). <https://kofe.hu/parola/parola-folyoirat/mi-a-kozossseg/>
162. Veress N. Cs. (2020). *The youngest towns of Romania – Communes declared urban in transition period.* PhD Disszertáció. Benyújtás éve: 2020. Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2021. Kolozsvár.
163. Veress, N. Cs. (2016). Romania's youngest towns – How urban are they? *Studia Ubb Geograohia*, 61(1). 67–88.
164. Zsótér, B. (2008). Változások a délkelet-alföldi Mezőhegyes életében várossá nyilvánítását követően. *Területi Statisztika*, 3(6). 651-657.

ADATOK

1. 2018 Revision of World Urbanization Prospects <https://www.un.org/sw/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un>
2. Magyarország Helységnévtára, Központi Statisztikai Hivatal (KSH), 2022. <https://www.ksh.hu/apps/hntr.main>
3. Share of urban population worldwide in 2022, by continent <https://www.statista.com/statistics/270860/urbanization-by-continent/>
4. Statista Research Department 2022: Degree of urbanization 2022, by continent – <https://www.statista.com/statistics/270860/urbanization-by-continent/>
5. The 2018 Revision of the World Urbanization Prospects is published by the Population Division of the United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA) – <https://www.un.org/sw/desa/68-world-population-projected-live-urban-areas-2050-says-un>
6. United Nations 2021: UNCTAD – Handbook of Statistics 2022: Total and urban population. <https://hbs.unctad.org/total-and-urban-population/>

TÖRVÉNYEK, RENDELETEK

1. 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról
2. 2011. évi CLXXXIX. törvény a Magyarország helyi önkormányzatairól (104.§)
3. 2012. évi XCIII. (VII. 5.) törvény a járások kialakításáról, valamint egyes ezzel összefüggő törvények módosításáról
4. 218/2012. (VIII. 13.) Korm. rendeletet
5. 321/2012. (XI. 16.) Kormányrendelet a területszervezési eljárásról – 7. Várossá nyilvánítás, 13-15.§.
6. 61/2015. (III. 24.) Korm. rendeletet 9–11.§
7. 136/2016 (VI. 13.) Korm. rendeletet 9.§
8. 1007/1971. (III. 6.) Korm. sz. határozat
9. 2016. évi LXXIV. törvény a településképvédelméről
10. 351/2001. sz. törvény a nemzeti területfejlesztési terv jóváhagyásáról - IV. szakasz Településhálózat (L. nr. 351/06-07-2001 LEGE privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național – Secția a IV-a a Rețeaua de localități
11. 100/2007. sz. törvény a nemzeti területfejlesztési terv jóváhagyásáról szóló 351/2001. sz. törvény módosításáról és kiegészítéséről - IV. szakasz Településhálózat (L. nr. 100/19-04-2007 LEGE pentru modificarea național – Secția a IV-a Rețeaua de localități